

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİNÎ NİTELİKLİ SEMBOLLERİN
PSİKOSOSYAL ETKİSİ

Muhammet Orhan YARDIMCI
1330206226

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman:
Prof. Dr. Hâbil ŞENTÜRK

ISPARTA, 2018

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin Adı Soyadı	M.Orhan YARDIMCI	
Anabilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri	
Tez Başlığı	Dini Nitelikli Sembollerin Psiko-Sosyal Etkisi	
Yeni Tez Başlığı ¹ (Eğer değişmesi önerildi ise)		
Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan Yüksek Lisans Tez Savunma Sınavında Jürimiz 18/06/2018 tarihinde toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Yüksek Lisans tezi için; ☒ OY BİRLİĞİ ☐ OY ÇOKLUĞU² ile aşağıdaki kararı almıştır. ☒ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarılı bulunmuş ve tez KABUL edilmiştir. ☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda tezin DÜZELTİLMESİ³ kararlaştırılmıştır. ☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarısız bulunmuş ve tezinin REDDEDİLMESİ⁴ kararlaştırılmıştır.		
TEZ SINAV JÜRİSİ	Adı Soyadı/Üniversitesi	İmza
Danışman	Prof.Dr. Habil ŞENTÜRK	
Jüri Üyesi	Prof.Dr. Nasuh GÜNAY	
Jüri Üyesi	Dr.Öğr.Üyesi Nazım BAYRAKDAR	
Jüri Üyesi		
Jüri Üyesi		

¹ Tez başlığının DEĞİŞTİRİLMESİ ÖNERİLDİ ise yeni tez başlığı ilgili alana yazılacaktır. Değişme yoksa çizgi (-) konacaktır.

² OY ÇOKLUĞU ile alınan karar için muhalefet gerekçesi raporu eklenmelidir.

³ DÜZELTME kararı için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır.

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM-ÖĞRETİM VE SINAV YÖNETMELİĞİ Madde 28-(4) Tezi hakkında DÜZELTME kararı verilen öğrenci sınav tarihinden itibaren en geç üç ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur.

⁴ Tezi REDDEDİLEN öğrenciler için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır. Tezi reddedilen öğrencinin enstitü ile ilişkisi kesilir.

T.C.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Dinî Nitelikli Sembollerin Psikososyal Etkisi” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Muhammet Orhan YARDIMCI

15.05.2018

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam süresince engin bilgi, birikim ve tecrübeleriyle bana yol gösteren çok değerli danışman hocam Sayın Prof. Dr. Habil ŞENTÜRK'e; ilgi, kaynak ve önerileriyle destek olan Prof. Dr. Nasuh GÜNAY'a; bakış açımın gelişmesinde sonsuz katkıları olan Prof. Dr. Hüseyin CERTEL'e; mülakata katılmayı kabul ederek değerli vakitlerini araştırmaya ayıran katılımcılara; çalışma anlarımda baba ilgisinden fedakârlık ederek çalışmama izin veren sevgili çocuklarım Aybala Yonca, Alperen Yusuf ve Ayberk Yavuz'a; gerek yazım kuralları denetimi konusundaki gerekse maddi - manevi tüm desteğiyle beni yalnız bırakmayan eşim Zahide Hanım'a; en önemlisi de bütün eksiklikleriyle bir şekilde tamamlanan bu çalışmada huzur, güven ve özgürlük ortamında çalışmayı borçlu olduğum aziz şehit ve gazilerimize sonsuz minnet ve teşekkürlerimi sunarım.

Muhammet Orhan YARDIMCI

(YARDIMCI, Muhammet Orhan, *Dinî Nitelikli Sembollerin Psikososyal Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2018)

ÖZET

Carl Gustav Jung'un Kusnacht, İsviçre'deki evinin kapısının üzerinde Latince bir yazıt vardır: "*Vocatus atque non vocatus, devs aderit*" "Çağrılın veya çağrılmasın... Tanrı orada olacaktır (Tanrı vardır)." Bu yazıt aslında bir inanç sembolüdür.

Bunun gibi semboller tarih boyunca tüm toplumlarda kullanılmıştır. Dinî semboller birçok insan için kendi inançlarına olan övüncü gösterdikleri ve imanın bir hatırlatıcısı olarak hizmet ettikleri için önemlidir. Onlar imanı ve hayatı sembolize etmek için vardılar. Dinî semboller belli bir inanç sistemine sahip kişileri birleştirme görevi de görebilirler. Hristiyanlar için *haç*, Yahudiler için *Magen David* (David'in Kalkanı / Hz. Davud'un Yıldızı), Budistler için *nilüfer çiçeği* ve biz Müslümanlar için *hilâl* dinî sembollere örnek olarak verilebilir.

Bu çalışmanın amacı dinî sembollerin bazı psikososyal etkilerini incelemek ve tanıtmaktır.

Anahtar Kelimeler

Dinî Semboller, Psikososyal Etki

(YARDIMCI, Muhammet Orhan, *The Psychosocial Effect of Symbols Bearing Religious Qualities*, Master's Thesis, Isparta, 2018)

ABSTRACT

There is a Latin inscription above the door of Carl Gustav Jung's house in Kusnacht, Switzerland: "*Vocatus atque non vocatus, deus aderit*" "Called or not called, the God will be there." This inscription is a symbol of faith indeed.

The symbols like this have been used in all societies throughout the history. Religious symbols are important to many people, because they show their pride in their belief system and they serve as a reminder of faith. They are there to symbolize your faith and your life. They can also serve to unite people of a certain belief system. Examples of religious symbols are a *cross* for the Christians, *Magen David* (the Shield / Star of David) for Jewish, *lotus flower* for the Buddhists and *crescent* for we, the Muslims.

The goal of this study is to examine and introduce some psychosocial effects of religious symbols.

Key Words

Religious Symbols, Psychosocial Effect

İÇİNDEKİLER

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI	ii
YEMİN METNİ	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	xi
TABLolar DİZİNİ	xii
ÖNSÖZ.....	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1. SEMBOL NEDİR?	7
2. SEMBOL VE İŞARET ARASINDAKİ FARK	8
3. SEMBOL VE KÜLTÜR İLİŞKİSİ	10
4. DİNİ NİTELİKLİ SEMBOL NEDİR?	13
5. DİNİ SEMBOLLERİN KULLANIMINA YAYGIN BİR ÖRNEK: ÜLKE BAYRAKLARI	15
6. DİNİ İLETİŞİM VE SEMBOLLERİN KULLANIMI	15
7. DİNİ NİTELİKLİ SEMBOLLERİN İŞLEVİ	17
8. DİNDARLIĞIN GÖRSELLEŞTİRİLMESİ VE DİNİ KİMLİĞİN SEMBOLLERE İNDİRGENMESİ.....	22

İKİNCİ BÖLÜM

İLAHİ DİNLERDE VE DİĞER DİNLERDE BAŞLICA SEMBOLLER

1. İSLÂMİYETTE BAŞLICA SEMBOLLER.....	27
1.1. Hilâl	28
1.2. Kâbe-i Şerif.....	29
1.3. Kur'ân-ı Kerim	30
1.4. Cami.....	31
1.5. Ezan	31
1.6. Ay - Yıldız	32

1.7. Tespih.....	34
1.8. Seccade	34
1.9. Başörtüsü	35
1.10. Takke	35
1.11. Nar	35
1.12. Ayak İzi.....	36
1.13. Aşure.....	36
1.14. Altın Yüzük Kullanılmaması	37
1.15. Zemzem	37
1.16. Kutsal Emanetler.....	38
2. HRİSTİYANLIKTAKİ BAŞLICA SEMBOLLER.....	39
2.1. Haç	39
2.2. İncil	39
2.3. Kilise.....	40
2.4. İstavroz Çıkarmak.....	40
2.5. Çan.....	41
2.6. Ichtyos.....	41
2.7. Kuzu.....	41
2.8. Deisis (Yakarış)	42
2.9. Ayak İzi.....	42
2.10. Takke	42
2.11. Nar	43
2.12. Evharistiya (Ekmek ve Şarap Ayini)	43
2.13. Vaftiz	44
3. YAHUDİLİKTE BAŞLICA SEMBOLLER.....	45
3.1. Magen David (David'in Kalkanı)	45
3.2. Yahudiliğin Kutsal Metinleri	45
3.3. Sinagog (Havra, Dua Evi, Bettefilla).....	46
3.4. Menora (Yedi Kollu Şamdan).....	46
3.5. Şofar.....	47
3.6. Kippa.....	47
3.7. Tallit.....	48

3.8. Nar	48
3.9. Ağlama Duvarı (Ha Katel Ha Ma'aravi)	48
4. DİĞER DİNLERDEKİ BAZI SEMBOLLER	49
4.1. Buda Heykeli	49
4.2. Nilüfer Çiçeği (Lotus).....	49
4.3. Dharmachakra.....	49
4.4. Aum (Om).....	50
4.5. Ayak İzi.....	50
4.6. Yin Yang.....	50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGU VE YORUMLAR

1. DEMOGRAFİK BİLGİLER	52
1.1. Cinsiyetlerine Göre Dağılımları.....	52
1.2. Yaş Gruplarına Göre Dağılımları	52
1.3. Medeni Durumlarına Göre Dağılımları	53
1.4. Çocuk Sayılarına Göre Dağılımları	53
1.5. Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımları.....	54
1.6. Sosyo–Ekonomik Durumlarına Göre Dağılımları	54
1.7. Mesleklerine Göre Dağılımları	55
1.8. Yaşamlarının Çoğunu Geçirdikleri Yere Göre Dağılımları.....	55
1.9. Dinî İnanca Göre Dağılımları	56
1.10. Dinî Yaşantı Algılarına Göre Dağılımları	56
1.11. Kendileri Hakkındaki Dindarlık Algılarına Göre Dağılımları.....	57
2. DİNİ SEMBOLLERLE İLGİLİ TUTUM VE DAVRANIŞLAR.....	57
2.1. Dinî Olarak Algılanan Semboller	57
2.2. Katılımcıların Dinî Sembollerin Anlamları Hakkındaki Görüşleri	59
2.3. Katılımcıların Dinî Sembollerini Kullanma Alışkanlıkları.....	60
2.4. Dinî Sembollerin Bireyler Üzerinde Uyandırdığı Etkiler.....	61
2.5. Katılımcıların Farklı Bir Dine / İnanca Ait Sembollerini Kullanmaya Yönelik Tutumları.....	64
2.6. Bireylerin Mensubu Olduğu Dinin Kutsal Metinlerinde Geçen Dinî Semboller Hakkındaki Farkındalık Durumları.....	67

2.7. Katılımcıların Dinî Sembollerin Dinî Kimlikle İlişkisi ve Bunları Bulundurma Gerekliliği Hakkındaki Görüşleri	71
2.8. Katılımcıların Dinî Nitelikli Sembollerin Bulundurmanın Faydaları Hakkındaki Görüşleri	75
2.9. Dinî Sembollerin Bireylerin Alışveriş Alışkanlıkları Üzerindeki Etkileri	80
2.10. Katılımcılara Göre Dinî Nitelikli Sembollerin Din ve Dindarlıkla İlgili Düzeyi	85
SONUÇ.....	92
KAYNAKÇA	103
EKLER.....	107
ÖZ GEÇMİŞ.....	110

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AB	: Avrupa Birliği
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
a.s.	: Aleyhisselam
AŞ	: Anonim şirket
b. d.	: Büyük Doğu
c.	: Cilt
c.c.	: Celle celaluhu (O'nun şanı ne yücedir)
çev.	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	: Editör
H.z.	: Hazreti
Ltd.	: Limitet
MÖ	: Milattan önce
Pb	: Kurşun
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SAÜ	: Sakarya Üniversitesi
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
SDÜ	: Süleyman Demirel Üniversitesi
ss.	: Sayfa sayısı
TDK	: Türk Dil Kurumu
ts.	: Yayın tarihi belirtilmemiş
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
Yay.	: Yayınları
YÖK	: Yükseköğretim Kurulu
y.y.	: Yayın yeri yok

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımları	52
Tablo 2. Katılımcıların Yaş Gruplarına Göre Dağılımları	52
Tablo 3. Katılımcıların Medeni Durumlarına Göre Dağılımları	53
Tablo 4. Katılımcıların Sahip Oldukları Çocuk Sayılarına Göre Dağılımları	53
Tablo 5. Katılımcıların Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımları	54
Tablo 6. Katılımcıların Sosyo - Ekonomik Durumlarına Göre Dağılımları	54
Tablo 7. Katılımcıların Mesleklerine Göre Dağılımları	55
Tablo 8. Katılımcıların Yaşamlarının Çoğunu Geçirdikleri Yere Göre Dağılımları	55
Tablo 9. Katılımcıların Dinî İnançlarına Göre Dağılımları	56
Tablo 10. Katılımcıların Kişisel Dinî Yaşantı Algılarına Göre Dağılımları	56
Tablo 11. Katılımcıların Kendileri Hakkındaki Dindarlık Algılarına Göre Dağılımları	57

ÖNSÖZ

Din, insanlık tarihi ile başlayan ve insanları diğer tüm varlıklardan ayıran bir olgudur. İnsanoğluyla birlikte var olan din, dinsel inanç ve değerler tarih boyu her zaman insan hayatında bir şekilde var olmuş, insanın duygu, düşünce, tutum ve davranışlarını belirleyen önemli bir unsurdur. Her yüzyılda ve her insan topluluğunda değişik görünüm, şekil ve uygulamalarda dinin izlerini görebilmekteyiz.

İnsan davranışları çok karmaşık bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla çok karmaşık olan insan davranışlarını, insanın iç yaşamını ve diğer insanlarla olan ilişkilerini inceleyen psikoloji biliminin önemi ve gerekliliği de her geçen gün daha da artmaktadır.

Muhammed İKBAL'in söylemiyle “ne yalnızca düşünce, ne sırf duygu ne de uygulama olan, insan kişiliğinin bütününe bir ifadesi olan din” ister bilinçli bir kabul isterse dolaylı bir etkilenmeyle kişinin duygu, düşünce, tutum ve davranışlarında kendisini açıkça ortaya koyan bir psikolojik faktördür. Dinin insan kişiliği ve davranışları üzerindeki kaçınılmaz etkisi psikoloji ve dinin ortak bir alanda buluşmasını sağlar.

2010 yılında Kanada'nın Barrie şehrinde katıldığım bir konferansta yolda yürürken karşılaştığımız eğitimcilerin birbirlerine ve bizlere selam vermesi, Müslüman olmasalar da belli bir kemalata eren eğitilmiş kişilerin karşıdakine -İslâm'ın emrettiği gibi- güven veren bu davranışı kendiliğinden yapması zihnimde Allah'ın (c.c.) insanı, insan-ı kamil olma yolunda selamlaşma gibi küçük bir konuda bile ne kadar güzel emirlerle hazırladığı düşüncesini uyandırmıştı. 2013 yılında Roma'da AB Comenius programları dahilinde hizmet içi eğitim alırken ziyaret ettiğim “Domine Quo Vadis?” kilisesinde Hz. İsa'ya ait olduğuna inanılan bir ayak izinin muhafaza edilmesi, bizde de peygamber efendimiz Hz. Muhammed'e (s.a.v.) ait olduğu düşünülen ayak izlerinin benzer şekillerde muhafaza edilmesinden dolayı somut bir dinî sembol olarak, Kanada'da ilgimi çeken sözel iletişim sembolü -selamlaşma- ile birleşince, insanların inançlarını açığa vurma aracı olarak da kullanılan dinî semboller üzerine bir çalışma yapmaya niyetlenmiştim.

Bu çalışmada bireylerin kutsal kabul ettikleri varlık ya da varlıklarla ilişki çerçevesinde ortaya koydukları ve etkileşim içinde oldukları dinî sembollerin belli başlıları tanıtılmaya, dinî sembollerin psikososyal etkileri incelenmeye çalışılacaktır.

Bid'at ve hurafelerden uzak, “Yıldızlar da, ağaçlar da Allah’a (c.c.) secde etmektedirler” (Rahman,55/6) ayetinde her şeyin Allah’a (c.c.) itaat halinde olduğu bildirilmişken dinî nitelikli sembollere tapınan değil de onların da Allah’ı (c.c.) anlattığının şuurunda olan; Allah’ın (c.c.) kulu ve yeryüzünün halifesi olma sıfatı ile yaptığımız tüm hareketlerin yaratılış gaye ve hikmetinin bilincinde ve bilenlerden olmak dileğiyle, çalışma boyunca yapılabilecek hatalardan Allah’a (c.c.) sığınır ve O’nun rahmetini beklerim. “İyyâke na’bûdü ve iyyâke nestaîn” (Fatiha,1/4). Ya Rabbi! Yalnız Sana kulluk eder ve yalnız Senden yardım dileriz.

Muhammet Orhan YARDIMCI

Isparta - 2018

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE PROBLEM

Semboller müzik gibi, matematik gibi evrensel ve insanlar için en ortak dillerden biri, belki de en ortak dildir. İnsanlar farklı yazı sistemleri ve konuşma dilleri kullansalar da semboller bu insanlara aynı ortak dille seslenir. Türk bayrağını görüp de hilâlinden, yıldızından, renginden bu bayrağın dalgalandığı toprakların Müslüman Türk yurdu olduğunu anlamamak mümkün değildir. Kızılay ya da Kızılhaç sembollerini gördüğünde, bu sembolleri taşıyan hastanelerin, araçların, yardımı yapan kişilerin ve bu yardımların (çoğunlukla) hangi dinin mensuplarınca yapıldığına dair bir bilinç durumu oluşur insanda.

İnanan bir varlık olan insanın yaşamında, dinin önemli bir yeri vardır. Evimizde, yaşamımızı sürdürdüğümüz çevrede, seyahatlerimizde, kişilerin üzerinde, iş yerlerinde, araçlarda vb. yerlerde dinî semboller olan resim, yazı, takı, süs, yazılı levha ve mimari eserlere çok sık rastlarız. Din Psikolojisi, evrensel bilgi ve hakikatleri basite indirgeyerek anlatan sembolleri görmezden gelemeyiz. Çünkü “din dili” bir bakıma bir semboller sistemidir. “Esas konusu dinî yaşayışın fert ruhundaki görünümü ve subjektif cephesi, amacı ise insanın dinî yaşayışını bütün genişlik ve derinliği içerisinde inceleyip kavramak, psikolojik tahlile tabi tutmak ve diğer ruhi fonksiyonlar ve yaşantılarla olan münasebetlerini araştırarak bilimsel bilgiler üretmek olan,”¹ din psikolojisinin araştırma konuları arasında dinî sembollerin de bulunması kaçınılmazdır.

Psikologlar dinin ne olduğu ve ne olması gerektiğinden çok insanların dini nasıl algıladıkları, dinin insanlar için ne tür bir işleve sahip olduğu ve insana nasıl bir gelişim sağladığı ile ilgilenmişlerdir. Kısacası insanın din adına yaşadıklarından yola çıkarak dini, araştırmalarına konu edinmişlerdir.² Dinde kullanılan dil ise bir bakıma sembollerin konuşturulmasıyla elde edilen ve muhataplarına yönelen güçlü bir sesleniştir. Dinî nitelikli tüm sembollerin ayrı ayrı değerleri ve muhataplarına yönelen gizli anlamları vardır.

¹ Hüseyin Certel, *Din Psikolojisi*, Tuğra Ofset, Isparta, 2011, s. 25; Hâbil Şentürk, *Din Psikolojisine Giriş*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2017, ss.44 - 47.

² Ali Ayten, *Psikoloji ve Din*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 11.

Araştırmanın konusu kişiler tarafından dinî olarak algılanan semboller, bu dinî sembollerin kişinin ruhuna verdiği mesaj, kişide uyandırdığı duygular ve psikososyal etkileridir. Dinî yaşantı din psikolojisinin konusu olduğuna göre ferдин dinî hayatında sembollerin önemini ve işlevini tespit etmek, bunun sosyal etkilerini de kavramaya yol açacaktır. “Sonuçta fert olmaksızın, ferдин duygu, düşünce, inanç ve davranışları olmaksızın toplum olmayacağına göre toplumsal analizlerde, fenomenin toplumsallığını anlamada olumlu bir işlevsellığe sahip olacağını hesaba katıp ferdi yönünü göz ardı etmemek gerekir.”³ “Dinî olgu ve olayların kişi üzerinde bıraktığı izler, etkiler ya da itaat ve teslimiyet halleri, tüm heyecan ve coşku durumları, dinî hayat, dindarlık deyimini ile ilgili her türlü ruhsal izlenimler, din psikolojisinin inceleme alanına girer.”⁴

Araştırmanın problemini ise neredeyse insanlık tarihi kadar eski olan dinî sembollere insanların bakış açısı, bunları algılama şekilleri, kişilerin bu sembolleri bulundurma nedenleri, bu semboller görüldüğünde verilen tepkiler ve bunların bireylerin dinî kimliklerini biçimlendirmedeki etkileri oluşturmaktadır. Araştırmanın konusunu ve problemini “dinî sembollerin fert ve toplum üzerindeki psikososyal etkilerinin neler olduğu sorusu” oluşturmaktadır. Araştırmada “bu sembollerin aşkın olanla insanı birleştiren ve toplumdaki birlik ve bütünlüğün sağlanmasında somut birer köprü vazifesi görüp görmediği” sorusuna da cevap bulunmaya çalışılmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu çalışmada bireylerin kutsal kabul ettikleri varlık ya da varlıklarla ilişki çerçevesinde ortaya koydukları ve etkileşim içinde oldukları dinî sembollerin belli başlıları tanıtılmaya, dinî sembollerin psikososyal etkileri incelenmeye çalışılacaktır.

Bu çalışmada dinin doğru anlaşılmasında sembollerin anlamı, değeri ve önemi vurgulanmakta, bireylerin dinî gelişimini destekleyen dinî nitelikli semboller hakkında bilgi verilmekte ve toplumdaki birlik ve bütünlüğün sağlanmasında dinî nitelikli sembollerin etkileri incelenmektedir. Çalışma sadece alanyazın (literatür) taraması ile elde edilen bilgilerin sentezinden ibaret olmayıp, mülakatların değerlendirilmesi ile de derinlemesine araştırılmaktadır.

³ Ejder Okumuş, *Gösterişçi Dindarlık*, ARK Kitapları – ÖZGÜ Yayıncılık, İstanbul, 2005, ss. 301 - 302.

⁴ Neda Armaner, “Kültürümüzün Son Elli Yılı İçinde Din Psikolojisi Alanında Hizmet Edenler”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, İstanbul, 1973, S.50. Yıl sayısı, s. 222.

Araştırma Türkiye’de Din Psikolojisi alanında, semboller konusunda bu kapsamda yapılan (nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı) ilk Yüksek Lisans Tez çalışmalarından biri olması itibarıyla da önem arz etmektedir. Sakarya Üniversitesinde 2002 yılında Yüksek Lisans Tezi olarak Kasım Sarıtekin tarafından yapılan benzer bir çalışma “İşyerlerindeki Dinî Nitelik Taşıyan Sembollerin Kişilerin Tutum ve Davranışlarına Etkisi” adıyla gerçekleştirilmiştir.

Dinler Tarihi alanında Galip Atasagun’un 1996 yılında Selçuk Üniversitesi’nde yapmış olduğu “İlahi Dinlerde Dinî Semboller” doktora tezi çalışması bu konuda yapılmış en değerli çalışmalardan biri olarak yol gösterici mahiyettedir.

3. HİPOTEZLER

Hipotez, araştırılan sorunla ilgili olarak öne sürülen, doğruluğu ve yanlışlığı henüz test edilmemiş, fakat doğruluğuna önceden güven duyulan bir çözümlemedir. Bu çözümleme, araştırmanın ileriki aşamalarında olaylara tekrar dönülerek test edilecek, eğer bulgular tarafından doğrulanıyorsa bilimsel bir bilgi niteliği kazanacak, aksi halde değiştirilecek veya terk edilecektir. O nedenle hipotez araştırmayı sonuca götüren çok önemli bir yol göstericidir.⁵

Araştırmadaki hipotezler şu şekilde sıralanabilir:

- İnsanların cinsiyet, medeni durum, çocuk sahibi olup–olmama, yaşanılan yer, eğitim ve gelir durumu ne olursa olsun yaşantılarında önemli buldukları dinî semboller vardır.
- Kişiler bulundurdıkları dinî sembollerin anlamlarını bilmeyi çok umursamazlar, bunlar anlamları çok fazla bilinmese de imanın bir göstergesi olarak bulundurulur.
- Dinî sembollere kadın ve erkeklerin eşit ilgileri vardır.
- Kişinin kendi hakkındaki dindarlık algısıyla dinî semboller arasında doğrudan bir ilişki vardır.
- Kişiler farklı bir dinî inanca ait sembolleri cinsiyet, yaşanılan yer, vb. fark etmeksizin yakınlarında bulundurma eğiliminde değildirler.
- İnsanların çoğu inandıkları dinin kutsal metinlerinde dinî sembollerden söz edilip edilmediğini bilmemekte, sadece bunları bulundurmanın gerekliliğine inanmaktadırlar.
- Dinî semboller kişisel olmayan, evrensel ve aşkın bir anlama sahiptir. Toplumda dinî nitelikli sembollerin dinî kimliğin bir parçası olduğu hakkında genel bir kanaat vardır.

⁵ Halil Seyidoğlu, *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı – Toplumsal Bilimler Alanında Tez Seminer, Makale ve Rapor Hazırlama Kılavuzu*, Olgaç Matbaası, Ankara, 1979, s. 4.

- Kişiler dinî sembollerini bulundurmaının faydalı olduğuna inanırlar.
- Dinî semboller ifade ettikleri anlamlarla insanları bu ifade edilen tasavvuru gerçekleştirmeğe yönlendirir. Alışveriş alışkanlıklarına dahi etki ederler.
- Dinî semboller kişisel olmayan, evrensel ve aşkın bir anlama sahip olmalarına karşın kişiler üzerinde bıraktıkları etkilerin derinlikleri bakımından tarafsız (nötr) bir olgu değildir.

4. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI

Araştırmanın varsayımları şu şekilde sıralanabilir:

- Mülakat çalışmasında kullanılan örneklem sayı ve nitelik olarak evreni temsil yeterliliğine sahiptir.
- Mülakat çalışmasındaki deneklerin soruları gönüllü olarak, doğru ve tamamen tarafsız olarak cevapladıkları varsayılmaktadır.
- Araştırmacı, insan doğasına yönelik içgörülerıyla tamamen tarafsız bir gözlemcinin bakış açısına sahiptir.
- Mülakat esnasında araştırmacının aldığı notlar doğal gidişini bozmamış, etkileşimde bulunan kişinin davranışlarını değiştirmesine yol açmamıştır.

5. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Araştırma; alanyazın taraması, örneklem ve mülakat konularıyla sınırlıdır. Çok sayıda dinî sembol olduğundan bunların tamamının etkilerinin incelenmesi çok zor görünmektedir. Zaten konunun sınırlandırılmaması bilimsel bir araştırmanın ruhuna terstir. Dolayısıyla araştırmada dinî sembollerin tamamının etkileri incelenememiş, sadece belli başlıları ele alınmış ve mülakata katılanların dinî olarak algıladıkları semboller üzerinde durulmuştur. Yüz yüze görüşme tekniğinin çok zaman alıcı bir yöntem olması bir dezavantaj olarak görülebilir.

6. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Her araştırmaya, konuyla ilgili kendinden önce yapılan çalışmaların sonuçlarını inceleyerek başlamak gerekir. Buradan hareketle araştırmanın kuramsal yönü için literatür taramasına başvurulmuştur. Böylelikle araştırmanın gereksiz bir tekrar olmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla ilk önce genel kaynaklar taranarak araştırma konusu tanımlanmış, sonra ikinci düzey (özgün araştırmaların özetlerini ve

sonuçlarını veren kaynaklar) incelenmiş ve daha sonra da birinci düzey kaynaklar olan özgün araştırma makaleleri, raporları, kitaplar ve benzeri çalışmalar incelenerek notlar düzenlenip problem durumu belirlenmiştir.

Basılı kaynakların yanı sıra YÖK'ün verdiği tez tarama hizmeti gibi elektronik olarak düzenlenmiş kaynaklardan da yararlanılmıştır. İlgili literatür taraması sonucunda araştırma problemini derinlemesine inceleme imkanı sunan yapılandırılmış mülakat yönteminin kullanılmasına karar verilmiştir. Bu amaçla araştırmacı tarafından hazırlanan mülakat, 11 soruyla “kişisel bilgi formu” ve 10 adet açık uçlu sorunun bulunduğu iki bölümden oluşmaktadır. Mülakata katılanlar ile yüz yüze görüşülerek ve not alma yöntemi tercih edilerek derinlemesine mülakat yapılmıştır. Katılımcı kişi istediği konuda detaya girebilmiş ve araştırmacı mülakat sırasında (önceden belirlenmiş) ek sorularla müdahale ederek daha fazla bilgi –açıklama- isteminde bulunabilmiştir. Böylelikle katılımcıların bireysel yaklaşımlarının, bireysel bakış açılarının ve tecrübelerinin, araştırmanın amacına uygun bir şekilde elde edilmesine çalışılmıştır. Mülakat süreleri 30 dakika ve 60 dakika arasında değişmiş, katılımcılarla uygun oldukları vakitlerde bölüm bölüm görüşme imkânı açık bırakılarak elde edilen verilerin derinliği ve geçerliliği güçlendirilmeye çalışılmıştır.

Nitel bir araştırma tekniği olan derinlemesine mülakat tekniği katılımcının davranışını içinde bulunduğu ortamda, çok yönlü olarak, esnek ve bütüncül bir yaklaşımla ele alarak incelemek ve katılımcıların tecrübe ve görüşlerinden yararlanabilmek amacıyla kullanılmıştır.

Etik kurallarına uygun bir araştırma yapmak amacıyla, “iradi onay ilkesi” uyarınca mülakat açıkça, gönüllü ve özgür olarak katılmayı kabul eden katılımcılarla yapılmıştır. Katılımcıların kayıt yapılmasından rahatsız olacağı varsayılarak görüşmelerin hiçbirinde kayıt yapılmamıştır. Görüşmeyi bölmeyecek ve katılımcıyı rahatsız etmeyecek şekilde kısa notlar alınması tercih edilmiştir. Katılımcıların kimlik bilgileri hiçbir şekilde alınmamış ve araştırmanın herhangi bir yerinde kullanılmamıştır.

7. VERİLERİN ANALİZİ

Derinlemesine mülakat tekniğiyle toplanan verilerin analizi örnekleme ilişkin bulguların bilgisayar ortamında evrene genellenmesi (çıkarsama) süreciyle elde edilmiştir. Araştırma esas itibari ile nitel bir araştırmadır ve bu nedenle rakamlar, tablolar çok fazla kullanılmamıştır.

8. ARAşTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ

Mülakat aşamasında araştırmanın evrenini Isparta ili ve çevresinde (ile ve köylerinde) ikamet eden, en az ön lisans mezunu kişiler; çoğunlukla ğretmen ve akademisyenler oluşturmaktadır. Seçilen evren içerisinden bütün kitle üzerinde (tamsayım) alışılması mümkün olmadığı için başlangıçta olasılık kuramı ile belirli özelliklerin evrende normal dağıldığı ilkesine dayanan, evrenin özelliklerini içinde barındırabilecek daha küçük bir grupla örnekleme olan “tesadüfi (rastlantısal) rnekleme” tekniği kullanılarak, 30 bayan ve 30 erkekten oluşan 60 kişilik bir örneklem grubu kullanılmıştır. nce arkadaş ve tanıdık vasıtasıyla ulaşılan kişilerle tesadüfi, daha sonra da kartopu tekniğinden faydalananarak, onların tanıdıklarıyla iletişime geçilerek araştırma tamamlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1. SEMBOL NEDİR?

“Sembol; simge, belirli bir insan, nesne, grup ya da düşünceyi veya bunların birleşimini temsil eden ya da bunların yerine geçen iletişim ögesidir. Osmanlıcası remiz, alamet, bir başka deyişle, bir nesnenin imajı olan veya soyut bir şeyi göz önüne seren bir yaratık veya objedir. Örneğin; köpek sadakatin, terazi adaletin, (Pb) kimyada kurşun’un simgesidir.

Sembolizm’in esasını oluşturan bir tanımı da şöyle yapabiliriz: Temsili bir karşılığa uyarak bir başka şeyi ifade eden, hazır olmayan veya algılanması olanaksız olan bir şeyi, doğal bir ortamda zihne davet eden her kişisel işaret (allegori – mecaz, kinaye) bir semboldür.”⁶

Sembol kelimesi köken olarak, Grekçe sumbolos’tan Latince’ye symbolus şeklinde, oradan da Avrupa dillerine bugünkü şekil ve telaffuzuyla geçmiştir. İşaret, iz, ima gibi anlamları vardır. G. Durand, sembolü her şeyden önce işaret kategorisine ait olarak tanımlar.⁷ Bu bağlamda sembol olarak nitelenen unsurların kimi zaman kendilerine benzeyen unsurların yerine kullanıldığı veya onları işaret ettiğini söylemek yanlış olmaz. Yani genel bir tanımlamayla sembol; görünmez ya da algılanamaz bir şeyi, benzerlik, uygunluk, bütünlük gibi çeşitli yollarla temsil etmek üzere kullanılan bir maddi nesne ya da algılanabilen bir araç olarak da tanımlanabilir. Bu nedenle bir resim, şekil, nesne, ses, rakam, olay, renk, kişi, dağ vb.’de sembol olarak kullanılabilir. Semboller fikirleri, kavramları ya da soyut olanı göstermeye yarayan işaretlerdir.

“...Sembol, müphemiyet içinde, görülmeyen bir realiteyi yansıtan bir simge ya da maddi bir nesnedir. Bu bakımdan, müşahade olunamayan ve esrarlı bir olgu hakkında bize çok net olmayan bir duygu, his ve izlenim vermektedir. “Symbol” terimi ara sıra “işaret” anlamının eşanlamlısı olarak alınıyorsa da, saf dilbilim açısından farklı olarak, sembolde “delalet eden”le “delalet edilen” arasında sadece analogik bir benzerlik bulunmaktadır. Bunun için, delalet eden (device), kendisini aşmakta olan medlule (message) tam karşılık değildir. Öyleyse sembolizmde, delalet eden ile delalet edilen,

⁶ Necmettin Ersoy, *Semboller ve Yorumları*, Dönence Basım ve Yayın Hizmetleri, İstanbul, 2007, s.13.

⁷ Gilbert Durand, *Sembolik İmgelem*, çev. Ayşe Meral, İnsan Yayınları, İstanbul, 1998, s. 8.

bütünüyle birbirlerinin yerine geçemez. Çünkü bunun gerçekleşmesi durumunda, sembol kendi mahiyetini yitireceği gibi, onun aksettirme durumunda olduğu gerçek de gizlenmiş olur. Öyleyse kullanılan sembol, delalet etmekte olduğu manayı tam kapsayamamaktadır.”⁸

Sembol, herkes tarafından kabul edilmiş itibarî bir mananın maddede sabitleşmiş şeklidir.⁹ Bu da sembollerin kendileri dışında bir şeye işaret ettikleri anlamına gelmektedir.

“ Sembol açıklanamazın bir ifade biçimidir.”¹⁰

Semboller “Bir şeyin bir başka şeyle karşılaştırılması eylemini belirleyen bir yükleminden dönüştürülerek türetilmiştir. Dolayısıyla sembol belirli bir nesnel olay ya da olgunun, düşünsel kaynaklı bir kavram veya kendi kavramının açılımları ve çağrışımlarıyla karşılaştırılmasından doğar. Bir yaklaşıma göre de semboller evrenselleşmiş sessiz bir dildir.”¹¹

Her ne kadar dil bir soyutlama biçimi olsa da sembol “duyularla algılanamayan şeyleri, algılanabilir hale getiren somut şeyler veya işaretler” olarak da tanımlanmıştır.¹²

TDK Türkçe Sözlük’te sembol “duyularla ifade edilemeyen bir şeyi belirten somut nesne veya işaret, remiz, rumuz, timsal, simge: Bayrak vatanın sembolüdür. ‘Baykuş ve karga uğursuzluğun, merkep bönlüğün, domuz pisliğin, kaz alıklığın, aslan cesaretin, at zeka ve adaletin, köpek sadakatin, bülbül aşkın, kelebek gençliğin işaret ve sembolü olmuştur.’-A. Haşim.” şeklinde tanımlanmıştır.¹³

2. SEMBOL VE İŞARET ARASINDAKİ FARK

“Semboller kesinlikle işaretlere benzer: Hem semboller hem de işaretler bizzat kendilerinin ötesindeki başka bir şeye işaret eder.”¹⁴ Bununla birlikte sembollerin anlamını herhangi bir şekilde aydınlatılabilmek için sembollerin anlamını işaretlerin anlamından ayırt etmek bir gereklilik gibi görünmektedir.

⁸ Maşallah Turan, “Kur’ân’ın Anlaşılmasında Sembolizm Tartışmaları”, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya, 2006, s. 3.

⁹ Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgat)*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1980, s. 164.

¹⁰ Sadık Kılıç, *İslâm’da Sembolik Dil*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995, s.56.

¹¹ Tefvik Fikret Uçar, *Görsel İletişim ve Grafik Tasarım*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 24.

¹² Belkıs Temren, *Tasavvuf Düşüncesinde Demokrasi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s. 88.

¹³ İsmail Parlatur vd., *TDK Türkçe Sözlük*, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, 1998, c.2, s.1937.

¹⁴ Paul Tillich, “Din Dilinin Doğası”, çev. Aliye Çınar, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa, 2002, S.2, s. 228.

“Semboller ile işaretler arasındaki temel ayrım şudur: İşaretler, işaret ettikleri şeyin gerçekliğine ve gücüne her hangi bir şekilde katılmazlar. Oysa semboller; sembolize ettikleri şeyle aynı olmamalarına rağmen, onun anlamına ve gücüne katılırlar. Sembolize edilen gerçekliğe katılma sembolleri tanımlarken, “yönelinen” gerçekliğe katılmama ise işareti tanımlar ki bu, sembol ile işaret arasındaki bir ayrımdır. Örneğin alfabenin harfleri -yazıldıkları gibi- “A” ya da bir “R”, işaret ettikleri seslere katılmazlar; öte yandan bayrak, temsil ve sembolize ettiği kralın ya da milletin gücüne katılır.”¹⁵

“Sembolle işareti birbirinden ayırmak gerekmektedir. Şöyle ki, işaretler kendilerinin ötesinde başka bir şeyi gösterirler. Mesela herhangi bir trafik işareti taşıt ve yayaların belirli yer ve zamanlarda nasıl hareket etmeleri gerektiğini gösterir. Kavşaklardaki kırmızı ışıkla araba ya da yayaların durması arasında asli hiçbir bağlantı yoktur. Bunlar anlamlarını ulusal veya uluslararası anlaşmalar yoluyla elde ederler. Bu yüzden, bunları çeşitli maksat ve anlaşmalarımıza uygun düşecek şekilde değiştirmemiz mümkündür. Buna karşılık, semboller temsil ettikleri gerçekliğe katılırlar; dolayısıyla isteğe bağlı olarak değiştirilmeleri kolay kolay mümkün değildir.”¹⁶

“...Bir başka deyişle, sıradan bir işaretin gördüğü işte özne, işaret ve nesne olarak üç unsur bulunduğu halde, sembolde bu, özne, sembol, tasavvur ve nesne olmak üzere dört unsura çıkmaktadır. Dolayısıyla sembolleri gerçek dışı ve salt bir ortaya çıkış olarak görmek doğru olmaz. Sembolleri, sembolize ettikleri şeyle olan deruni ve karşılıklı referansları nispetinde anlamamız mümkündür. Aksi takdirde, dış dünyada karşılığı olmayan, sadece zihni bir tutum ya da ruh hali olarak kalmaları söz konusudur ki böyle bir ihtimal de her zaman mevcuttur.”¹⁷

Her sembolün kendine uygun neyse o olan, özgün bir işlevi vardır. Bu durum işaretlerden farklıdır çünkü işaretlerde, yerlerine başkalarının ikame edilmesi olasıdır. Muhtemelen yeşil ışığı, mavi bir ışık kadar yeterli bulmazsak, (bu doğru değil ancak olabilir) hiçbir şeyi değiştirmeyip sadece mavi bir ışık yerleştiririz. Ancak, sembolik bir

¹⁵ Tillich, *a.g.m.*, s. 229.

¹⁶ Galip Atasağun, *İlahi Dinlerde Dini Semboller*, Sebat Ofset Matbaacılık, Konya, 2002, s. 16; Paul Tillich, *Symbols of Faith, Religious Language and The Problem of Religious Knowledge*, Editör: Ronald E. Santoni, Bloomington (Indiana University Press), London, 1968, s. 136; Jacques Waardenburge, “Symbolic Aspect of Myth”, *Myth Symbol and Reality*, Editör: Alan M. Olson, Notre Dame Press, London, 1980, s. 42.

¹⁷ Atasağun, *a.g.e.*, s. 17.

kelimede (mesela “Tanrı” gibi) değişikliğe gidilemez. Kendi işlevini yerine getiren hiçbir sembolün, yeri değiştirilemez.¹⁸

İnsanlarda yol açtıkları davranış şekli göz önünde bulundurulursa, sembollerin kişiyi düşünceye, işaretlerin ise eyleme yönlendirici etkisinin olduğu da söylenebilir.

3. SEMBOL VE KÜLTÜR İLİŞKİSİ

TDK Türkçe Sözlük kültürü “Tarihî, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddî ve manevî değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin.” olarak tanımlamıştır.¹⁹

Bir toplumda sahip olunan gerek maddi gerekse manevi tüm değerler esasında o toplumun kültürüdür. Kültürel değerlerin bireye kazandırılması sürecinde ilk önce bireyin aile ve arkadaşları gibi yakın çevresi daha sonra da çeşitli sosyal kurumlar, özellikle de meşrulaştırıcı ve muhafaza edici özelliğiyle din önemli bir rol oynar.

Üretilen, değişebilen, nesilden nesile aktarılan özellikleriyle kültür esasında insanın sembolik bir yolla düşünebilme kapasitesinin de en önemli göstergelerinden bir tanesidir. Bu insanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliklerden biridir. Kültürün konuşma ve yazı dili olmadan aktarılması neredeyse imkânsızdır. Dilde kullanılan kelimeler örneğin “tez” kelimesi veya harfler de sembolik değerlere sahiptir. Dolayısıyla kültür başta dile ait, sonra giderek genişleyen bir semboller dili yardımıyla oluşturulmakta ve aktarılmaktadır.

“Toplum bireyden; her şeyden önce kendi kültürel geleneklerini, göreneklerini, değer ve ölçülerini benimsemesini ve bütün bu değerleri yaşantısına uygulamasını ister. Birey, toplumun kendine sunduğu değer ve ölçüleri yaşantısına uygularsa toplumsal yaşantı içerisine girer. Bu yaşantı şekil ve yapı olarak artık, bireyin varlığının anlamı ve amacı olma özelliğini kazanmıştır.

Bireyin yaşantısı üzerinde etkili olan, toplumun kendine sunduğu kültürel değerlerin başında “din” gelir. Din, birey üzerinde birçok açıdan geniş ölçüde etkili

¹⁸ Tillich, *a.g.m.*, s. 231.

¹⁹ Parlatır vd., *a.g.e.*, s.1436.

olan; bireyin iç dünyasına uyum ve sağlık verici rolü bakımından, ona var olmayı açıklayan ve yaşamın anlamını ve amacını gösteren güçlü bir yapıdır.”²⁰

Bir hayat tarzı olarak görülebilecek olan din, dindar insanın da dinî değerleri yaşamının merkezine almasını sağlar. Dindar insana bir yaşam felsefesi sunan ve dolayısıyla dindar bireyin olaylara bakışını, duygu, düşünce, bilgi, inanç ve kanaatlerini yönlendirici bir etkiye sahip olan din; gerekli din eğitimi alarak dindar bir kişilik geliştiren bireye hayatının her safhasında manevi gücünü hissettirir. Allah’a (c.c.) olan inancı, güveni dindar bireye manevi bir destek olur.²¹

Semboller kültür ile çok sıkı bir ilişki içerisinde bulunur. Kişinin isteklerinin, davranışlarının en temel nedeni veya belirleyicisi olan kültür, insanların meydana getirdiği değer sisteminin, örf-adet, ahlak, tutum, inanç, davranış, sanat ve bir toplumda paylaşılan diğer sembollerin karışımıdır. Kültürel faktörler günlük yaşantımızın önemli bir kısmını oluşturduğu için satın alma tercihlerini dahi etkiler. Ne yenilip ne içileceğini, nerede yaşanıp, nereye seyahat edileceğini, ne giyileceğini kısaca çoğu davranışlarımızın yönünü geniş ölçüde kültür belirler.

“Kültürün yaşatılması, topluma mal edilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılmasında büyük bir öneme sahip olan ve Türkçe simge kelimesi ile karşılanan sembol, gerek maddi ve gerek manevi olguların karşılanması, insan zihnindeki derin anlam ve ifadelerinin çağrışdırılması amacı ile oluşturulmaktadır.”²²

Mimariden giyim-kuşamımıza, alışveriş alışkanlıklarımıza kadar pek çok alanda önce ulusal sonra evrensel bir gerçeklik olarak karşımıza çıkan kültürün yaşatılması ve aktarımında, semboller bütün bu değerlerin yaşatılmaya çalışıldığı minyatür kaleler gibidir.

Sembollerin kültürün göstergeleri içerisinde büyük bir yeri vardır. Leslie White kültürü bir semboller bütünü olarak düşünmüş ve kültürü “maddi öğelerin, davranışların, düşünce ve duyguların, sembollerden oluşan simgelere (sembollere) dayalı bir örgütlenmesidir” şeklinde tanımlamıştır. Semboller kültürün hem gözlenebilen hem de gözlenemeyen unsurlarını ifade etmek için kullanılmaktadır.

²⁰ Süleyman Özer, “Psiko – Sosyal Açıdan Dinî Anlatı – Dinî Yaşantı İlişkisi”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş, 2006, s. 2.

²¹ Hâbil Şentürk, “Küreselleşme Çağında İnsan, Din ve Medeniyet Kavramlarına Psikososyal Açıdan Bir Bakış”, *SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Isparta, 2009, S.23, s. 112.

²² Selçuk Kürşad Koca, “Genel Hatları İle Kültür ve Sembol İlişkisi”, *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, Sakarya, 2010, S.2, s. 88.

Kullanıldıkları yerlerde herkesin aynı şeyi anlaması sağlanmaya çalışılmaktadır. Böylelikle kullanıldığı yere bağlı olarak kullanan bireylerin sahip olduğu kültürlerine ait bir veya daha çok özelliğin çağrıştırılması amaçlanmaktadır.²³

İnsanların kullandığı kültürel semboller zaman içerisinde mağaralarda ve taşlar üzerinde resim yazısına dönüşmüştür. Resim yazısının gelişmesi ile ideogramlar (düşünsel-yazı) ortaya çıkmıştır. İlk başta sadece bir nesneyi veya varlığı karşılayan sembol böylelikle yan çağrışımları da üstlenmiştir. İdeogramlar kendileriyle sıkça karıştırılan piktogramlardan (trafik işaretleri vb.) farklı olarak soyut bir düşünce ya da kavramı, bir fikri temsil eden semboller olarak karşımıza çıkar ve belki de günümüz sembol kavramının bilinen ilk ve tam karşılığı olmaktadır. Bunların günümüzde beden dili olarak ifade edilen anlaşma sistemi ve benzeri yazı sistemlerinin kullanımlarının da kaynağını oluşturması muhtemeldir. Yaklaşık 12000 yıl önce mağara duvarlarında başlayan kültürel sembollerin serüveni, zaman içerisinde çok ve çeşitli toplumlar ve coğrafyalarda şekillenerek günümüzdeki milli veya milletlerarası sembollerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ticarete takas (barter) döneminin bitmesi ve ticaretin gelişmesi ile ortaya çıkan “markalaşma kültürü”nün temel dayanak noktası semboller olarak görülür. Adeta ürün ve/veya üretici kişilerin garanti belgesi yerine geçmeye başlamıştır.²⁴

“İnsanların en belirgin özelliklerinden biri de toplum hayatı yaşamalarıdır. Sosyal hayat insan için bir çeşit mecburiyettir. Çünkü insanlar yalnız başına yaşayabilecek güçte değildirler.”²⁵ Bireyin yaşama gözlerini açtığı ilk andan itibaren kendini içinde bulduğu toplumun dinî ve kültürel özelliklerine göre şekillenmesi sosyolojik bir gerçektir. Bireylerden oluşan toplumların da tarih içindeki kültürel ve dinî kazanımlarını sembollere de yükleyerek aidiyet bilinçlerini korumaya çalışmaları tarih boyunca gözlenen olağan bir olgudur.

“İlk çağlardan başlayarak günümüze kadar kendisini sürekli yenileyen ve insanların duygularının birer ifadesi olan semboller çok çeşitlilik göstermektedir. Gerek maddi ve gerek manevi alanda semboller hayatın vazgeçilmez anlatım biçimlerinden olmuştur.”²⁶

²³ Koca, *a.g.m.*, s. 90.

²⁴ Koca, *a.g.m.*, s. 91.

²⁵ Erol Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, Ötüken Neşriyat AŞ, İstanbul, 2000, s. 99.

²⁶ Koca, *a.g.m.*, s. 93.

Erich Fromm’a göre insanlık tarihinde geliştirilen tek ortak dil sembol dilidir. Fromm “Sembol dilinin herkes tarafından öğrenilmesi gereken tek yabancı dil olduğu inancındayım” diyerek bu dile geçmiş mitosları ve masalları da daha iyi anlayabileceğimizi, sembol dilinin benliğimizin derinliğine inmemize ve gizli yönlerimizi anlamamıza yardımcı olan bir gerçeklik olduğunu belirtir.²⁷

Dindeki dilin bir semboller dili olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda dinî sembollerin kültürel ve dinsel geleneklerin bir sonraki nesillere aktarılmasında ve insanlığın kutsallarının korunmasında önemli bir role sahip olduğu kolaylıkla anlaşılabilir. Kutsalları aktarıcı ve koruyucu rollerine rağmen neredeyse tüm dinî semboller sadece dinî olarak görülemezler. Bu nedenle dinî semboller önce ulusal (yerel) düzeyde, daha sonra da evrensel boyutta kimlik ve dolayısıyla kültürle bağlantılı birer değerler bütünü olarak da görülebilir.

4. DİNİ NİTELİKLİ SEMBOL NEDİR?

Dinî sembol, duyu organlarımızla algılanabilen bir surette, daha aşkın bir hakikate işaret eden dini hatırlatıcı nesnelere denir.

“Tüm dinlerde o dini temsil eden birtakım semboller vardır. Bu semboller o dinin inanç sistemini, kimlerin neye inandıklarını ve dinî yaşamlarını nasıl sürdürdüklerini çeşitli şekillerde bize anlatırlar. Bu semboller aynı zamanda bir birlik ve beraberlik işaretidir ve geçmişleri çok eskilere (100000 yıl kadar) dayanır. Bazılarının açıklaması çok karmaşık olmakla birlikte her biri özelliklerini sembolize ettiği dinin ilgi çekici örnekleridir.

Dinî sembolizm, bir dinde arketiplerin, eylemlerin, sanat eserlerinin, olaylar ve doğal olguları da içeren sembollerin kullanılmasıdır. Dinler, dinî metinleri, ritüelleri ve sanat eserlerini, ilgi uyandıran fikir ve ideallerin sembolleri olarak sunarlar. Dinî semboller toplumun ahlaki değerlerini veya dinî öğretilerini ifade eden, yankılanan bir efsane oluşturmaya yardımcı olur ve teşvik ederler.”²⁸

Dinî semboller, ortak bir inanç geleneğine sahip olan inananların kendilerine ait özel bir dil veya söylem tarzı olarak kullanılabilir. Dolayısıyla bu semboller inananların sahip oldukları inanç sistemini diğer insanlara da ifade etmek için kullanılan bir yoldur. Sembollerin belli başlı bazı özellikleri vardır: Sembolün ilk ve temel özelliği, kendisi

²⁷ Erich Fromm, *Rüyalar, Masallar, Mitoslar*, Arıtan Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 21.

²⁸ http://en.wikipedia.org/wiki/Religious_symbolism , (05.05.2015).

dışında ve kendisini aşan bir hakikati temsil etme daha da önemlisi onun yerine geçme kabiliyetidir.²⁹ Başka bir deyişle dinî semboller, tüm diğer sembollerin yaptığıнын aynısını, yani kendisi kullanılmadığında bize gizli kalan ve hiçbir şekilde açılmayan bir gerçeklik seviyesini açma işini yapar. Bu, diğer bütün boyutların, derinliklerin temeli olan gerçekliğin boyutu yani bizzat gerçekliğin derinlik boyutu olarak da görülebilir.³⁰ Nihâî hakikatin boyutu, Kutsal'ın da boyutu olduğu için dinî sembollerin kutsalın sembolü olduğu da söylenebilir. Dolayısı ile dinî semboller Kutsal'ın kutsallığına katılırlar. Ancak bu katılım tam bir özdeşlik değildir ve dinî semboller bizatihi kutsal da değildirler. Her Kutsal, sembolüyle karşılaştırıldığında aşkındır ve kendi sembolünü aşan bir niteliğe sahiptir. Ayrıca dinler tarihi boyunca uzam ve zamandaki her şey Kutsal için bir sembol olabildiği için dinî semboller, yaşam deneyimleriyle elde edilen malzemenin sonsuzluğundan çıkarılır.³¹

Sembolün bir diğer özelliği ise algılanabilir olmasıdır. Bu, sembolün doğası gereği görünmez, ideal veya aşkın bir gerçekliğin sembolde somutlaşması ve nesnellik kazanması anlamına gelir.³² Bu çerçevede dinî nitelik taşıyan semboller kendilerini aşan soyut bir gerçeği somut olarak temsil ederler.

Sembol; şiirsel temsillerde olduğu gibi hayali olarak idrak edilebilen bir şey olabileceği gibi, soyut kavramlar bile algılanabilir bir unsur içerdiği takdirde sembol olabilirler.³³ Dolayısıyla çoğu zaman aşkın öğeler içeren dindeki soyut kavramlar dinî sembollerle algılanabilir hale getirilebilirler.

Dinî semboller, dinî hareketler (aksiyonlar) hatta dinî duygularla da ilgilidir.³⁴ Zaten insanlar dinî sembolleri, toplumun sahip olduğu dinî gelenekten ve sınırsız hayal (zengin fantezi) hayatlarından ortaya çıkan ibadet maksadıyla da kullanırlar.³⁵ Dinde sembol, dokunulabilir, insani ve günlük şeylerin ötesinde bir gerçekliğe işaret eder.³⁶

²⁹ Paul Tillich, *İmanın Dinamikleri*, çev. Fahrullah Terkan - Salih Özer, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2000, s. 45.

³⁰ Tillich, *a.g.m.*, s. 231.

³¹ Tillich, *a.g.m.*, ss. 231 - 232.

³² Durand, *a.g.e.*, s. 10.

³³ Paul Tillich, *a.g.e.*, s. 15.

³⁴ Evelyn Underhill, *Worship*, Harper & Brothers, New York, 1937, s.22.

³⁵ Evelyn Underhill, *a.g.e.*, s.39.

³⁶ John R. Hinnels, *The Penguin Dictionary of Religions*, Allen Lane, England, 1984, s.316.

5. DİNİ SEMBOLLERİN KULLANIMINA YAYGIN BİR ÖRNEK: ÜLKE BAYRAKLARI

Dünya üzerinde kullanılan 196 ülke bayrağından 64 tanesi dinî semboller içermektedir. Dünyaca ünlü araştırma kuruluşu PEW Research Center (ABDli PEW soyadlı bir ailenin kurduğu araştırma şirketi) adlı araştırma merkezinin yaptığı bir araştırmada bu 64 bayraktan %48'inin Hristiyan, %33'ünün İslâmi semboller bulundurduğu, geri kalanların ise Budist ve Hindu inanışı gibi dinlere ait semboller bulundurdıkları ifade edilmektedir. Yahudilik sadece İsrail bayrağında sembolize edilmektedir. Araştırmaya göre Hristiyan sembollerinin bulunduğu 32 bayrak, Avrupa, Asya, Pasifik ve Amerika ülkelerinin bayraklarında bulunmaktadır. İslâmi semboller de Sahraaltı Afrika, Asya-Pasifik Bölgesi, Kuzey Afrika ve Ortadoğu'dan 21 ülkenin bayraklarında mevcuttur. Birleşik Krallık Bayrağının, İngiltere, İskoçya ve İrlanda'yı koruyan azizlerin haçlarından oluştuğu; Avustralya, Yeni Zelanda, Fiji, Tuvalu gibi İngiliz Milletler Topluluğu ülkelerinin de bu bayrağın sembollerine kendi bayraklarında yer verdiği, bunun yanında İspanya, Yunanistan, Norveç gibi ülkelerin de bayraklarının dinî sembollere sahip oldukları görülüyor. Bahreyn bayrağındaki beş adet üçgenin İslâm'ın 5 şartını temsil ettiği söylenir. İslâmiyet için önemli olan ay (hilal) ve yıldız da Cezayir, Tunus, Pakistan, Türkiye ve daha birçok Müslüman ülkenin bayraklarında yer almaktadır.³⁷

6. DİNİ İLETİŞİM VE SEMBOLLERİN KULLANIMI

“Kaynak kişi ya da kişiler tarafından, ortak semboller kullanılarak değişim amacıyla kodlanan bilgi, duygu, düşünce, kanaat, tutum ve davranış biçimlerine ilişkin mesajların, ilişkilendirme yoluyla ve alıcı ile kaynak arasında bağ kurmaya yarayan çeşitli iletişim kanalları vasıtasıyla diğer kişilere aktarılması sürecine iletişim denir”.³⁸

Dinî iletişim başlangıç ve esas itibarıyla ilahi bir kaynağa dayandığı düşünülen ve dinî bir içeriğe sahip olan iletişim türüdür. “Dinî iletişimin, din konusunda yapılan, muhtevasını dinî mesajların oluşturduğu iletişim olduğu düşünülürse, bu iletişimin, Allah'ın (c.c.) ilâhî mesajı vahiy yoluyla Hz. Peygamber'e ulaştırması, onun da bu mesajı ümmetine tebliğ etmesiyle sona ermediği açıktır. Kullar ya da insanlar arasındaki

³⁷ <http://onedio.com/haber/64-ulkenin-bayraginin-temsil-ettigi-dini-semboller-410819> , (08.02.2016).

³⁸ Hüseyin Certel, “Din – İletişim İlişkisi ve Dinî İletişim Engelleri”, *SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Isparta, 2008, S.21, s. 128.

dinî iletişim, Hz. Peygamber'in vefatından sonra, Allah'ın (c.c.) kitabı ve Hz. Peygamber'in sünneti çerçevesinde şekillenen dinin itikadî, amelî ve ahlakî esaslarından oluşan mesajların aktarılması şeklinde günümüze kadar devam edegelmiştir.”³⁹ “Allah (c.c.) ile insanlar arasındaki iletişime gelince, ”İslâm'ın peygamber ve vahiy inancı, Allah (c.c.) ile kulları arasında karşılıklı bir iletişimin varlığı düşüncesine dayanır. Buna göre ilâhî mesaja kulak verip imân eden kullar, duâ, tövbe, istiğfâr, zikir ve tesbîhâtları esnasında telaffuz ettikleri sözleri ve bunları dilleri ile söylerken gösterdikleri el açma, boyun bükme, gözyaşı dökme vb. davranışları ve yine namazlarında okudukları âyet, duâ, tekbîr, tesbîh, hamd vb. sözlü erkânı oluşturan insan diline has kelimeleri ve kıyâm, rükû ve secde gibi beden diline özgü ifade biçimlerini bu iletişimde sembol olarak kullanırlar. Yani kullardan Allah'a (c.c.) doğru gerçekleşen iletişim sözlü ya da sözsüz olabilir.”⁴⁰

“Aynı şekilde Allah (c.c.) ile kulları arasında, Allah'tan (c.c.) insana ya da yukardan aşağıya doğru kurulan iletişim de, insan dilindeki kelimelerin ortak semboller olarak kullanılmasıyla sözlü olarak gerçekleştiği gibi, başta görme olmak üzere insanın bütün duyularıyla algılayabileceği ve Allah'ın (c.c.) varlığının ve yaratıcı kudretinin delilleri olan tabiat olayları ya da insanın kendi yaratılışındaki hikmetler de dâhil olmak üzere âlemdeki bütün varlık ve olaylar vasıtasıyla sözsüz olarak da gerçekleşir. Kur'an-ı Kerîm, Allah'ın (c.c.), kullarına mesajlarını ifade aracı olarak kullandığı sözlü sembollere de, sözsüz sembollere yani, duyularla müşâhede edilen fizikî âlemdeki varlık ve olaylara da âyet demektedir.”⁴¹ Neticede “Din, Allah'ın (c.c.), nelere inanacakları, hangi davranışların kendileri için zararlı ve yasak, hangilerinin faydalı ve mubah olduğu, kul olmanın gereği olarak yerine getirmekle mükellef oldukları vazifelerin, Rableriyle ve yaratılmışlarla olan ilişkilerinde uymak zorunda oldukları kuralların, dünya ve âhiret saadetine (kurtuluşa) götüren yolların neler olduğu konularında, kullarını vahiy (onların anlayabilecekleri sembollerle kodlanmış mesajlar) yoluyla bilgilendirmesiyle vücut bulur.”⁴²

Dinî iletişimde kaynakla alıcı arasında sağlıklı bir iletişimin olması, yani etkili bir dinî iletişim kurulabilmesi için mesajın muhtevası vb. gibi diğer unsurların yanında

³⁹ Certel, *a.g.m.*, s. 144.

⁴⁰ Certel, *a.g.m.*, s. 142.

⁴¹ Certel, *a.g.m.*, s. 143.

⁴² Certel, *a.g.m.*, s. 140

seçilen sembollerin de önemli bir yeri vardır. Örneğin verilecek mesajı kodlayan kaynak empati kurup alıcının tanıdığı terim ve sembolleri kullanmazsa en önemli ve en çok kullanılan iletişim aracı olan dil doğru kullanılmamış, etkili iletişim kurulamamış olur.

7. DİNİ NİTELİKLİ SEMBOLLERİN İşLEVİ

Bir sembolün dinî olup olmadığını belirleyen en önemli unsur o sembolün işlevidir. Dinî semboller; bireyin kutsala karşı olan duygularını uyandıran, dinî yaşantı ve deneyimlerini hatırlatan ve kişinin içindeki dindarlığın bir çeşit dışavurumu olarak bulundurduğu veya karşıladığı sembollerdir. Zaten bir sembolün dinî olup olmadığının tespiti sadece o sembolün araştırılmasıyla değil ona yüklenen anlamların anlaşılmasıyla elde edilebilir.

Oliver Leaman sembolik değerleri yorumlarken basit ve kaba bir tarza karşı temkinli olunması gerektiğini Amerika’da yaşadığı kasabanın en önemli yerel endüstrisinin at yetiştiriciliği olmasından ötürü bu kasabanın ata ithaflarla dolu bir kasaba olduğunu söyler, lokanta ve dükkanlarda at resimlerinin olduğunu, caddelerin isimlerini at yaşışlarından aldığını, evlerin dışındaki posta kutularında ve n bahçelerinde jokeylerin küçük heykellerine rastlandığını belirtir. Leaman gazetelerdeki haberlerin çoğunun atlarla ilgili olduğu ve kasabanın her yerinde at heykellerine rastlanabileceği bu kasabaya (Kentucky’nin Lexington kasabası) eğer Mars’tan bu yer hakkında başka hiçbir şey bilmeyen birinin gelmesi halinde gördüklerinden hareketle atın bu kasabanın yerel tanrısı olduğuna hükmedebileceğini ve bu yerel din hakkında, birçok delille desteklenen güçlü bir kuram vcoda getirip olguları da bu kurama göre tahlil edebileceğini söyler. Ayrıca şunları der: “Bu tür bir kuramsallaştırmanın ardındaki fikirlerden biri de İşlm kültüründe mutasavvıfların sloganı olan ‘El-meczu kantarat’l-hakka’ yani ‘Mecaz hakikatin köprüsüdür’ düşüncesidir. Tasavvuf düşüncesi bu fani dünyayı hayali olarak ya da yansama olarak görmez, tam tersine bu dünyada gerçek olmayan hiçbir şey yoktur. Fakat bu gerçeklik, daha derin bir gerçekliğin farklı tabiatının bir işareti olduğundan, var olan gerçekliğin tek biçimi olarak ele alınmamalıdır.”⁴³

“Maddi nesnelerin semboller olduğu ve bunların deruni manalarla hemencecik ilişkilendirilebileceği fikriyatı hem mutasavvıflığın alamet-i farikasıdır. Bu da o

⁴³ Oliver Leaman, *İşlam Estetiğine Giriş*, ev. Nuh Yılmaz, Küre Yayınları, İstanbul, 2010, s. 82.

sembollerin ne manaya geldiğini merak ettiğimizde, cevapların gizlendiği daha derin bir farkındalık düzeyine ulaşmamız gerektiği anlamına gelir.”⁴⁴

“Sembol bizatihi kendinden başka bir şeyi temsil eder; ve o, pay aldığı şeyin güç ve anlamının yerine geçer. Bu, her sembolün temel bir işlevidir.”⁴⁵

“Simgenin birleştirici işlevi yalnızca insanın din ve büyü deneyiminde değil tüm yaşam deneyimlerinde çok önemlidir. Bir simge, bağlamı ne olursa olsun pek çok gerçeklik bölgesinin birleştiği temel bir bütündür. Ay ya da su simgelerinin birleşmesi sayesinde biyolojik, antropolojik ve kozmik pek çok bölgenin ve düzlemin ilkelerle özdeşleşebildiğini hatırlatmaya gerek var mı? Örneğin simge, nesneleri, kutsal olmayan deneyimde olduklarından farklı bir şeye dönüştürerek hiyerofaninin dialektiğini devam ettirirken -bir taş “dünyanın merkezi” olabilir vb.- öte yandan bu nesneler simgelere, yani aşkın gerçekliğin işaretlerine dönüşerek *sınırları kaldırır*; dahası, geçici ve parçalı yapılarına karşın, bünyelerinde tüm sistemi canlandırırlar.

Simgeye dönüşen bir nesne, hiyerofaninin kutsalı bütünüyle cisimlendirmesi ve *tek başına* tüm kutsallığı ifade etmesi gibi, *bütünle* örtüşmek ister.”⁴⁶

“Bir iletişim ürünü olarak ortaya çıkmış olan semboller her zaman, zemin ve toplumda kendisini göstermiş ve önemli bir ifade aracı olarak kullanılmıştır.”⁴⁷

“Her sembol, sembolik olmayan konuşmanın yetersiz kaldığı bir gerçeklik seviyesini açılar. Gelin isterseniz bunu sanatsal sembollere dayanarak yorumlayalım ya da açıklayalım. Sembollerin anlamına ne kadar girmeye çalışırsak, onun, gerçeklik seviyesini açımlayan bir sanat işlevi olduğunu o kadar fark ederiz; şiirde, görsel sanatta, müzikte başka türlü bize kapalı kalan gerçeklik düzeyleri açılır. Şimdi sanatın işlevi buysa, şu halde sanatsal yaratmalar kesinlikle sembolik karaktere sahiptir. Örneğin, Rubens’in bir resmini alırsanız, o size bir şeyin aracılığını yapar. Rubens’in yaptığı bu tabloda başka bir yolla bu tecrübeyi kazanamayabilirsiniz. Bu manzaranın, bazı muazzam özellikleri vardır; onda ahengin, renklerin, tesirin, değerlerin vb. niteliği vardır. Bütün bunlar tamamıyla görseldir. Bu yolla sana ulaşan şey, bizzat tablo dışındaki başka bir şeyle açıklanamaz. Aynı şey şiir ve felsefe ilişkisi için de geçerlidir. Şiire aşırı felsefî kavramların sokulması şeklindeki ayartılma ile mesele karmaşık bir hâl

⁴⁴ Leaman, *a.g.e.*, s. 85.

⁴⁵ Tillich, *a.g.m.*, s. 230.

⁴⁶ Mircea Eliade, *Dinler Tarihine Giriş*, çev. Lale Arslan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 428.

⁴⁷ Koca, *a.g.m.*, s. 88.

alabilir. Şimdi bu gerçekten belki de halledilemeyecek olan ciddi bir meseledir. Biri, felsefî dil ya da bilimsel dil kullanılırsa, söz konusu kullanım, başka her hangi bir dilin karışımı olmaksızın, gerçekten şiirsel dilin aracılık edip taşıdığı aynı şeye aracılık etmez.”⁴⁸

“Ruhi ihtiyaçlardan biri de kişinin Yüce Yaratıcıya sevgi, saygı, bağlılık ve şükran duygularını ifade etmek için yaptığı ibadetlerdir.”⁴⁹ Bu satırların yazarının eşinin akrabası olan bir kişi yaşarken iyi bir insan ama ibadetlerini ihmal eden biriydi. Öldükten sonra ceketinin cebinden Arapça bilmediğinden kendi yazısıyla Türkçe olarak yazılmış “Bismillah” yazısı bulunmuştu. Söylenbilir ki ibadet etme ihtiyacı içinde yaratılan insan, inancının gereklerini yerine getirmekte ihmal gösterdiğinde imanını kendine ve dış çevreye göstermekte de dinî sembolleri kullanabilir ve Allah’la (c.c.) bağıni bir şekilde devam ettirdiğini göstermeye çalışabilir. Zaten “Allah’ın (c.c.) rahmetinden, sapıklardan başka kim ümit keser?”⁵⁰ ayetiyle inananların ümit içerisinde bulunmaları istenmekte ve ümitsizliğin sapkınlığın özelliklerinden olduğu bildirilmiştir.

Her şey bir sembol olarak kullanılabilir fakat hiçbir şey kendiliğinden bir sembol olamaz. Sembol taşıdığı anlamı başlangıçta bir kişi yükleyebileceği gibi bu anlam sembole genellikle toplum tarafından yüklenir ya da toplum tarafından kabul görmesi gerekir. İnsanlar tarafından sembolleştirilerek benimsenen bir madde; kendisinin temsil ettiği manevi gerçekliği, yerine başka hiçbir şey konulamayacak kadar iyi temsil edebilir.

Sembollerin işlevi bu ise, bu durumda sembollerin başka sembollerle yer değiştiremeyeceği de açıktır. Her sembolün, kendine uygun neyse o olan özgün bir işlevi vardır. Bu durum işaretlerden farklıdır; çünkü işaretlerde, her işaretin yerine başka bir işaretin ikame edilmesi mümkündür. Eğer yeşil ışık, mavi bir ışık kadar yeterli bulunmazsa, (bu doğru değil ancak olabilir) hiçbir şeyi değiştirmeyip sadece mavi bir ışık yerleştirebilir. Ancak “Tanrı” gibi sembolik bir kelimedede değişikliğe gidilemez çünkü kendi işlevini yerine getiren hiçbir sembolün, yeri değiştirilemez.⁵¹

“Semboller sayesinde insanlar arasında ortak bir dil oluşmaktadır. Gerçekte nesneler dünyasına sembollerin penceresinden bakmak; düşünceye yeni ufuklar

⁴⁸ Tillich, *a.g.m.*, s. 230.

⁴⁹ Şentürk, *a.g.e.*, s. 128.

⁵⁰ Hicr, 15/56.

⁵¹ Tillich, *a.g.m.*, s. 231.

açmakta, gerçek akış noktası çok aşkın bir yerde olan bir hakikati gözler önüne sererek, düşüncemizin hâkimiyet alanı dışında kalan gizli ve örtülü olan bir şeyi his ve idrak alanımıza indirmektedir. »⁵²

İnsanlar mensubu oldukları dini tıpkı mensup oldukları toplumu karmaşık ve zor bulduklarında yaptıkları gibi, daha basite indirgeme zorunluluğunu duymaktadırlar. Kendisi de bir semboller sistemi olan din, insanlara hazır bir semboller dizisi verdiğinde insanların karmaşık bulduğu konular daha kolay anlamlandırılabilir. Bu bakımdan dinî hayatın sembolik içeriğini destekleyen yönü insanı doğal olarak mensubu olduğu dinin özelliklerine bağlar, soyutlamaları bile somut örneklerle başvurarak yapmasını sağlar. Örneğin İslâm soyut bir kavram olsa da cami, minare, Kâbe gibi belli başlı semboller bu kavramı somut hale getirir.

Aslında her şey bir sembol olarak düşünülebilir. Tüm varlıklar, nesneler, sahip olunan değerler kendilerine anlamlar yüklenerek tanımlamalarda bulunan semboller haline dönüşürler. Okumakta olduğunuz bu yazı dahi kendisine “tez çalışması” denilerek anlam yüklenen bir semboldür.

Toplumsallaştırma sürecinde sembollere anlam yüklemek çoğu zaman bireylere bırakılmamaktadır. Anlamlandırılmış semboller bireye hazır olarak sunulmaktadır. Buradan hareketle daha da ileri giderek toplumsallaşmanın sembollerin anlamlandırıldığı süreç olduğunu söyleyebiliriz. Nesnelerin anlamlandırılmasından daha da önemlisi “iyi, kötü, doğru, yanlış, sevap, günah, vb.” dinî ve toplumsal değerlerin sembolik anlamlandırılması sürecidir. Dini ve toplumsal değerlerini en önemli toplumsallaştırıcı etmenler olan aile ve yakın çevresi öğretmekte, kitle - iletişim araçları, semboller, dinî ve ruhani liderler, okul – öğretmen gibi başka başat etmenlerle bu süreç bireyden bağımsız biçimde ortaya çıkmaktadır. Aksi takdirde toplumun tamamını kapsayan ortak değerlere ulaşmak mümkün değildir. Anlamlandırılmış dinî semboller inanan tarafından içselleştirilirken, zihinsel bir fonksiyon olan kişinin inanç sisteminde yer edinir.

Bireyin bir dine dâhil olmasına neden olacak etkinlik duygusunun düzeyi de anlamlandırılmış sembollerle gerçekleşen bir durumdur. Dinî sembollerin anlamlandırılması sürecinde kişi bir dini benimseyip, içselleştirebileceği, en azından bu dine bir yakınlık hissedebileceği gibi farklı dinleri de aynı süreçte ötekileştirebilir. Bir

⁵² Atasagun, *a.g.e.*, s. 15.

ülkenin bayrağı sorulduğunda, birey tarafından, bilincinde yer edinmiş o bayrağın şekli, renkleri geldiği gibi o bayrağa yüklenmiş “şanlı, şehitlerin kanı, vatan” gibi çeşitli anlamlar da akla gelecektir. Yani inanç sistemi aslında anlamlandırılmış sembollerden oluşan bir özelliktir. Bilindiği üzere “kişiliği etkileyen temel faktörleri genel olarak belirtecek olursak, doğuştan gelen özellikler yanında aile, arkadaş çevresi, din, toplum ve medyadır.”⁵³

Bazı Batı medyasında - gerçek Müslüman’ı sembolize etmediği halde - yıllardır işlenen eli silahlı, uzun sakallı Müslüman sembolleştirilmesinin Batı toplumlarına, hatta Müslümanlara bile itici gelmesi, yine sakallı ama çok sevecen bir yapıyla sunulan “Noel Baba” sembolünün ise hoşnutlukla karşılanması ve içselleştirilerek yeni yılın bir sembolü olarak da kullanılması gibi durumlarla da karşılaşılabilir.

Bu toplumsallaşma sürecinde inanan insanın özgünlüğü nerededir? Aynı toplumsal şartlarda yetişen, aynı mabette ibadet eden inananlar aynı inanç özelliklerine mi sahip olurlar? Dinî sembollerin iç dünyalarında bıraktığı tesir her birinde aynı mıdır? Tüm inananların inanç sistemlerinde, dinî öğretilerin anlattığı her şey aynı şekilde ve güçte mi yer alır?

Anlaşılabileceği üzere yukarıdaki soruların cevapları bizi, bireyleri - inananları birbirlerinden ayıran özelliklerin neler olduğuna götürmektedir. İşte bu yöntem bizi psikoloji bilimine ve onun bir alt dalı olan din psikolojisine götürmektedir. “Din psikolojisi, dinî yaşayış ve davranışlar ile bunlara yol açan sebepler ve kişiliğin şekillenmesini incelemektedir.”⁵⁴ Her inananın farklı bir kişilik sistemi vardır. Kısaca kişilik; bireyin hayat biçimi, yaşama tarzıdır.

Kur’an, mü’minlerle inkârcıların inanç ve davranışlarını mukayese ettiği bir misalde şöyle demektedir: “Toprağı verimli güzel bir diyarın bitkisi, Rabbinin izniyle yeşerip çıkar. Çorak, verimsiz olan bir yerin bitkisi ise çıkmaz, çıkan da bir şeye yaramaz. İşte şükredecek kimseler için Biz, ayetleri böyle farklı şekillerde iyice açıklamaktayız.”⁵⁵ Toprak çeşitleri nitelik ve verimlilikte farklı olduğu gibi insanlar da kalıtım yoluyla getirdikleri özellikler yanında çevreden etkileşim yoluyla edindikleri ilgi, tutum, yetenek, alışkanlık gibi bedensel, zihinsel ve ruhsal davranışların tümünün

⁵³ Bozkurt Koç, “Ergenlikte Benlik Gelişimi ve Din”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2003, s. 9.

⁵⁴ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, TDV Yay., Ankara, 1993, s.8.

⁵⁵ A’raf, 7/58.

birden oluşturduğu, bireyi diğerlerinden ayıran özellikleri, yani kişilikleri ile farklıdır ve inananların kişilik sistemleri toplumsallaştırıcı etkenlere kendi inanç sisteminde yer edinmeden önce bir süzgeç vazifesi görür.

İşte dinî semboller de kişilik sisteminin süzgecinden geçtikten sonra anlamlandırılarak kişinin inanç sisteminde bir yer edinir. Her bireyin kendine ait bir kişilik sistemi olduğundan kişiye “şu sevaptır, şu günahdır, camide toplu ibadet daha iyidir, ezan güzeldir” gibi dinî sembollerini anlamlandırma üzerinden toplumsallaştırıcı bir etkide bulunmaya çalışılırsa, bu etki kişilik sisteminden geçen kısmıyla birey tarafından içselleştirilecek ve bireyin kendi inanç sisteminde yer edinecektir.

Sembollerin ve dolayısıyla dinî sembollerin önemli bir özelliği de bize sahip olmadığımız bir bilgiyi kazandırması veya önceden sahip olduğumuz bir bilgiyi hatırlatması ve o bilgi doğrultusunda davranmaya sevk etmesidir. Zaten “Kutsal, öncelikle, *gerçektir*. İnsan ne kadar dine yakınsa o kadar gerçektir ve anlamdan yoksun bir değişimin gerçek dışılığından kurtulur. Bu nedenle insan tüm yaşamını “kutsamak” ister. Hiyerofaniler, kozmosu, ayinler yaşamı kutsar.”⁵⁶

Dinî semboller insan zihnini kolaylıkla dinî düşünceye ve tefekküre yönlendirebilir. Ruhumuzun derinliğindeki birtakım algıları aklımızın bilinçli bir şekilde ürettiği kavramlar uyandıramazken dinî nitelikli semboller bilinç dünyamızı aşır ruhumuzun derinliklerine ulaşabilir ve dinî duyguları daha hızlı bir şekilde uyandırabilir.

8. DİNDARLIĞIN GÖRSELLEŞTİRİLMESİ VE DİNİ KİMLİĞİN SEMBOLLERE İNDİRGENMESİ

Dinî yaşantı sağlıklı bir bilgi temeline dayanmalıdır. Şekilciliğin ötesinde, nitelikli ve kaliteli bir dinî yaşantının var olabilmesi için inananların ruh dünyasında ve sosyal ilişkilerinde olumlu yansımaları olmalıdır. Allah (c.c.) ile irtibat kurma, Allah’a (c.c.) yaklaşma, rıza ve hoşnutluğunu kazanma amacıyla yapılan ibadet ve dinî davranışlar aynı zamanda müminin ahlaki kişiliğini de geliştirir. Bu sebeple kaliteli bir dinî yaşantı için doğru ve sağlam bilgilerle donatılmış olmak gereklidir.

Katolik Hristiyanların ruhani lideri Papa Francis 25 Kasım 2014 tarihinde Strazburg’daki konuşmasında dinî kimliğin sadece sembollere indirgenmiş olmasını,

⁵⁶ Eliade, *a.g.e.*, s. 435.

sadece haç takıp ve inancının diğer gereklerini yerine getirmeden Hristiyan olduğunu söyleyenleri eleştirmişti.

“Din psikolojisi normal insanın dinî hayatını gerek gelişim süreci içinde, gerekse statik konular olarak incelemekle birlikte, birtakım anormal dinî davranışları da görmezlikten gelemeyiz. Sağlıklı insanın dinî davranışlarını, sağlıklı olmayanlarınkinden ayırabilmek için buna da ihtiyaç vardır.”⁵⁷

İnsanlar kendilerini başkalarından saklama yoluna gidebilir, çevrelerince hoş gidebilecek ve beğenilebilecek bir tarzda davranabilir, bu amaçla da dinî nitelikli sembollerini kullanabilir veya kendilerini bunlardan etkilenmiş gibi gösterebilirler.

“Gösteriş arzusu da insana özgü bir davranış olarak sosyal ve dinî ilişki ve tutumlarda kendini gösterebilir. Sosyolojik araştırmalarda olduğu gibi “din psikolojisi ve din sosyolojisinin görevinin, sadece normal dinî davranış ve olayları değil, aynı zamanda patolojik dinî tutum, davranış ve toplumsal olayları da incelemek olduğu bilinmektedir.”⁵⁸

“Kendini saklama veya başka türlü gösterme, olduğu gibi göstermeme fenomeni, söz konusu özellikleriyle sınırlı ölçülerde normal iken, dozu arttığında anormal veya patolojik, yani hastalıklı bir hal/biçim alır. Bu hastalıklı hal veya biçim, öznel arası, kişiler arası ilişkilerde, sosyal ilişki ve etkileşimler dünyasında kendini gösterdiği için hastalıklı bir sosyal ilişki ortaya çıkar.”⁵⁹

Günümüzde medyanın, özellikle de televizyonun etkisiyle görselliğe ve imaja aşırı önem verilmesi, dindarlığın görselleştirilmesine katkıda bulunmakta, dindarlığın görselleşmesi ise dindarlığın gösteri ve gösteriş boyutuna indirgenmesine neden olabilmektedir.⁶⁰ Sembollerin kullanılmasındaki en büyük risk belki de sembolün başlangıçtaki anlamını kaybetmesidir. Başlangıçtaki anlamını kaybeden semboller, ticari bir kullanım aracı olarak da karşımıza çıkabilir.⁶¹ Zaten gösterişçi dindarlığa yol açan en önemli psikolojik nedenlerden biri çıkar beklentisi ve hesabıdır denebilir... Bu durumun pek çok örneğinden söz edilebilir. Örneğin herhangi bir tüccar, -ticari bir

⁵⁷ Şentürk, *a.g.e.*, s. 20.

⁵⁸ Okumuş, *a.g.e.*, s. 16.

⁵⁹ Takiyettin Mengüşoğlu, *İnsan Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1988, ss. 297-299; Okumuş, *a.g.e.*, s. 20.

⁶⁰ Okumuş, *a.g.e.*, s. 306.

⁶¹ Harold Bayley, *The Lost Language of Symbolism*, Rowman and Littlefield, New Jersey, 1968, s. 3.

menfaat edinmek gayesiyle- iş yerine dinî bir isim vererek dindar insanları etkileyip bu kişilerin kendi işyerine gelmelerini sağlamaya çalışabilir.⁶²

İşyerinde görünür bir yerde seccade bulundurmak, işyerine dinî levha ve aksesuarlar asmak, sakal bırakmak gibi eylemler de dindar insanları etkileyerek güvenlerini kazanıp alışveriş yapmalarını sağlamak olabilir. Aslında “münafıklar da Kur’an’ın verdiği bilgilere göre çıkar amaçlı dinî eylemlerde bulunmakta; ganimet veya mal alabileceklerini, herhangi bir menfaat elde edebileceklerini düşündüklerinde, Müslümanlarla birlikte hareket ediyor gibi görünmektedirler.”⁶³ “İnsanlardan öyleleri vardır ki, inanmadıkları halde “Allah’a (c.c.) ve ahiret gününe inandık derler”⁶⁴ ayetiyle de münafıkların bu özellikleri vurgulanmıştır.

Başlangıçtaki anlamını yitirmesi kadar bulundurulmuş sembollerin anlamının tam olarak bilinmemesi, araştırılmaması ve bilinçsizce bulundurulması, putlaştırılması ya da bunlara karşı bilinçsiz bir yaklaşım da söz konusu olabilir “Öküz Bağdat’a geliverir... Bir ucundan öbür ucuna kadar şehri dolaşır... Bütün bu yaşayıştan, güzelliklerden bu lezzetlerden ancak ve ancak sokaklardaki karpuz kabuğunu görür diyen Mevlana, bilen ile bilmeyenin farkını çok güzel anlatmıştır.”⁶⁵

Dinî sembollerin kendiliklerinden kutsal bir değere sahip oldukları söylenemez ama her dinî sembolün hem bir kutsiyete sahip başka bir şey hem de nesne olarak kendisi olduğu ve bu paradoksu tüm dinî sembollerde görebileceğimiz aşikârdır.

Dinî sembollerin kendilerini bütünüyle aşan şeye sembolik olarak işaret ettikleri söylenebilir. Dinî semboller işaret ettikleri şeye katıldıkları için, onların işaret ettikleri şeyle yer değiştirme ve -elbette insan zihninde- bizzat nihaî olma eğilimi her zaman vardır. Bu eğilim dinî sembollerin putlaşmasına yol açan bir etkidir. Putperestliklerin hepsi, Kutsalın sembollerinin mutlaklaştırılmasından başka bir şey değildir ve onlar, Kutsalla bizzat aynılaştırılmıştır. Örneğin, kutsal olarak görülen bir kişi, bir tanrı hâline getirilebildiği gibi, dinî ritüeller de, sadece özel bir durumun ifadesi olmalarına rağmen, koşulsuz bir şekilde geçerlilik kazanabilirler. Dinin bütün ayinsel etkinliklerinde, bütün kutsal nesnelerde, kutsal kitaplarda, kutsal doktrinlerde, kutsal ritüellerde, “şeytanileştirme” (*demonization*) diyebileceğimiz bir tehlike bulunabilir. Dinî

⁶² Okumuş, *a.g.e.*, s. 115.

⁶³ Fetih, 48/15; Nisâ, 4/141; Tevbe, 9/42; Okumuş, *a.g.e.*, s. 115.

⁶⁴ Bakara, 2/8.

⁶⁵ Mustafa Karataş, *İbadetlerde Ruh ve Şekil İbadet mi Ayin mi?*, Nûn Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 14.

semboller, bizzat kutsalın şartsız ve nihaî karakterine yükseldiği anda şeytanileşirler.⁶⁶ Kur'an'da "İnsanlardan bazıları Allah'tan (c.c.) başkasını Allah'a (c.c.) (hâşâ) eşler ve benzerler edinir de onları, Allah'ı (c.c.) sever gibi severler..."⁶⁷ ayetiyle putlaştırılan varlıkların putlar gibi cansızlardan ziyâde, akıllı reis ve liderler olabileceği, insanların bu kişileri tıpkı Allah'ı (c.c.) sever gibi sevip Allah (c.c.) rızasını bir tarafa bırakarak onların sevgilerini davranışlarına temel tuttukları ve böylece şirkin temelini teşkil edecek bir şekilde sapkın davranışlarda bulunabildiklerine işaret edilmiştir.⁶⁸ Kur'an müşriklerden bahsederken "Ve dediler ki: Bu Kur'an iki şehirden bir büyük adama indirilse olmaz mıydı?"⁶⁹ (Zuhruf: 43/31-32) ayeti de insanların tabiatındaki makam sahiplerini yüce görme ve onları bir nevi putlaştırma eğilimini gözler önüne sermektedir.

Mircea Eliade, Hint mistisizminden söz ederken "Hint mistizisinin Vaişnavacı kolu, halkın yüzyıllardır taparcasına saygı duyduğu her şeyi (tulas bitkisi, sâlagramâ taşları ya da Vişnu putları) arkâ, 'hürmet' olarak adlandırır ve bunları Yüce Tanrı'nın epifanileri olarak kabul eder" der.⁷⁰ Eliade, putlara tapma nedeni olarak da şunları söyler: "Hint köyünde yaşayan bir sofunun arkâ'ya onda Vişnu'nun bedenlendiğini düşündüğü için taptığı doğrudur."⁷¹

Bazen "Normalde Allah'ın (c.c.) görmesi için sergilenen davranış, gösterişte kul görsün veya işitsin diye sergilenir ve Allah'tan (c.c.) beklenildiği belirtilen sonuç insanlardan beklenir."⁷²

Halbuki "Dinlerde aslolan dindarlık, inanarak gerçekleştirilen, gösterişsiz, sûm'asız, bilinçli, ihlaslı, samimi dindarlıktır."⁷³

"Gösterişe meyleden kişi, statü sembollerini öne çıkararak içinde bulunduğu çevredeki insanlara, tercihlerine ve bunları elde etme derecesine dair işaretler verir.

İnsan çeşitli gösterişçi davranışlarla statü elde etmeye çalışabilir. Sözgelimi kişi, dinî bir kıyafeti giyinerek dinî bir çevreye girmeyi ve o çevrede belli bir statüye yükselmeyi hedefleyebilir.⁷⁴

⁶⁶ Tillich, *a.g.m.*, s. 232.

⁶⁷ Bakara, 2/165.

⁶⁸ Hayati Aydın, *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 152 – 153.

⁶⁹ Zuhruf, 43/31-32.

⁷⁰ Eliade, *a.g.e.*, s. 50.

⁷¹ Eliade, *a.g.e.*, s. 51.

⁷² Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an'ın Temel Kavramları*, Yeni Boyut Yay., İstanbul, 1991, s. 481.

⁷³ Okumuş, *a.g.e.*, s. 17.

Tarih boyunca dinin en çok istismar edildiği alanlardan birisi olduğunu söyleyebileceğimiz siyasette de bir takım dinî nitelikli semboller kullanılmıştır. II. Dünya Savaşı sırasında Almanya’da nazi partisinin kullandığı gamalı haç gibisinden semboller buna örnek olarak verilebilir. “Gerek Hıristiyanlık tarihinde, gerek diğer dinlerde, gerek putperest toplumlarda ve gerekse İslâm tarihinde yönetici elitler, yönetilenlerin din ve inançlarını istismara konu etmişlerdir.”⁷⁵

Sıffin savaşı sırasında mızraklara Kur’an sayfelerinin geçirilerek, bu davranışın kendilerini ve yaptıklarını meşrulaştırıcı bir sembol olarak kullanılması da yukarıda söylenenlere bir örnek teşkil edebilir. “Denilebilir ki dinî meşrulaştırım, dinin gerek genel olarak gerekse siyasal planda sömürülmesine ve gösterişçi dindarlığın gerçekleşmesine açılabilen kapılara sahiptir.”⁷⁶

Aslında ibadetlerle ilgili veya kişinin amelini göstermek amacıyla yaptığı her davranış gösteriş amaçlı olmayabilir. Hz. Peygamber’in risâlet görevinin başlarında Mekke’de iken Kâbe’nin yanında namaz kılarken Kureyş müşriklerinin ‘şu mürâiye bakmıyor musunuz?’ sözünün geçersizliği de yapılan davranışın söz veya eylemle ilanı, ifşa ve afişe edilmesi, insanlara doğru olanın bildirilmesinin mutlak anlamda gösteriş olmadığını gösterir.⁷⁷

⁷⁴ Okumuş, *a.g.e.*, s. 121.

⁷⁵ Okumuş, *a.g.e.*, s. 248.

⁷⁶ Okumuş, *a.g.e.*, s. 307.

⁷⁷ Okumuş, *a.g.e.*, s. 76.

İKİNCİ BÖLÜM

İLAHİ DİNLERDE VE DİĞER DİNLERDE BAŞLICA SEMBOLLER

1. İSLÂMİYETTE BAŞLICA SEMBOLLER

İslâm dininde sembollerin diğer dinlerdeki kadar önemli olmadığı söylenebilir. Bunu ibadetlerin ve camilerin sadeliğinden de kolayca anlayabiliriz. Ancak insan doğasının bir gereği olarak Kâbe gibi kutsal olan ya da Hz. Muhammed'in (s.a.v.) emanetleri olarak görülen eşyaları Müslümanlar tarafından saygı duyulacak nesneler olarak görülür ve bunlara hürmet gösterilir.

İnananların duygularını canlı tutan ve toplumsal düzeni sağlayan şiarlar her dinde vardır.⁷⁸ Kur'ân-ı Kerim'de şîar kelimesi geçmese de, şâirenin çoğulu olan şeâir kelimesi hac ibadetinden söz edilen dört yerde geçmekte ve Allah (c.c.) kelimesine muzaf olarak zikredilmektedir. Şaîre kelimesinin çoğulu olan şeâir; alamet, işaret, sembol, nişan anlamındadır.⁷⁹ Bir akideyi, düşünce biçimini, sistemi sembolize eden veya onları temsil eden, amblem sayılabilecek şeylere şîar denilir.⁸⁰ Elbette asıl hikmet bu sembollerin değil, onların sahibi olan Allah'ındır (c.c.).⁸¹ Hem İslâm dininin ve hem de vicdanın bir gereği olarak bütün dinlerin kutsallarına saygı göstermek gerekir. Çünkü psikolojik ve sosyolojik bir gerçeklik olarak, hangi dine inanırsa inansın, kişiler inandıkları dinin sembollerine saygı gösterilmesini bekler. Bir dinin sembollerinden herhangi birine saygısızlık yapmak, o dine karşı düşmanca tutum içinde olmak olarak algılanır ve bu davranışı sergileyen kişi aynı dinin mensubu ise bu davranış bir isyan ve yüz çevirme (irtidat) olarak da kabul edilebilir.⁸²

Kur'ân-ı Kerim'de Müslümanların kendi kutsallarına ve diğer insanların kutsallarına saygı göstermeleri gerektiği "Ey iman edenler! Allah'ın (c.c.) şeâirine [Allah'ın (c.c.) koyduğu işaretlere], şehir-i harama, Kâbe'ye hediye olarak gönderilen

⁷⁸ Ahmed Emin, *İslâmın Bugünü*, çev. Abdülvehhab Öztürk, İslâm Yay., Ankara, 1972, s. 63; Abdullah Aygün, "Kur'an'a Göre Ümmet-i Muhammed'in Özellikleri", Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sakarya, 2008, s. 247.

⁷⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Muhammed b. Mükerrrem, Daru Sadr Yay., Beyrut, 1990, ss. 32 – 33; Aygün, *a.g.t.*, s. 247.

⁸⁰ Mevdûdî, Ebu'l-Alâ, *Tefhimu'l-Kur'an*, I, çev. Komisyon, İnsan Yay., İstanbul, 1987, s. 398; Aygün, *a.g.t.*, s. 247.

⁸¹ Muhammed Hamdi Yazır (Elmalılı), *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul, ts., c. III, s. 146; Aygün, *a.g.t.*, s. 247.

⁸² Mevdûdî, Ebu'l-Alâ, *a.g.e.*, s. 399; Aygün, *a.g.t.*, s. 247.

kurbanlık hayvanlara, gerdanlık takılı kurbanlıklara, Rabbinin lütfunu, ihsan edeceği kazancı ve O'nun rızasını arzulayarak Beyt-i Haram'a yönelenlere sakın hürmetsizlik etmeyin (lâtuhiyyû).” ayetleriyle belirtilmiştir.⁸³ Kur'ân-ı Kerim'de “Onların Allah'tan (c.c.) başka yalvardıkları tanrılarına hakaret etmeyin ki, onlar da cahillik ederek hadlerini aşp Allah'a (c.c.) hakaret etmesinler. Böylece her ümmete, yaptıkları işi güzel gösterdik,”⁸⁴ ayetleriyle Müslümanlara emredilen hususlar, Müslümanların kutsallarına inanmayanların kutsallarına da saygı gösterilmesi, bu davranışın onların da Müslümanların kutsallarına saygısızlık etmesini ve aşırıya gitmesini önleyebileceğine işaret etmektedir.

“Kuran'da hac ibadetinin gerçekleştirildiği Zilhicce ayının, hac kurbanının, onun boynuna asılan gerdanlığın ve Safa ile Merve tepelerinin ‘Allah'ın (c.c.) -koyduğu- sembolleri’, ‘toplumun ayakta kalabilmesinin kıstasları’ olduğu ifade edilmekte ve bunlara saygısızlık gösterilmemesi emredilmektedir. (Kur'an, Maide, 5/2, 97; Hac, 22/32, 36-37)”⁸⁵ Zaten Kur'ân-ı Kerim'in irşadıyla Müslüman bireyler sadece İslâm dininin kutsallarına saygı göstermekle kalmaz, diğer dinlerin kutsallarına da saygı gösterirler. Çünkü Müslümanlar hak dine inanmanın ve teslim olmanın kendilerine verdiği güven duygusu ile hareket ederler. Bu sebeple başkalarına, küfür bataklığından kurtarılması gereken kişiler olduklarını varsayarak merhamet nazarıyla bakarlar.⁸⁶

1.1. Hilâl

Hilâl birçok Müslüman devletin bayraklarında, bir ya da birkaç yıldızla birleştirilerek cennetin bir imajı olarak da değerlendirilmiş, yorumlanmıştır.⁸⁷

Hilâl figürü her şeyin ötesinde yeniden doğuşun bir amblemi olur; önce kendi içine kapanır, boğulur gibi görünürken sınırsız, sonsuz bir boşluğa yönelmiş bir yol, geçit bırakır...⁸⁸

“Hilâl” kelimesinin ebced değerinin (Arapçadaki her harfin bir sayı değeri olduğu varsayımına dayanarak uygulanan bir hesap sistemi) “Allah (c.c.)” lafza-i celalle

⁸³ Mâide, 5/2.

⁸⁴ En'âm, 6/108.

⁸⁵ Resul Öztürk, “İslam Öncesi Arap Toplumunun Tanrı Tasavvuru ve Bu Tasavvurun İslam'ın Tanrı Tasavvuruna Etkisi Sorunu”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Samsun, 2008, S.2, s.124.

⁸⁶ Aygün, *a.g.t.*, s. 249.

⁸⁷ Ersoy, *a.g.e.*, s. 64.

⁸⁸ Ersoy, *a.g.e.*, s. 65.

aynı sayı değerine sahip olup 66 sayısına tekabül ettiği ve bu nedenle ayrı bir değerinin olduğu da dile getirilir.

Vatan şairi Mehmet Akif Ersoy'un "Bir hilâl uğruna Yâ Rab ne güneşler batıyor!" mısrasındaki hilâl, esasen Türk bayrağının da anlamını üzerinde taşıdığı "i'lâ-yı kelimetullah" idealinin bir sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2. Kâbe-i Şerif

İslâm dininin en kutsal mekânı olan Kâbe (Arapça المشرفة , Kâbe-i Şerif), Suudi Arabistan'ın Mekke şehrindeki bir yapıdır. "Sözlükte 'dört köşeli veya küp şeklinde olmak' anlamındaki *ka'b* (Arapça كعب) kökünden gelen *ka'be* 'küp şeklinde nesne' demektir."⁸⁹ Mescid-i Harâm'ın ortasında bulunur. Kâbe İslâm'da *kible* ve *tavafin* merkezi konumundadır. Dolayısıyla dünyanın neresinde olursa olsun, Müslümanlar namazlarını kibleye dönerek kılarlar. "Sözlükte 'yön, yönelinen cihet veya şey' anlamına gelen kible terim olarak Müslümanların namazda yönelmeleri gereken istikameti, Kâbe'yi ifade eder."⁹⁰ İslâm'ın beş temel şartından biri olan Hac ibadetinde Kâbe, en az iki defa (farz olan ziyaret tavafi ve vacib olan veda tavafi) tavaf edilir. Farz ve vacib olan bu iki tavaf dışındaki tavaflar ise sünnettir.

Tevhit dini olan İslâm'da Kâbe, tevhidin en önemli sembollerindendir. Kâbe yeryüzünde sayıları milyarları bulan Müslümanların namazlarında kendisine yöneldikleri kible olan mukaddes bir merkezdir. Aynı Allah'a (c.c.) ve aynı peygambere inanan insanların aynı kibleye yönelerek günde beş vakit, ayrıca Cuma ve bayram namazlarını kılmaları, onlar için manevi bir birlik ifadesi olduğu gibi aynı zamanda birleştirici, bütünleştirici bir işleve de sahiptir. Bu durum Hac ibadetinde çok daha somut ve belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır.⁹¹

Kur'ân-ı Kerim'de yeryüzündeki ilk mabet olduğu, Allah'ın (c.c.) emriyle Hz. İbrahim'le (a.s.) oğlu İsmail (a.s.) tarafından inşa edildiği bildirilen, Allah'ın (c.c.) "Evim, Allah'ın (c.c.) Evi" diyerek özel bir değer verdiği; şirke, yanlış ve batıl inançlara karşı âlemlere bir hidayet kaynağı olarak sunduğu belirtilen Kâbe, mübarek ve mukaddes bir yerdir. Allah'ın (c.c.) mekândan münezze olmas ve hiçbir şeye muhtaç

⁸⁹ Sadettin Ünal, "Kâbe" maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, c.24, s. 14.

⁹⁰ Ahmet Güç, "Kible" maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002, c.25, s. 364.

⁹¹ Hâbil Şentürk, *İslami Hayatın Psikolojik Temelleri*, Tuğra Ofset, Isparta, 2008, s. 66.

olmaması göz önünde bulundurulduğunda Kâbe'ye Beytullah (Allah'ın (c.c.) evi) denilerek bu kutsal mekânın Allah'a (c.c.) izafe ve nispet edilmesinin amacı bir sembol olarak Kâbe'yi şereflendirmek ve önemini vurgulamaktır.⁹²

Kur'ân-ı Kerim'de "İnsanlık için yeryüzünde kurulan ilk ev –mâbed olarak- Mekke'de bulunan mübarek ve alemler için bir hidayet kaynağı olan Kâbe'dir. Orada apaçık deliller vardır. Hz. İbrahim'in makamı vardır. Kim oraya girerse emniyette olur. Oraya gitmeye gücü yeten herkese Allah (c.c.) için Kâbe'yi ziyaret edip hacetmek farzdır. Kim inkar ederse şüphesiz ki Allah (c.c.), alemlere muhtaç değildir,"⁹³ denilerek Kâbe'nin Müslümanlar için önemi bir kez daha vurgulanmıştır.

"Kutsal şehirler ve yerler, kozmik dağların zirveleriyle özdeşleştirilirler. Bu nedenle Kudüs ve Sion Büyük Tufan'da yok olmamıştır. Ayrıca, İslâm inançlarına göre, dünyanın en yüksek yeri Kâbe'dir; çünkü kutup yıldızı, onun göğün merkezinin tam altında olduğunu göstermektedir."⁹⁴

1.3. Kur'ân-ı Kerim

Arapça, القرآن (el-Kur'ân) veya القرآن الكريم (el-Kur'ân el-Kerim) olarak adlandırılan İslâm dininin kutsal kitabıdır. Kur'ân-ı Kerîm, İslâm dinine göre ayetleri vahiyler şeklinde Allah (c.c.) tarafından vahiy meleği Cebrail (a.s.) aracılığıyla Hz. Muhammed'e (s.a.v.) yirmi üç yıl süresince nazil olan (indirilen) ayetlerden oluşan İslâm dininin ve tüm Müslümanların kutsal kitabıdır.

"İslâm'ın en temel kaynağı ve referansı olan Kur'ân-ı Kerim Hz. Muhammed (s.a.v.) aracılığıyla insanlara iletilen ilâhî mesajdır."⁹⁵ Allah (c.c.) tarafından gönderilen ilâhî kitapların sonuncusu olan Kur'ân, sözlükte "toplamak, okumak, bir araya getirmek" anlamlarına gelir. Kur'ân terim olarak ise "Hz. Peygamber'e (s.a.v.) indirilen, mushaflarda yazılı, Peygamberimiz'den (s.a.v.) bize kadar tevâtür yoluyla nakledilmiş, okunmasıyla ibadet edilen, insanlığın benzerini getirmekten âciz kaldığı ilâhî kelâm" olarak tarif edilir.⁹⁶

Kur'ân-ı Kerim, kendinden önceki ilâhî kitapları tasdik eder, fakat onların koymuş oldukları bazı hükümleri ortadan kaldırarak yeni hükümler getirir. Daha önceki

⁹² Şentürk, *a.g.e.*, ss. 66 - 67.

⁹³ Ali İmran, 3/96-97.

⁹⁴ Eliade, *a.g.e.*, s. 363.

⁹⁵ Şinasi Gündüz (ed.), *Yaşayan Dünya Dinleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010, s. 37.

⁹⁶ Heyet, *İlmihal*, I-II, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2012, c. I, ss. 102 - 103.

ilâhî kitapların tahrif edildiği ve bozulmaya uğradıkları dikkate alındığında Kur’ân-ı Kerim Allah’ın (c.c.) ilâhî koruması altında bulunan ve benzeri ortaya konulamayacak eşsiz bir mucizedir.⁹⁷ Zaten Kur’ân-ı Kerim’de Allah (c.c.) “Kur’ân’ı kesinlikle biz indirdik. Elbette onu yine biz koruyacağız”⁹⁸ ve “De ki: Andolsun, bu Kur’ân’ın bir benzerini ortaya koymak üzere insanlar ve cinler bir araya gelseler, birbirlerine destek de olsalar, onun benzerini ortaya getiremezler”⁹⁹ ayetleriyle Kur’ân-ı Kerim’in kıyamete kadar değişikliğe uğramadan kalacak ilâhî bir mucize olduğunu bizlere bildirmektedir.

1.4. Cami

Cami İslâm dininde önemli bir semboldür. Müslümanların toplu olarak namaz kılmak, ibadet etmek amacıyla kullandıkları yapıdır.

“Cami sözcüğü, Arapça, cem ‘toplamak’tan türemiştir. Fransızca, İngilizce, Yunanca ve İbranice (église, church, ekklesia, havra) sözcükleri de, topluluk veya toplanma anlamlarını içeriyor. Bu bakımdan ibadet için insanların bir arada bulunmaları gerekliliğinin, diğer dinlerde de ortak bir düşünce olarak yerleşmiş olduğunu görüyoruz.”¹⁰⁰

1.5. Ezan

“Her dinde ibadete çağrı bir takım sembollerle yapılır.”¹⁰¹ İslâm dininde de ibadete çağrı ezan vasıtasıyla yapılır.

“Ezan, her gün kılınması farz olan namazların ve Cuma namazının vaktinin geldiğini Müslümanlara duyurmak için okunan ve sözleri Hz. Peygamber’in (s.a.v) sünneti ile belirlenen namaza çağrı sözleri. Ezan, hicretten sonra Müslümanlar tarafından okunmaya başlamıştır.”¹⁰²

“Her dinin bir semboller sistemi olduğu bilinmektedir. Dinlerdeki önemli sembollerden biri de, inananları ibadete çağırma araçlarıdır. Yahudilik için boru, Hıristiyanlar için çan ne ise Müslümanlar için de ezan aynı fonksiyonu görmektedir.”¹⁰³

⁹⁷ Heyet, a.g.e., c. I, ss. 100 - 105.

⁹⁸ Hicr, 15/9.

⁹⁹ İsrâ, 17/88.

¹⁰⁰ Ersoy, a.g.e., s. 106.

¹⁰¹ M. Ali Kirman – Mehmet Günaydın – Halil Apaydın, *İbadete Çağrı Olarak Ezan*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2007, s. 16.

¹⁰² Ahmet Nedim Serinsu vd., *Dini Terimler Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2009, s.83.

¹⁰³ Kirman – Günaydın – Apaydın, a.g.e., s. 11.

1.6. Ay - Yıldız

“Ayın tüm kozmik, büyüsel ya da dinsel değerleri onun varlık kipiyle açıklanır, yani ay sürekli yenilendiği için “canlıdır” ve tükenmez. Arkaik insanların, ayın kozmik kaderini keşfetmeleri, antropolojinin temelini oluşturur. İnsan ayın “yaşamını” keşfeder; çünkü onun da yaşamının tüm canlı organizmalar gibi bir sonu vardır; ama “yeni ay” aracılığıyla yenilenme arzusunun “yeniden doğuş” umutlarının gerçekleşebileceği inancını verir.”¹⁰⁴

Ayın hilâl hali, Türk bayrağında kendine yer bulmuştur. Türk bayrağı hilâlin ve yıldızın kullanıldığı şekillerden oluşur. Türk bayrağında kendine yer bulan ay ve yıldızla ilgili birçok söylence vardır. Bunlardan birkaçı şöyledir:

En bilineni, Kosova Meydan Savaşı’nda oluşan görüntüyle ilgilidir. Savaşın sonunda gazi ve şehit askerlerimizden akan kan bir çukurda gölcük oluşturur. Bu gölcükte gökteki hilâl ve yıldızın yansıması gazilerimiz tarafından fark edilir... Türk bayrağı işte bu yansımadan oluşur.

Diğer bir söylencede de hilâl önceliklidir. Arapçada hilâl ve Allah (c.c.) sözcükleri aynı harflerle yazılır. Ayrıca hilâlin ebced değeri Allah (c.c.) lafzının ebced değeri ile aynıdır.

Osmanlılar hem Allah'a (c.c.) hem de Peygamber’e (s.a.v.) duyduğu derin saygı ve büyük sevgiyi her vesileyle göstermiştir. Mesela Allah (c.c.) lafzını doğrudan kullanmak yerine bayrakta ayın hilâl hali kullanılmıştır. Bunun yanında yıldız da köşeleri ve şekli itibari ile Muhammed (s.a.v.) yazısına benzetilmiştir. Bu benzerlikten dolayı yıldız da peygamberi (s.a.v) temsilen Türk bayrağında yerini almıştır. Böylece Osmanlı Hz. Muhammed’e (s.a.v.) olan bağlılığını yıldızla ilişkilendirmiştir.

Allah (c.c.) ve Hz. Muhammed (s.a.v.) sevgisi, saygısı doğrudan nesneler üzerinde gösterilmek yerine Allah (c.c.) hilâl ve Hz. Muhammed (s.a.v) yıldızla ilişkilendirilerek nesneler üzerindeki yerini almıştır. Bundan dolayı da “La ilahe illallah” hilâl ile “Muhammedün Rasulullah” yıldız ile bayrağımıza nakşedilmiştir.¹⁰⁵

Türk bayrağının nasıl oluştuğuna dair dilden dile dolaşan söylence niteliğindeki bu bilgileri inkar etmemekle birlikte ay – yıldızla farklı bir bakış açısı getirilerek şöyle söylenebilir: Hilâl ayın on dördü (dolunay) halinin bir bölümüdür. Oluşumu yeni

¹⁰⁴ Eliade, *a.g.e.*, s. 170.

¹⁰⁵ Ersoy, *a.g.e.*, ss. 65 – 66.

başlayan bir dairedir. Bu yeni oluşum; kozmik göğün devamlılık, hareketlilik, eşitlik, itimat, koruyuculuk, kutsallık ve kusursuzluk gibi tüm etkinliklerini de simgeler. Hilâl yeni bir başlangıç, küçük bir oluşum olsa da bütünün tüm özelliklerini kapsar. Yıldız ise bir noktadan çevreye beş veya daha fazla çıkıntısı olan yani beşgen, altıgen gibi köşeli bir şekil, gökte parlayan ışıklı cisim olma özellikleriyle bize göre tamamen bir devletin simgesidir. Bayraktaki yıldız beşgendir ve devletin tüm özelliklerini temsil eder. Beşgen yıldız hilâlin içinde, onun kolları arasında, yıldız da hilâlin iki ucuna bir taç gibi konumlandırılmış ve hilâlin manevi korumasındadır. Koruma fikri Osmanlının armalarında devleti simgeleyen tuğranın gene bir hilâl içine alınmasından kaynaklıdır. Yine Pakistan, Tunus, Cezayir ve Asya'daki bazı ülke bayraklarının aynı fikirle şekillenmiş olabileceği düşünülmektedir.¹⁰⁶

Hilâl doğuya ait olan ve uzun yıllar boyunca Ortadoğu'da kullanılmış uluslararası bir sembol özelliği taşır. Ortadoğu ile Osmanlı birçok alanda işbirliği yapmış, yakın ilişkiler kurmuştur. Dolayısıyla pek çok konuda etkileşimler olmuştur. Hilâl de bu etkileşimlerden kaynaklı ortak kullanılan sembollerden biridir. Osmanlıya ait minyatür ve resimlerde Osmanlı bayrağında üç hilâlin kullandığı görülmektedir. Hilâl ve yıldızın bayrakta kullanımı 1. Mahmut döneminde döktürülmüş bir topun üzerinde karşımıza çıkar. Ayrıca ay-yıldız Sultan III. Selim'e ait bir mühürde de birlikte kullanılmıştır. Nizam-ı Cedit'le askeri yeni sistem hayata geçirilirken Osmanlı yeni semboller de üretmiş, II. Mahmut'la ay-yıldız Osmanlı ordusunun kullandığı yeni semboller arasında yerini almıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nde ay-yıldızın Türk bayrağındaki kullanımı belli kurallara bağlanmış, bu kurallar da 1937'de bir kanunla kesinleştirilmiştir.¹⁰⁷

Her dinsel nesne her zaman bir şeyin, kutsalın “vücut bulmasıdır” diyen Mircea Eliade bir sembolün başka bir kutsal nesneyle ya da kutsal olan bir kişiyle teması sonucunda kutsanan ya da kutsallaşan bir nesne olarak vücut bulduğunu öne sürer. Doğal olarak ayın Ay olduğu için bir tapıma sahip olmadığını; kutsalı ortaya koyduğu yani kutsalı ifade ettiği için tükenmez yaşam ve gerçeklikle, bünyesinde yoğunlaşan bir tapıma sahip olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁸ İslâm'da ay her ne kadar bir tapıma sahip olmasa da Kur'ân-ı Kerim'de Kamer (Ay) suresinin olması, başlangıcı Hicret olan Hicri (Ay)

¹⁰⁶ Ersoy, *a.g.e.*, ss. 65 – 66.

¹⁰⁷ Ersoy, *a.g.e.*, ss. 65 – 66.

¹⁰⁸ Eliade, *a.g.e.*, ss. 170 -171.

takvimin kullanılması gibi gerçeklerden de yola çıkarak ayın Müslümanlar için ayrı bir simgesel öneminin olduğu söylenebilir.

1.7. Tespih

“Tekrar edilen zikrin sayısını belirlemek amacıyla ipe dizilen belli sayıdaki boncuklar.”¹⁰⁹

“Kulu Allah’a (c.c.) yaklaştıran araç.”¹¹⁰

“Tesbih kelimesi Allah’ı (c.c.) zikretmenin yanında zikirlerin sayısını belirlemede kullanılan aletin adı olmuş ve Türkçede ses uyumuna göre ‘tespih’ şekline dönüşmüştür.”¹¹¹

Tespih Müslümanlar arasında seccade ile adeta bütünleşmiştir. Namaz kılmak için seccade istendiğinde genellikle seccadenin ya bir tarafına bağlanmış olarak ya da yanında tespih getirilir. Allah’ın (c.c.) sıfatlarını zikrederken sayı saymak için kullanılan ve genellikle 33 veya katları kadar boncuk tanesinin ipe dizilmesiyle oluşur. Dinî kullanımın dışında stres atmak için kullanımı da yaygındır. Tespih kullanımına diğer dinlerde de rastlanılır. “Dualarda yer alan Tanrı isim ve sıfatları gibi kutsal kabul edilen ve tekrarında yarar umulan sözlerin sayısını bilmek amacıyla hafızaya yardımcı olarak tesbih kullanma İslâm dışındaki dinlerde de oldukça yaygındır.”¹¹² Budistler 108 taneli olanı kullanır. Tespih Hinduizm ve Hristiyanlıkta da kullanılır.

1.8. Seccade

Seccade (Arapça سجادة seccade); “bir kişinin üzerinde namaz kılabilceği büyüklükte, halı veya kumaştan yaygı, namazlık.”¹¹³ İslâmda ibadetlerin temiz bir yerde yerine getirilmesi gerektiğinden Müslümanlar seccadeyi genellikle ibadet esnasında kullanır ve ibadet ettikleri yerin temizliğinden böylece emin olurlar.

İslâm dininde namaz ibadetinin ayrı bir yeri vardır. Namaz Allah (c.c.) huzuruna çıkılan ve dolayısıyla kulu, Allah’a (c.c.) yaklaştıran bir ibadettir. Namaz (her ne kadar temiz bir yerde ifa edilmesi yeterli olsa da) genellikle seccade üzerinde kılındığı için,

¹⁰⁹ Nebi Bozkurt, “Tesbih” maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011, c.40, s. 529.

¹¹⁰ Ersoy, *a.g.e.*, s. 135.

¹¹¹ Bozkurt, *a.g.e.*, s. 529.

¹¹² Kürşat Demirci, “Tesbih” maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011, c.40, s. 532.

¹¹³ *TDK Türkçe Sözlük*, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, 1998, c.2, s. 1927.

seccadeler bir kültür ve dinî semboller merkezi olarak çeşitli, zengin İslâmî motiflerle bezenirler.

1.9. Başörtüsü

“Başörtüsü, başı özellikle saçları yıpratıcı dış etkenlerden korumak, örtünmeyi sağlamak, tanınmamak için kullanılan başın üst kısmının çoğunu ya da tamamını kaplayan bir çeşit örtü ve giysidir. Dinî sebeplerin yanı sıra geleneksel alışkanlıklar sebebiyle de başörtüsü takılabilir. Giyim sebebine ve giyen kişinin içinde bulunduğu kültüre göre başörtüsü şekilleri büyük bir çeşitlilik gösterir.”¹¹⁴

İslâm dininde dinî bir kural olarak kadınların başörtü takması Kur’ân-ı Kerim’de bazı surelerde yer almıştır. Bu nedenle başörtüsü dinî kavramlar arasına da girmiştir. Allah (c.c.) Kur’ân-ı Kerim’de Nur suresinde Müslüman kadınların örtünmesini emreder: “Ey Nebi! Zevcelerine, kızlarına ve müminlerin kadınlarına de ki; başörtülerini omuzlarının üzerine salıversinler. Kendiliğinden görünen kısım hariç, ziynetlerini açmasınlar. Başörtülerini de yakalarının üzerine salıversinler.”¹¹⁵ Ahzâb suresinde de (Müslüman) kadınların örtünmesiyle ilgili olarak şu şekilde tebliğ edilmiştir: "Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle, (bir ihtiyaç için dışarı çıktıkları zaman) bedenlerini örtecek elbiselerini (dış örtülerini) giysinler. Bu onların tanınmamaları, tanınıp da sıkıntıya maruz kalmamaları için en uygun olanıdır. Şüphesiz Allah (c.c.) çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.”¹¹⁶

1.10. Takke

Takke, Müslüman erkeklerin namaz ibadeti sırasında başlarına taktıkları, başın saç kısmını kaplayan, alnı ise açıkta bırakan bir çeşit aksesuardır. İşlevsel olarak saçları bir arada tutarak alnı açık bırakmaya da yarayan takke, namazın farzlarından birisi olan secdeyi, yani alnın seccadeye - Allah’a (c.c.) itaatin bir göstergesi (bir sembolü) olarak - temasını engelsiz şekilde gerçekleştirmeye yardımcı olur.

1.11. Nar

Semavi dinlerin kutsal kitaplarında kendisine kutsiyet atfedilen ve bereket vb. anlamlarla bir nevi sembol olarak kullanılan meyveler arasında nara da yer verilir,

¹¹⁴ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Başörtüsü> , (01.05.2015).

¹¹⁵ Nur, 24/31

¹¹⁶ Ahzâb, 33/59.

adından sıkça zikredilerek nar meyvesine ve nar ağacına kutsiyet atfedilir. Tevrat'ta birçok kez nar ağacından söz edilir. Kur'ân'da da iki yerde¹¹⁷ nardan bahsedilir.

1.12. Ayak İzi

Sembolizm ayağı, insanın tüm ağırlığını üzerinde taşıyan ve onun yerle başlıca temasını sağlayan bir organ olarak tanımlıyor.¹¹⁸

Hz. Muhammed'in (s.a.v.), Mekke'de olduğu gibi, Topkapı Sarayı kutsal emanetler bölümünde sergilenen ayak izi, geriye bıraktıkları arasında O'nun mübarek bedenine özgü, saygıya değer bir parçadır.¹¹⁹

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sancaktarı olan Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin mezarı İstanbul'daki Eyüp Sultan Türbesi'ndedir. Bu türbenin ziyaret bölümü olan medhal bölümünde Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ayak izinin korunduğu Kadem-i Saadet diye adlandırılan bir dolap bulunmaktadır. Mardin'deki 1171 yılında Kutbeddin İlgazi'nin annesi Raziye Sultan tarafından yaptırılan Sit'Raziyye Camii'nde de Hz. Muhammed'e (s.a.v.) ait olduğu iddia edilen bir ayak izi bulunmaktadır. Bu izler dinî sembol olarak görülür; bunları ziyaret eden Müslümanlar dua eder, heyecanlanır ve ağlama gibi davranışlarından yoğun manevi duygular yaşadıkları anlaşılır.

1.13. Aşure

“İslâm mitolojisinde Nuh Peygamber'in tufan süresince gemisine aldığı insan ve hayvanlar için, geminin karaya oturduğu gün, gemide kalan erzaktan yapmış olduğu tatlı bir aştır. Efsaneye göre, tufanın sonuna doğru azalan erzak bir araya getirilmiş ve aşure adı verilen bir yiyecek yapılmıştır. Başlıca maddesi buğday olup, içine üzüm, nohut, incir, pirinç, fasulye vb. konuluyor.

‘Aşura’ Arapça onuncu gün anlamına da gelir. Hicri yılın Muharrem ayının onuncu gününe bu ad verilir. Muharrem'in onuncu günü İmam Hüseyin'in Kerbela'da şehit edildiği gündür. Onun adına aleviler tarafından aşure pişirilip anmak adet olmuştur. Her iki olayın anısı birbirine karışmış aşure yapmak, komşulara dağıtmak bir adet haline gelmiştir.”¹²⁰

¹¹⁷ En'âm, 6/99; En'âm, 6/141.

¹¹⁸ Ersoy, *a.g.e.*, s. 68.

¹¹⁹ Ersoy, *a.g.e.*, s. 69.

¹²⁰ Ersoy, *a.g.e.*, ss. 58 – 59.

1.14. Altın Yüzük Kullanılmaması

“İslâm bilginleri, altın ve gümüş kaplardan yemek yemenin ve bir şey içmenin haram olduğunda görüş birliğindedirler.”¹²¹ Yeme içme dışında kalan kullanımlar konusunda da çoğu İslâm bilgini aynı görüşe sahiptir. Yani cumhur, altın ve gümüşün yeme içme dışındaki, abdest almak için ya da takı olarak (erkeklerde) kullanımlarını da yeme içmeye kıyas ederek tüm bu kullanımların haram olduğu görüşündedir.¹²²

Ortaçağ İslâm devletlerinde bir hâkimiyet göstergesi olarak da kullanılmış olan ve yöneticilerin, hatta hükümdarların zaman zaman mühür olarak kullandığı yüzükler, zamanımızda da sembolik bir değere sahiptir. İslâm’da erkeklerin altın yerine gümüş yüzük kullanması kendini dindar olarak kabul eden kesim içinde yaygın bir davranıştır.

“İslâm hukukunda, süs eşyası olarak kullanılan altının hükmü kadın ve erkeğe göre değişmektedir. Buna göre kadınların altın süs eşyası kullanmaları helâl, erkeklerin yüzük, kolye, saat, kalem gibi altın süs ve zatî eşya kullanmaları haramdır.”¹²³ Bu nedenle Müslüman erkeklerin sadece gümüş yüzük kullanmaları yaygın bir davranıştır.

“Altın ve gümüşün yaygın kullanım maddeleri haline getirilmesine fakihlerin karşı çıkmalarının temelinde israf ve lüks kullanıma engel olma düşüncesinin yattığı bilginlerin çoğunluğunca ifade edilmektedir.”¹²⁴

1.15. Zemzem

“Zemzem, Arapça bir kelime olup “alçak sesle konuşmak, yüksek olmayan ve belirsiz gök gürültüsü, titreme” demektir. Ayrıca “ez-zemzemetü ve zemzeme”, “uzaktan anlaşılmayan vızıltı, belirsiz ses, uzaktan mırıldanmak, atların burunlarından çıkardığı ses, özel isim (âlem) ve insanlardan bir topluluk” anlamının yanı sıra “bereketli, bol, doyurucu ve kaynağı zengin su” manasına gelmektedir.”¹²⁵

“Zemzemin çıkış serüveni Kitâb-ı Mukaddes’in yanı sıra İslâmî kaynaklarda da yer almaktadır. Zemzemin bulunmasıyla Mekke şehri ihya olmuş ve bu mübarek su Allah’ın (c.c.) apaçık nişan ve delillerinden sayılmıştır. Zemzemin ortaya çıkışı, kaynağı ve sürekli akması âdeta bir mûcize gibi kabul edilmiştir. Zemzem suyu ve faziletiyle

¹²¹ Heyet, *a.g.e.*, c. II, s. 86.

¹²² Heyet, *a.g.e.*, c. II, s. 86.

¹²³ Halil Sahillioğlu, “Altın” maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, c.2, s. 536.

¹²⁴ Heyet, *a.g.e.*, c. II, s. 87.

¹²⁵ Mehmet Mahfuz Ata, “Zemzem Suyu ve Özellikleri”, *Ekev Akademi Dergisi*, y.y., 2013, S.56, s. 380.

ilgili birçok rivayet nakledilmiştir. Mübarek bir su olan zemzem, çok kaliteli ve kendine has özellikte yaratılmıştır. Yapılan tahlillere göre zemzem, en içilebilir ve sağlıklı sulardan biridir. İçinde mikroorganizma ve bakteri bulunmayan sudur. Cibrîl-i Emîn vasıtasıyla en mukaddes yerde Hz. İsmail'in susuzluğunun giderilmesi için çıkarılmış, İsrâ ve Miraç gecesinde Allah (c.c.) katında en değerli varlık olan Hz. Peygamber'in kalbi bu tertemiz su ile yıkanmıştır.”¹²⁶

1.16. Kutsal Emanetler

Müslüman ferdin Peygamber'ine (s.a.v.) duyduğu derin sevgi ve saygı onun sadece şahsına değil, aile efradına, çevresine, yaşadığı mekânlara ve hatta kullandığı eşyalara kadar uzanır. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) vefatından sonra muhafaza edilen ve Yavuz Sultan Selim'in 1517 tarihinde Mısır'ı fethederek Osmanlı Devleti'ne intikal ettirdiği bu emanetler günümüzde İstanbul Topkapı Sarayı'nda, Hırka-i Saadet Dairesi'nde özenle korunmaktadır. Kutsal emanetler, [Hırka-i Saadet (Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hırkası), Dendan-ı Saadet (Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Uhud Savaşı sırasında kırılan dişlerinin bir parçası), Lihye-i Saadet (Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sakal telleri), Süyûf-u Mübareke (ikisi Hz. Muhammed'e (s.a.v.) diğerleri ise Hulefâ-yi Raşidîn ve Sahabe-i Kirâm'a ait olan yirmi kılıç)] Türkiye topraklarında yaşayan her Müslüman'ın koruma ve ev sahipliği yapma şerefini yaşadığı kadim değerler olarak görülen (sembolik) eşyalardır.

Aslında kutsal emanetler evrensel bir olgudur ve “Bu türden kutsal emanetlere hemen hemen her toplumda rastlanmaktadır. Bunlar özel bir koruma altına alınmakta ve o dinin mensuplarının dinî duygularını daha güçlü hale getirmek amacıyla kutsal yerlerde sergilenmektedir. Budistlerin stupalarındaki kutsal kabul edilen eşyalar veya İstanbul Topkapı Müzesi, Kutsal Emanetler Dairesindeki Hz. Muhammed (s.a.v.) ve arkadaşlarına ait hatıralar bunun en canlı örneklerindendir.”¹²⁷

¹²⁶ Ata, *a.g.e.*, s. 375.

¹²⁷ Zeynep Erdem Açoğlu, “Dini Ziyaret Yerleri ve Halk İnanışları Açısından Kızılcahamam-Çamlıdere”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dinler Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2009, s. 16.

2. HRİSTİYANLIKTA BAŞLICA SEMBOLLER

“Hristiyanlık’ta dinî semboller sadece basit bir haberleşme vasıtası değildir. Onlar duygu ile yüklüdür. Onların hissi ve akli tarafları vardır. Onlar ihtiyari bir güce sahipmiş gibi tasavvur edilir ve onlarda kâmil olmaya yönelik bir düşünce olduğu savunulur.”¹²⁸

2.1. Haç

Haç, Hristiyanlığın sembolü olarak kabul edilir. “Haç, Hristiyanlıkta Hz. İsa’nın (a.s.) çarmıha gerilişinin ve insanlığı ezelf günâhından kurtarmak için çektiği acıları ve ölümünü hatırlatan en önemli sembol. Haç, hem İsa’nın (a.s.) bir işareti hem de Hristiyanların inançlarının ve dinlerine bağlılıklarının bir alâmetidir. Yani duruma göre; hayır duâ, takdis ve bir iman ikrarı hareketidir.”¹²⁹

“Haç, Hristiyanlıktan önce de, dünyanın pekçok yerinde dinî mânâda ve diğer hususlarda sembol olarak kullanılırdı. Ancak dinî inanç, ibâdet ve diğer konularda ne derece kullanıldığı kesin olarak bilinmemektedir.”¹³⁰

Protestanlar dışındaki Hristiyanlarda haç çıkarma da sembolik bir dua şeklidir. “Çok eski tarihlerden bu yana Hristiyanlar inançlarını belirtmek ve kendilerini, başkalarını ya da nesneleri kutsamak amacıyla, dualardan önce ve sonra, tehlike ya da sıkıntı anlarında elle haç çıkarırlar.”¹³¹

“Haç, Hristiyanlara göre, İsa’nın (a.s.) çarmıha gerilişini tasvir eden dinî bir semboldür.”¹³²

2.2. İncil

İncil, Hristiyanlığın kutsal kitabıdır. İngilizce “Bible” (Kitab-ı Mukaddes) diye adlandırılan İncil kelime anlamı olarak “müjde, tâlim ve öğretici anlamlarına gelmektedir.”¹³³

İncil, *Eski Ahit* adı altında Yahudilerin kutsal yazıları ve *Yeni Ahit* adı altında Hristiyan yazıları olan iki temel bölümden oluşur. Hristiyan inancına göre *Eski Ahit*,

¹²⁸ Atasagun, a.g.e., s. 185.

¹²⁹ *Encyclopedia Britannica*, Chicago, 1970, c. VI, s. 811; S.G.F. Brandon, Weidenfeld and Nicolson, *A Dictionary of Comparative Religion*, London, 1970; s. 217.

¹³⁰ *Encyclopedia Britannica*, 1970, s.812.

¹³¹ Atasagun, a.g.e., s. 255.

¹³² Annemarie Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1955, s. 230.

¹³³ Gündüz, a.g.e., s. 78; Heyet, a.g.e., c.I, s. 102.

Tanrı'nın Hz. Musa (a.s.) ile Sina'da yaptığı ahdi, *Yeni Ahit* ise Hz. İsa'nın (a.s.) havarileriyle son akşam yemeğinde yaptığı sözleşmeyi temsil eder.¹³⁴

Müslümanlıkta Hz. İsa (a.s.) aracılığıyla Allah (c.c.) tarafından İsrâiloğullarına indirilmiş olduğuna inanılan İncil hakkında Kur'ân-ı Kerim'de “Kendinden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı olarak peygamberlerin izleri üzerinde, Meryem oğlu İsâ'yı arkalarından gönderdik. Ve ona, içinde doğruya rehberlik ve nur bulunmak, önündeki Tevrat'ı tasdik etmek, sakınanlara bir hidayet ve öğüt olmak üzere İncil'i verdik”¹³⁵ buyrulur. Kur'ân-ı Kerim'in muhtelif yerlerinde Tevrat ve İncil'in insanlarca sonradan tahrif edildiği, Hz. Muhammed'in (s.a.v) son peygamber olduğu bildirilmektedir. “İncil'e, Allah'tan (c.c.) Hz. İsâ'ya indirildiği şekliyle inanmak imanın gereklerindendir. Fakat bugün İncil'in orijinal metni de diğer bozulmuş kitaplar gibi elde yoktur. Bozulmuş ve insanlar tarafından müdahaleye mâruz kalmış şekli vardır.”¹³⁶

2.3. Kilise

Hristiyanların dinî törenlerini yaptıkları mabetlere verilen isimdir. Kilise, Yunancada *ekklesia* yani *topluluk* anlamına gelir.¹³⁷

Birlik, topluluk, cemaat, çağrılmış olanlar gibi pek çok anlamı olan “ekklesia”dan türemiş bir kelime olan kilisenin kök anlamının bir binadan çok insanları nitelediği söylenir. Kilise bir mabet olduğu kadar Hz. İsa'ya (a.s.) iman edenlerden oluşan insan topluluğuna verilen sembolik bir ad olarak da düşünülebilir.

2.4. İstavroz Çıkarmak

İstavroz, kökü Yunancadan gelmekte olup ve haç anlamında kullanılan kelimedir. Hristiyanların elleriyle haç işareti yapmalarına da istavroz çıkartma denir. Hristiyan inancına göre istavroz; Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'u temsil etmektedir.¹³⁸

¹³⁴ Gündüz, *a.g.e.*, s. 78; Heyet, *a.g.e.*, c. I, s. 102.

¹³⁵ Heyet, *a.g.e.*, c. I, s. 102; Mâide, 5/46.

¹³⁶ Heyet, *a.g.e.*, c. I, s. 102.

¹³⁷ Ersoy, *a.g.e.*, s. 378.

¹³⁸ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Istavroz> , (01.05.2015).

2.5. Çan

“Hristiyanlıkta ibadete çağrı çan vasıtasıyla yapılır.

Yaygın bir biçimde kullanılmasına rağmen çanın tarihsel kökeni ve ne zaman Hristiyan dünyasında kilisenin bir parçası haline geldiğine dair kesin bilgiler yoktur. Bilinenler ise çanın kökeninin çok çok eskilere, çok tanrılı dinler zamanlarındaki toplumlara dayandığı ve Hristiyanların çanı Hz. İsa'dan yüzlerce yıl sonra kullanmaya başladığıdır.”¹³⁹

“Kısacası, Hristiyanlıkta çan, Hristiyanları ibadete çağırmak, paskalya ve yortuları, milli bayramları, zafer günlerini, ölüm ve yenilgi gibi olayları halka duyurmak için kullanılır.”¹⁴⁰

2.6. Ichthys

Bir balığı andıran bu sembol, ilk Hristiyanlar tarafından kullanılan gizli bir semboldü. (Yunanca: ἰχθύς, transliterasyonları: ichtys, ichthys veya ikhthus) Yunanca "balık" anlamına gelen kelimedir. Kesişen iki yay parçası içeren bir sembolü tanımlamakta kullanılır, bu sembolün ismidir.¹⁴¹

2.7. Kuzu

“Bu isim, İsa'nın çarmıhta kurban edilişinin ve bu yolla insanın atası Adem'den bu yana süregelen günahın affedilmesini simgelemektedir. Hristiyan anlayışında İsa (a.s.), insanlığın ikinci Adem'idir. İnsanlığı günahattan, Baba Tanrı'nın da dilemesiyle kendini feda ederek (Passion) kurtarmış ve yeniden doğuşunu sağlamıştır.

Yahya peygamber İsa için, “dünyanın günahını ortadan kaldıran Tanrı kuzusu” deyimini kullanır (Yuhanna 1/29,36).”¹⁴²

“Hristiyan dinî sanatında ve simgeciliğinde kuzu İsa'nın bir ismi olduğu kadar saflığı, temizliği, imanı ve hatta kiliseyi temsil eder. Bir kuzu Hz. İsa'yı, iki koyun Hristiyanları ve 12 koyun da havarileri temsil eder.”¹⁴³

¹³⁹ http://turkcebilgi.com/çan_çalmanın_tarihçesi , (18.11.2015).

¹⁴⁰ Atasagun, *a.g.e.*, s. 209.

¹⁴¹ <http://tr.wikipedia.org/wiki/İchthys> , (18.11.2015).

¹⁴² Murat Hakan Yıldırım, *Yahudi ve Hristiyan Kaynaklarında Tanrı İmgesi*, Ozan Yayıncılık Ltd., İstanbul, 2010, s. 227.

¹⁴³ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 230.

2.8. Deisis (Yakarış)

Hristiyan İkonografisinde sıkça rasladığımız bu üçlü kompozisyonda, ortada Hz. İsa (a.s.), onun her iki yanında vaftizci Yahya (Jean) ve Hz. Meryem bulunur ve daima sağda yer alır. Hz. İsa'ya (a.s.), -kıyamet / mahşer gününde- inananların günahlarını affetmesi için yalvarmaları tasvir edilir.¹⁴⁴

2.9. Ayak İzi

Ayak ve ayak izinin Hristiyan geleneklerinde ayrıcalıklı bir sembolik yere ve değere sahip olduğu düşünülür. Kimi zaman ikonografik sahnelerle yansıtılmak istenen bu olgu Yuhanna İncilindeki bir parabolde (mesel) de Hz. İsa'nın (a.s.) havarilerinin ayaklarını yıkayarak kurutmasını ve onlardan da birbirlerinin ayaklarını yıkamasını istemesinde görülür.

“İsa'nın bu jesti havarilerin ruhlarını manen, her türlü melanetten arındırmak ve kendisiyle birlikte çıkacakları kutsal yolculuğa hazırlamak için yapmıştı,”¹⁴⁵ şeklinde açıklayabiliriz.

“Ancak olayın konumuzla ilgili ve ilginç olan yönü, İsa'nın bu telkini yapmak için, baş ve eller yerine, ayakları seçmiş olmasıdır. Bu sahne Trabzon Ayasofyası'nda, fresk bir tabloda yer almıştır...

Ayak izi konusunda, aklımıza ilk gelen örnekler, İsa'nın vaftiz edildiği Zeytin Dağı'ndaki ayak izi, Göreme Açık Hava Müzesi'ndeki Sandallı Kilise'de görülen ve kilisenin bu adla tanınmasına neden olan, yerdeki ayak izleri, göğe yükseliş freskinin detayları arasına sıkıştırılmış bir çift ayak izi” dir.¹⁴⁶

2.10. Takke

İngilizce dilinde ‘skullcap’ diye adlandırılan takke Hristiyan din adamlarınca da kullanılır. Katolik kilisesinin başı olan ‘Papa’nın başında bunu görebiliriz.

“Hristiyan din adamlarından Papa beyaz, Kardinaller kırmızı, Hahamlar genellikle siyah takke giyerler. Temelde Allah’a (c.c.) saygı göstermenin bir yoludur.”¹⁴⁷

¹⁴⁴ Ersoy, *a.g.e.*, s. 93.

¹⁴⁵ Ersoy, *a.g.e.*, s. 69.

¹⁴⁶ Ersoy, *a.g.e.*, s. 69.

¹⁴⁷ <http://mentalfloss.com/article/24948/skullcaps-popes-vs-rabbis-whats-difference> , (05.05.2015) .

2.11. Nar

Hristiyanlar Hz. İsa ve Meryem Ana resimleri ile heykellerinde kıyamet günü, sonsuz hayat sembolü olarak nar motifine yer verir bunu süsleme ve dinî sembol olarak kullanırlar. Hristiyanlar'ın dinî süsleme sanatında nar, sıklıkla kullanılan bir motiftir. Papazların giysilerinde, odalardaki duvarlara asılan dinsel süsleme amaçlı kumaşlarda ve metal işlerinde nar motifine çokça rastlanır.

“Hristiyanlık”ta Hz. İsa ve Meryem Ana resimleri ile heykellerinde kıyamet günü, sonsuz hayat sembolü olarak nar kullanılır. Ortaçağ sanatında, doğurganlık sembolü olan nar ağacı ile tek boynuzlu atların avlanması arasında bir paralellik kurulmuştur. Doğası hırçın ve vahşi olan bu tek boynuzlu atlar söylenceye göre sadece bakireler tarafından evcilleştirilerek bir nar ağacına zincirlenirler. Bu Hz. İsa'nın “beklenen yeniden doğuşunun simgesidir.”¹⁴⁸

2.12. Evharistiya (Ekmek ve Şarap Ayini)

Hz. İsa'nın (a.s.) çarmıha gerilmeden önce havarileriyle yediği son akşam yemeği anısına icra edilen bu sakrament, tüm Katolik, Ortodoks ve Protestan Hristiyanlarca pazar günleri kilisede düzenli olarak yapılmaktadır.¹⁴⁹ “Hristiyan inancına göre Evharistiya ayinindeki ekmek ve şarap Hz. İsa'nın (a.s.) bedeni ve kanı olarak kabul edilir ve ekmeği yiyip, şarabı içen Hristiyan Hz. İsa (a.s.) ile birleşir, böylece hem ebedi hayata kavuşur hem de Hz. İsa'nın (a.s.) kişiliğinde bütün günahlardan arınır.”¹⁵⁰

İncil'de 1. Korintliler 11:23-25'te “ekmek ve şarap İsa'nın bedeni ve kanının sembolüydü”, Luka 22:19'da ise “ekmek ve şarap insanın İsa'yı hatırlamasına yardımcı olan sembollerdir” denir.

Daha çok Katolik Hristiyanlar bu ayini “evharistiya” diye adlandırırken, Protestan Hristiyanların bu ayine “La Céne” yani “yemek, İsa'nın yemeği” demesi daha yaygın bir davranıştır. Yahudilerin “Fısıh” yemeğinin (İsrâiloğullarının milattan önce 1513 yılında Mısır'daki kölelikten kurtuluşunun kutlanması) etkisiyle Hristiyanlığa geçen ve insanların aynı masada oturarak kardeşliklerini göstermelerinin bir sembolü olarak ortaya çıktığı da söylenebilir. Hz. İsa'nın (a.s.) bedenini sembolize eden ekmek

¹⁴⁸ <https://www.altayli.net/mitolojilerde-ve-turkiyede-derlenen-masallarda-narin-yeri.html> , (04.02.2018).

¹⁴⁹ Gündüz, *a.g.e.*, s. 99.

¹⁵⁰ Atasagun, *a.g.e.*, ss. 291-292.

ve kanının sembolize eden şarapla yapılan, Hz. İsa (a.s.) ile sembolik bir bütünleşme eylemidir. Zaten Hz. İsa'nın (a.s.) İncil'de geçen bu konuyla ilgili sözlerinin de sembolik manasıyla anlaşılması gerekir.

2.13. Vaftiz

Türkçe'de “vaftiz”, İngilizce'de “baptism”, Almanca'da “taufe”, Yunanca'da “baptein” ve “baptezin” olarak ifade edilen kelime daldırmak, batırmak, yıkamak ve boyamak anlamlarına gelir.¹⁵¹

Terim anlamıyla ise “vaftiz” Hristiyanlıkta dine giriş amacıyla kişinin Hristiyan bir din görevlisi tarafından Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına günahlarının affedilmesi, yeni bir hayata dirilmesinin sembolü olarak kutsal olarak görülen bir suya daldırılması anlamında kullanılır.¹⁵²

“Suya dalma veya vücudun belirli kısımlarını yıkamak suretiyle yapılan vaftiz sakramenti, Hristiyan imanını kabulün ilk aşaması olarak kabul edilmektedir / benimsenmektedir. Bazı Protestan gruplar adayın ergenlik çağına geldikten sonra vaftiz edilmesini öngörmesine rağmen Hristiyan Kiliselerinin çoğu adayı bebeklik döneminde vaftiz etmektedir.”¹⁵³

“Sembolik anlamların yüklendiği sıvı nesnelerin başında su, zeytinyağı, süt ve kan gelmektedir.”¹⁵⁴

Suyun arındırıcı özelliği diğer pek çok dinde de sembolik bir öneme sahip olarak kullanılmıştır. Ancak Hristiyanların, Hz. Yahya'nın (a.s.) kullandığı suyla vaftiz etme şeklini örnek alıp, Hristiyanlıktaki “asli günah” doktrininin de etkisiyle vaftizi dinî hayatta çok daha önemli bir yere koydukları bilinen bir gerçektir. Hristiyanlık incelendiğinde, Hz. İsa'ya (a.s.) inanan ve öğretilerine gerçekten itaat eden her Hristiyana vaftiz yapılması gerekliliği açıkça ortaya çıkmaktadır.

¹⁵¹ Michel Meslin, *Encyclopedia of Religion*, c. II, Thomson Gale, United States of America, 2005, s. 779.

¹⁵² William Cecil Duncan, *History of the Early Baptists: From the Beginning of Gospel to the Rise of Affusion As Baptism and of Infant Baptism*, L. Alex Duncan & Company, Third Edition, New York, 1857, s. 18.

¹⁵³ Gündüz, *a.g.e.*, s. 98.

¹⁵⁴ Özer Çetin, “Kültürlerarası Din Psikolojisi Açısından Kan Sembolizmi”, *Kalem Uluslararası Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, İstanbul, 2012, S.2, s. 110.

3. YAHUDİLİKTE BAŞLICA SEMBOLLER

Yahudi sembolizmi ele alındığında "sembol" için kullanılan İbranice kelime ot'tur. Erken Yahudilikte bu terim sadece işaretler için kullanılmakla kalmayıp, Tanrı ile insan arasındaki dinî bağın sembolü olarak da kullanılmıştır.¹⁵⁵

3.1. Magen David (David'in Kalkanı)

Musevilerin sembolü olarak bilinir ve "Davut Yıldızı" olarak da anılır. Genel olarak Museviliğin ve Yahudi kimliğinin sembolü olarak kullanılır.

İbranice'de "Magen"sözcüğü, savunma anlamını taşıyan "Lehagen / Hagana" sözcüğüyle aynı köke sahip olup, "savunucu / koruyucu" anlamına gelmektedir. "Magen" koruyucu bir alet olan "kalkan" anlamında da kullanılmaktadır. Dolayısıyla "Magen David" aynı zamanda "David'in kalkanı" anlamına da gelmektedir. Efsaneye göre, "Golyat" adlı deve karşı savaşırken Kral David'i koruyan kalkanın üzerinde altıgen bir yıldız (altıgen bir motif) vardır.¹⁵⁶

"... ilk zamanlarda çeşitli toplumlar tarafından bir büyü ve süs aracı olarak kullanılan altı köşeli yıldız, ortaçağda, Yahudi mezar taşlarında ve sinagoglarda dinî bir anlamı olmaksızın bir süs maksadıyla kullanılmıştır. XVII. Yüzyılda kabalistlerin, XVIII. Yüzyılda Siyonistlerin kullanması ve XIX. Yüzyılda da Nazilerin, Yahudilere zorla bu işareti taşıyan elbiseler giydirmesi sonucu dinî bir anlam kazanan altı köşeli yıldız artık Yahudiliğe mal olmuş ve Yahudiliği sembolize eder olmuştur."¹⁵⁷

Yahudilikte Magen David'in altı köşesinin Allah'ın (c.c.) tüm kâinata hükmettiğini ve Yahudi milletini 6 yönden de koruduğunu sembolize ettiğine inanılır. Bu yönler Kuzey, Güney, Doğu, Batı, Aşağı ve Yukarı olarak sıralanabilir.¹⁵⁸

3.2. Yahudiliğin Kutsal Metinleri

"Yahudiliğin kutsal metinleri, yazılı ve sözlü olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Yazılı kutsal metinler, Hristiyan geleneğinde Eski Ahit (Old Testament) olarak bilinen Tanah adıyla anılmaktadır. Tanah; Tevrat (Tora), Peygamberler (Neviim) ve Kitaplar (Ketuvim) bölümlerinden oluşmaktadır...

¹⁵⁵ http://tr.wikipedia.org/wiki/Yahudi_sembolizmi , (06.05.2015).

¹⁵⁶ Suzan Alalu vd., *Yahudilikte Kavram ve Değerler*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın AŞ, İstanbul, 1996, s. 230.

¹⁵⁷ Atasağun, a.g.e., s. 58.50.

¹⁵⁸ http://www.sevivon.com/index.php?option=com_content&task=view&id=34#Content , (28.02.2018).

Sözlü metinler, yazılı metinlerin, yani Tanah'ın tefsirleridir. Bunlar da Mişna ve Gemara'dır. Mişna Tanah'ın, Gemara'da Mişna'nın yorumudur. Gemara, Mişna metnini de içerdği için genel olarak Talmud adıyla anılır.¹⁵⁹

3.3. Sinagog (Havra, Dua Evi, Bettefilla)

Yahudilerin toplu olarak ibadet ettiği tapınaklara sinagog denir.

“Modern İbranicede sinagog בית כנסת beyt Knesset (toplantı evi) ya da בית תפילה beyt t'fila (ibadet evi) olarak adlandırılır. Sinagoglar, büyük bir ibadet salonuna (ana tapınak) ve dinî çalışmalar için küçük odalara sahiptir. Bazen sosyal toplantı salonları ve ofisler de bulunur.”¹⁶⁰

Yahudilikte sinagog aileden sonra yaşamın kutsanması yönüyle en temel kurumu olarak kabul edilir. Aile fert için ne anlama geliyorsa, sinagog da toplum için aynı anlama gelir. Bu niteliğiyle sinagog bir kültür, eğitim ve sosyal hizmet mekânıdır. Sinagog, dinsel bağlılığın ve insan soyunun bir üyesi olarak Yahudinin görevinin bilincine varmasını sağlama amacını da barındırır.¹⁶¹

3.4. Menora (Yedi Kollu Şamdan)

Musevilerin en eski sembollerinden birisidir.

“Menora (İbranice: מנורה) ya da Menorah, Kudüs Tapınağı'nda ve Çadır Tapınak'ta (Mişkan) (İbranice: משכן) zeytinyağı ile yakılan Yedi Kollu Şamdan.”¹⁶²

“Kudüs'te Kral Davit'in (Davut) oğlu Hz. Süleyman (Salomon) tapınağında kutsal emanetler arasında yer alan bu şamdan, İsrailoğullarınca manevi ışığın ve yaşam tohumunun bir sembolü olmuştur. Sözü edilen şamdanın dinsel açıdan sembolizmi, kozmik sembolizmle ilgili olduğundan, onda güneşle birlikte altı gezegeni simgeleyen yedi kol bulunuyordu.”¹⁶³

Aslında Menora'nın birçok sembolik anlamı vardır. İlk anlamı “Daimi Işık”ı simgelemesidir. Yahudi inancında Tanrı'nın yeri ve göğü yarattıktan sonra “ışık olsun” dediğine inanılır. Bu ışık evrenin ve ruhların aydınlığını simgeler. Işığın bilimin aydınlığını da ifade etmesinden hareketle Menora'nın bilimin devamlılığını ve

¹⁵⁹ Gündüz, *a.g.e.*, s. 222.

¹⁶⁰ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Sinagog> , (01.05.2015).

¹⁶¹ http://www.sevivon.com/index.php?option=com_content&task=view&id=26#Content , (28.02.2018).

¹⁶² http://tr.wikipedia.org/wiki/Yedi_Kollu_Samdan , (02.05.2015).

¹⁶³ Ersoy, *a.g.e.*, ss. 78 – 79.

sonsuzluğunu da sembolize ettiği söylenebilir. Menora'nın yedi kolu antik dönem biliminin 7 ana temeli olan aritmetik, geometri, astroloji, simya retorik, müzik ve etniği singeler. Menora'nın yedi ışığı yaratılışın yedi gününü de sembolize eder. Altı çalışma ve yedinci dinlenme gününü (Şabat'ı).¹⁶⁴

“Yahudi inancına göre sembolik olarak kainatın yedi günde yaratılışını sembolize eder ve merkez ışık (ortadaki kol) sebti sembolize eder... Günümüzde ise menora İsrail Devleti'nin resmi bir sembolü olarak kullanılmaktadır. Bu şekil Cumhurbaşkanlığı forsunda, askeri üniformaların kollarında bulunmaktadır. Ayrıca resmi devlet belgelerinde ve pasaportların üst kapaklarında basılıdır. Resmi binaların ve elçiliklerin giriş kapılarında menora motifi göze çarpar.”¹⁶⁵

3.5. Şofar

Şofar (שופר): Musevilik'te Roşaşana ve Yom Kipur bayramlarında çalınan koç, keçi veya antilop boynuzundan yapılmış bir borudur. Tokea adı verilen ve bu iş için özel eğitim almış kişiler tarafından şofara özel bir nota ile çalınır.¹⁶⁶

“Şofar'ın bu konuda özel eğitim görmüş Tokea tarafından belli kural ve koşullara uyularak çalınması, onu sıradan bir müzik aleti olmaktan çıkarır ve Yahudi dininin temelinde mevcut bulunan disiplinin bir yansıması olarak meydana koyar. Tarih boyu insanlar arası bildirişim ögesi olarak kullanılmışsa da Şofar, Yahudi dinî ritüeli içinde Yahudi bireyi ve onun gönülden bağlı bulduğu yüce yaratanla mevcut bağının sesle simgelenmiş olmasıdır.”¹⁶⁷

3.6. Kippa

‘Kippa’ ya da ‘kipa’ Musevi erkeklerin, dua ederken, sinagogda veya dışarıda başlarını örtmede kullandıkları küçük takkeye / başlığa verilen addır. Kişinin üzerinde bir otorite olduğu ve kişinin bu otoriteye tabi olduğu anlamını taşır.

Yahudilikteki baş örtme geleneği erkeğin Tanrı'ya olan saygısının bir işareti olarak görülürken kadın ise erkeğe olan alçak gönüllüğünün bir ifadesi olarak başını (farklı örtülerle) örter.¹⁶⁸ Kısacası Kipa, Tanrı'ya olan saygının yanı sıra, Tanrı'ya karşı

¹⁶⁴ http://www.sevivon.com/index.php?option=com_content&task=view&id=26#Content , (28.02.2018).

¹⁶⁵ Atasağun, *a.g.e.*, ss. 49-50.

¹⁶⁶ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Şofar> , (01.05.2015).

¹⁶⁷ Alalu vd., *a.g.e.*, s. 278.

¹⁶⁸ Alalu vd., *a.g.e.*, s. 283.

bir tevazunun göstergesidir. Tanrı'nın liderliğinin ve üstünlüğünün kabul edilip emirlerine boyun eğmenin bir sembolü olarak görülür.¹⁶⁹

3.7. Tallit

“Tallit (טלית) ya da Sefarad telaffuzuna göre Tallet (טלית): Musevilik dininde Yahudi erkeklerinin sabah dualarında taktıkları beyaz üzerine mavi çizgili şal.

Tallit, beyaz ipek ya da pamuklu kumaş üzerine mavi çizgilerden oluşmuştur. Musevilikte sabah duasının en erken okunabilmesi için güneşin mavi ile beyazı ayırt edebilecek aydınlığa ulaşması lazımdır, tallit çizgileri bu sebeple mavi yapılır, bir kişi odada ışık yakmadan sırf güneşin ışığıyla tallitteki mavi çizgileri görebildiği anda sabah duasına başlayabilir.”¹⁷⁰

Yahudiler arasında ilk zamanlarda bir giysi olarak kullanılan “Tallit” zamanımızda farklı bir şekilde, sadece dua ederken kullanılan bir objeye, bir dua şalına dönüşmüştür.¹⁷¹

3.8. Nar

Nar tohumunun Musevilerin kutsal kitap metinlerinde önemli bir yeri vardır. Bu metinlerde narçiçeklerinden, meyvesi ve tadının güzelliği övülürerek kutsallığın, doğurganlığın ve bolluğun simgesi olarak bahsedilir.¹⁷²

“Yahudi inancına göre nar, doğruluğu simgeler. Bir inanca göre, Âdem ile Havva’ya yasak olan cennet meyvası elma değil, nardır. Bu yüzden, Hristiyanların dinî süsleme sanatında nar, sıklıkla kullanılan bir motiftir. Papaz giysilerinde, oda duvarlarına asılan dinsel süsleme amaçlı kumaşlarda ve metal işlerinde nar motifine rastlanır.”¹⁷³

Yahudi inancına göre narın, doğruluğu da simgelediği, hatta Hz. Âdem (a.s.) ile Hz. Havva’ya yasak olan cennet meyvesinin elma değil, nar olduğu da söylenir.

3.9. Ağlama Duvarı (Ha Katel Ha Ma’aravi)

“...Ağlama Duvarı Hz. Süleyman (a.s.) tarafından yaptırılan mabedin bir kalıntısı olduğu için Yahudiler tarafından kutsal sayılmıştır. Mabedin yıkılış yıldönümü

¹⁶⁹ Atasağun, *a.g.e.*, s. 164.

¹⁷⁰ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Tallit> , (04.08.2015).

¹⁷¹ Alalu vd., *a.g.e.*, s. 280.

¹⁷² Münir Cerrahoğlu, “Mitolojilerde ve Türkiye’de Derlenen Masallarda Narın Yeri”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2012, S. 7/1, s. 646.

¹⁷³ <http://www.bibilgi.com/nar> , (04.08.2015).

başta olmak üzere, çeşitli vesilelerle bu duvar önünde dua edilir ve gözyaşı dökülür. Yahudiler için, Ağlama Duvarı, Süleyman Mabedi'nin Hz. Süleyman (a.s.) tarafından Yaptırıldığı şekliyle yeniden yapılarak, Yahudi hakimiyetinin yeniden kurulması hayalini sembolize eder.”¹⁷⁴

4. DİĞER DİNLERDEKİ BAZI SEMBOLLER

4.1. Buda Heykeli

Budizmin kurucusu ve öncüsü olan Buda, yaklaşık olarak MÖ 563 ile MÖ 483 yılları arasında yaşamıştır. Asıl adı Gautama'dır. Sonradan, Sanskritçe dilinde “aydınlanmış” anlamına gelen “Buda” deyiimiyle tanınmıştır. Kurduğu din ve felsefe sistemi de “Budizm” diye tanımlanır.¹⁷⁵

4.2. Nilüfer Çiçeği (Lotus)

Sanskritçede “Padma” olarak bilinen lotus (nilüfer) çiçeği Budizm’de saflığı, sadakati ve ruhsal uyanışı temsil eder. Çeşitli renklerde olabilir.

Lotus çiçeğinin, Buda’nın en yüksek öğretilerinden biri olan “Sekizli Yol”un ilkelerini oluşturduğuna inanılır. Bazı efsanelerde lotus çiçeğinin Buda’nın ayakları dibinden çıktığı belirtilmektedir. Sembolik anlamda manevi aydınlanmaya ulaşmanın anahtarı olarak kabul edilir ve insanın ışığa doğru yükselmesine benzer bir şekilde çamurlu su üstünde yukarı doğru büyür. Lotusun anlamı çiçeğin rengine göre de değişiklik gösterir. Budizm’de pembe lotus “yüksek aydınlanma”ya işaret ederken mavi lotus bilgeliği temsil eder. Beyaz lotus çiçeği ile manevi mükemmellik, kırmızı lotus ile kalp simgelenir.¹⁷⁶

4.3. Dharmachakra

“Budizm’de kullanılan bir semboldür. “Zamanı ve mekanı yaratıp yönetme eylemini sembolize eder.”¹⁷⁷

“ ‘Yasa Tekerleği’ olarak da adlandırılır. Sekiz tekerlek parmağı sekiz aşamalı yolu temsil eder.”¹⁷⁸

¹⁷⁴ Atasagun, *a.g.e.*, s. 62.

¹⁷⁵ <http://www.mailce.com/buda-kimdir-ne-zaman-yasamistir-budizm-nedir-buda-inancinin-ilkeleri-nelerdir.html> , (06.04.2016).

¹⁷⁶ <http://www.onikibilgi.com/lotus-ciceginin-anlami/> , (06.04.2017).

¹⁷⁷ <http://www.hindoloji.com/index.php/hindistan/semboller?start=7> , (06.04.2016).

4.4. Aum (Om)

Hinduizmin önemli sembollerinden biridir. Budistler de kullanılır.

“Aum hecesi Om biçiminde de söylenir. Tüm Hindu mantraları (dua) arasında en kutsalı budur. Yakarışlarda, ayin ve tapınmalarda, bayramlarda ve dinsel seremonilerde kullanılır. (A) Vishnu’dur, (U) Brahma ve (M) de Şiva’dır. Bu hece, bu üç tanrının birliğini (trimurti) sembolize eder. Upanishadlarda ise bu sembol, tüm niteliklerden uzak, insan bilinci ve ikiliğin dışındaki nirguna Brahman’ı simgeler. Tüm evreni, geçmiş, bugün ve geleceği sembolize eder. Yoga pratikleri ve meditasyon yaparken Om hecesi sıkça kullanılır. Hindu inancında çok önemli bir yeri vardır.”¹⁷⁹ Budistlerde de meditasyonda mantra (dua) olarak “Aum” sesini kullanırlar. Aum; huzur, barış gibi anlamlara gelmektedir.

Aum (Om) sembolü yüce gücün ilk sesi olarak görülür. Geçmiş, şimdi ve gelecek bu ses içerisinde barınır. Bu nedenle Tanrı’nın açıklanamayan yönlerini de temsil eder.¹⁸⁰

4.5. Ayak İzi

“Buda’nın ayağı, canlının ilk filizi. Topuktan başlayıp güneş tekerleğinden geçerek parmak uçlarına kadar tüm vücut parçalarının sembollerini içerir. Ayak, sahibi olduğu kişinin geleceğini yazar.”¹⁸¹ Yeryüzünde bıraktığı izler olduğu için bu ayak izlerinin Buda’nın varlığını sembolize ettiği gibi, Nirvana’ya ulaşma (sonsuzluğa ulaşma) anını dolayısıyla yokluğunu da sembolize ettiği söylenir.

4.6. Yin Yang

Taoizmin klasik sembolü Yin ve Yang bulunduğu Ta Ki’dir, Dişi (Yin) ve erkek (Yang) güçlerini simgeler. “Yin ve Yang felsefesi, dünyada bugün var olan gelmiş geçmiş tüm bilgi kaynaklarının temelinde görülebilen, karşıt kutupları ve bu kutupların birbiriyle olabilecek her türlü ilişkisini ortaya koymaya uğraşır. Kadim Çin’in

¹⁷⁸ <http://www.solakkedi.com/hayat%20bilgisi/budizm/009.html> , (06.04.2016).

¹⁷⁹ <http://www.hindoloji.com/index.php/hindistan/semboller?start=7> , (06.04.2016).

¹⁸⁰ Canan Sönmezdağ Zöngür, “Hinduizm’in Önemli Tanrı ve Tanrıça Heykelleri”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, y.y., 2017, S.52, s. 117.

¹⁸¹ Ersoy, a.g.e., s. 71.

yazılı en eski belgelerinden kabul edilen Yi Çing MÖ 2800 (Değişimler, Dönüşümler Kitabı) Yin ve Yang üzerine kurulmuştur.”¹⁸²

Yin ve Yang sembolü bizlere karşıtlı ikilik diye tanımladığımız şeylerin tamamen farklı şeyler değil de aslında bir bütünün parçaları olduğuna işaret eder. Buna göre iyilik ve kötülük, güzellik ve çirkinlik, güneş ve ay, erkek ve kadın ve benzeri tüm karşıtlıklar aslında aynı bütünün parçası ve tamamlayıcısıdır. Sembolde bulunan bir rengin içindeki diğer renge ait nokta (siyahın içinde beyaz, beyazın içinde siyah nokta), aslında her bir tarafın diğer taraftan da bir şeyler taşıdığını niteler. Kötülüğün içinde iyilik, iyiliğin içinde kötülük; güzelliğin içinde çirkinlik, çirkinliğin içinde güzelliğin bulunması gibi anlamları ifade eder.

¹⁸² http://tr.wikipedia.org/wiki/Yin_ile_Yang , (09.05.2015).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGU VE YORUMLAR

Bu araştırmada elde edilen bulgu ve bunlara ait yorumlar *iki* ana bölümde ele alınmaktadır. Bu bölümlerin ilkinde mülakata katılan örneklem grubunun sosyo – demografik özelliklerine, ikinci bölümde ise dinî sembollerle ilgili tutum ve davranışlarına ait bulgu ve yorumlara yer verilmiştir.

1. DEMOGRAFİK BİLGİLER

Bu bölümde mülakata katılan örneklem grubunun cinsiyet, yaş, medeni durum, sahip oldukları çocuk sayısı, eğitim düzeyi, sosyo-ekonomik durumları, meslek, yaşamının çoğunu geçirdikleri yer, dinî inanç, kişisel dinî yaşantı algıları ve kendileri hakkındaki dindarlık algılarına ilişkin bulgu ve yorumlar yer almaktadır.

1.1. Cinsiyetlerine Göre Dağılımları

Örneklem grubunun cinsiyete göre dağılımı Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımları

Cinsiyet		n	%
	Bayan	30	50,0
	Erkek	30	50,0
Toplam		60	100,0

Tablo 1’de görüldüğü üzere, araştırmaya katılan 60 kişinin yarısı (%50) bayanlardan oluşurken diğer yarısı da (%50) erkeklerden oluşmaktadır. Eşit sayıda bayan ve erkek katılımcı ile yürütülen araştırmada, örnekleme kimlerin girmesi gerektiğinin saptanmasının zorluğundan dolayı ana seçim tekniği olarak kartopu örneklem seçim tekniği kullanılmıştır.

1.2. Yaş Gruplarına Göre Dağılımları

Örneklem grubunun yaş gruplarına göre dağılımı Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Yaş Gruplarına Göre Dağılımları

	n		%
Yaş	Bayan	Erkek	
30 ve altı	2	0	3,3
31 - 40	17	9	43,3
41 - 50	11	16	45
51 - 65	0	5	8,3

Katılımcıların çoğunun 31 yaş ve üstü olduğu görülmektedir.

Hayatın 21 yaştan sonraki dönemini içine alan yetişkinlik çağında dinî hayatta bir istikrar söz konusudur. Orta yaş, kişinin yaşamını gözden geçirdiği bir deneyim ve birikim dönemidir.¹⁸³ Katılımcıların istikrarın hakim olduğu, oturmuş dinî bir yaşamının olduğu varsayılmaktadır.

1.3. Medeni Durumlarına Göre Dağılımları

Örneklem grubunun medeni durumlarına göre dağılımı Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların Medeni Durumlarına Göre Dağılımları

Medeni Durumu	n		%
	Bayan	Erkek	
Bekar	5	1	10
Evli	25	27	86,6
Boşanmış	0	2	3,3

Katılımcıların çoğunun, (%86,6) evli olduğu görülmektedir.

Popüler dindarlık açısından evlilerin,¹⁸⁴ kadın dindarlığına ilişkin bir araştırmada da¹⁸⁵ evli kadınların dinî tutum ve davranışlarında bekar olanlara kıyasla daha güçlü bir dindarlık eğilimi içinde olduğu saptandığından katılımcıların çoğunun içgüdümlü bir dindarlık yapısına sahip olma olasılığının daha yüksek ve istikrarlı dinî bir yaşamının olduğu tahmin edilmektedir.

1.4. Çocuk Sayılarına Göre Dağılımları

Örneklem grubunun sahip oldukları çocuk sayısına göre dağılımı Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Katılımcıların Sahip Oldukları Çocuk Sayılarına Göre Dağılımları

Çocuk Sayısı	n		%
	Bayan	Erkek	
0	5	1	10
1	5	7	20
2	16	18	56,6
3	4	1	8,3
4	0	3	5,0

¹⁸³ Şentürk, a.g.e., s. 109.

¹⁸⁴ Mustafa Arslan, *Türk Popüler Dindarlığı*, Dem Yayınları, İstanbul, 2004, s. 212 – 214.

¹⁸⁵ Veyssel Uysal, *Türkiye’de Dindarlık ve Kadın*, Dem Yayınları, İstanbul, 2006, s. 73.

Ebeveynlerin sahip olduğu çocuklar sayesinde düzenli bir aile hayatına sahip olduğu bunun da dinî davranışlar üzerinde olumlu tesirlere yol açtığı düşünülmektedir. “Genellikle boşanma ve ayrı yaşama, dinî faaliyetleri azalttığı halde, evlilik ve çocuk yetiştirme dine yönelimi artırmaktadır.”¹⁸⁶

Katılımcıların %90 ı çocuk sahibidir ve düzenli bir aile hayatına sahiptir.

1.5. Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımları

Örneklem grubunun eğitim düzeylerine göre dağılımı Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Katılımcıların Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımları

	n		%
Eğitim Düzeyi	Bayan	Erkek	
Ön Lisans	1	0	1,6
Lisans	20	19	65
Yüksek Lisans	8	10	30
Doktora	1	1	3,3

1.6. Sosyo–Ekonomik Durumlarına Göre Dağılımları

Örneklem grubunun sosyo–ekonomik durumlarına göre dağılımı Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Katılımcıların Sosyo-Ekonomik Durumlarına Göre Dağılımları

	n		%
Ekonomik Durumu	Bayan	Erkek	
Ortanın Altı	0	0	0
Orta	20	28	80
Ortanın Üstü	10	2	20
Cevapsız	0	0	0

“Sosyo–ekonomik durum, dinî yaşayışı etkileyen önemli faktörlerden biridir.”¹⁸⁷

Katılımcıların çoğu (%80) orta gelir düzeyine sahip bireylerdir. Tablo 6’da elde edilen veriler nitel olarak çözümlendiğinde, Max Weber’in dinin orta sınıfların aşağı

¹⁸⁶ Abdurrahman Kurt, “Dindarlığı Etkileyen Faktörler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa, 2009, S.2, s. 5.

¹⁸⁷ Kurt, *a.g.m.*, s. 19.

kesimlerinde en canlı şekliyle yaşandığı düşüncesine de dayandırılarak, katılımcıların çoğunun içgüdümlü dindarlık modeline sahip olduğu söylenebilir.

1.7. Mesleklerine Göre Dağılımları

Örneklem grubunun mesleklerine göre dağılımı Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Katılımcıların Mesleklerine Göre Dağılımları

Meslek	n		%
	Bayan	Erkek	
Ev Hanımı	1	0	1,6
Memur	0	1	1,6
Hemşire	1	0	1,6
Öğretmen	28	26	90
Akademisyen	0	3	5

Katılımcıların tamamına yakını (%95) Isparta’da yaşayan öğretmen ve akademisyenlerden oluşmaktadır.

1.8. Yaşamlarının Çoğunu Geçirdikleri Yere Göre Dağılımları

Örneklem grubunun yaşamlarının çoğunu geçirdikleri yere göre dağılımı Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Katılımcıların Yaşamlarının Çoğunu Geçirdikleri Yere Göre Dağılımları

Yaşamının Çoğunu Geçirdiği Yer	n		%
	Bayan	Erkek	
Köy	0	3	5
İlçe Merkezi	4	3	11,6
İl Merkezi	24	22	76,6
Büyükşehir	2	2	6,6

Katılımcıların çoğunun (%83,2) il merkezinde yaşamış olduğu görülmektedir. Yapılan araştırmalarda kırsal alanda yaşayanların geleneksel dinî değerlere bağlılığının, kentsel alanda yaşayanlardan daha fazla olduğu göz önünde bulundurulduğunda; katılımcıların büyük çoğunluğunun şehirde yaşamış olması, çoğunluğun geleneksellikten çok etkilenmeyen, daha gerçekçi ve birbirine benzer tutumlar içinde olacağına işaret eder. Şehir hayatının entelektüel aktivitelere, farklı din ve kültürlere

açık olması göz önünde bulundurulduğunda, katılımcıların araştırılan konulara farklı bakış açısıyla bakabileceği görülmektedir.

1.9. Dinî İnanca Göre Dağılımları

Örneklem grubunun dinî inanca göre dağılımı Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. Katılımcıların Dinî İnançlarına Göre Dağılımları

Dini	n		%
	Bayan	Erkek	
İslâm	30	30	100

Katılımcıların tamamı Müslüman’dır.

1.10. Dinî Yaşantı Algılarına Göre Dağılımları

Örneklem grubunun kişisel dinî yaşantı algılarına göre dağılımı Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10. Katılımcıların Kişisel Dinî Yaşantı Algılarına Göre Dağılımları

Dinî Yaşantı Algısı	n		%
	Bayan	Erkek	
İnanıyorum Ve Bütün İbadetlerimi Yerine Getiriyorum	9	7	26,6
İnanıyorum Ama İbadetlerimin Bir Kısımını Yerine Getirebiliyorum	20	21	68,3
İnanıyorum Ama Hiçbir İbadetimi Yerine Getiremiyorum	1	2	5
İnanmıyorum	0	0	0

Katılımcıların tamamının kişisel dinî yaşantı algısı olumludur. İnanmadığını ifade eden hiç kimse bulunmamaktadır.

1.11. Kendileri Hakkındaki Dindarlık Algılarına Göre Dağılımları

Örneklem grubunun kendileri hakkındaki dindarlık algılarına göre dağılımı Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11. Katılımcıların Kendileri Hakkındaki Dindarlık Algılarına Göre Dağılımları

Kendi Hakkındaki Dindarlık Algısı	n		%
	Bayan	Erkek	
Çok Dindar	4	0	6,6
Dindar	23	25	80
Dinle İlgisi Az	3	5	13,3
Dinle İlgisi Yok	0	0	0

Katılımcıların tamamının az ya da çok dinle ve dindarlıkla ilgisinin olduğu saptanmıştır. Dinle ilgisinin olmadığını ifade eden hiçbir katılımcı yoktur.

2. DİNİ SEMBOLLERLE İLGİLİ TUTUM VE DAVRANIŞLAR

Aşağıda, mülakata katılanların dinî sembollerle ilgili tutum ve davranışlarını ölçmeye yönelik sorulan sorulara verdiği cevaplar incelenmiş ve yorumlanmıştır.

2.1. Dinî Olarak Algılanan Semboller

Bu bölümde katılımcılardan öncelikle dinî olarak algıladıkları sembollere bir tanım getirmeleri, daha sonra önemli gördükleri dinî sembollere (farkındalıklarını tespit edebilmek amacıyla) örnekler vermeleri istenmiştir. Katılımcılar tarafından verilen örnekler katılımcıların dinî olarak algıladıkları sembollerin tespit edilmesine yardımcı olacak mahiyettedir.

Dinî sembol denince ne anlıyorsunuz? Sizce dinî nitelik taşıyan semboller nasıl tanımlanabilir? sorusuna bayan katılımcılardan 8 kişi (30 bayan katılımcının % 26,6’sı) bir açıklama getirebilmiş, diğerleri ya zorlanmış ya da bu soruyu cevaplamaktan kaçınıp doğrudan önemli gördükleri sembollerin isimlerini vermişlerdir. Bayan katılımcılar dinî sembollerini “tanımlamakta zorlandığımız dinî durumlar ve olayların somut göstergesi, bize dini çağrıştıran her şey, dinî nitelik taşıyan unsurlar, dini temsil eden her şey, bir

dini anlatan ve temsil eden nesneler, dinin amaçlarını hatırlatan işaretler” gibi tanımlamalarla anlatmışlardır.

Erkek katılımcılardan 17 kişi (30 erkek katılımcının % 56,6’sı) bir açıklama getirebilmiştir. Erkek katılımcılar dinî sembolleri “dini / İslâm’ı işaret eden / çağrıştıran birtakım remizler (işaretler), görüldüğünde veya duyulduğunda akla ilk olarak din gelen objeler ve olgular, bize kısa yoldan İngilizce “short cut” yapan ve Allah’ı (c.c.) hatırlatan araçlar, kişinin zihninde o simge ve dinle ilgili genel bir fikir oluşturan işaretler, İslâm inancını çağrıştıran somut ya da soyut varlıklar, diğer dinlerden ayıran bariz özellikler, karşıdakine çaktırmadan onun bir takım özelliklerini tanıyabilme (karşıdakinde gümüş yüzük varsa “gel Cuma namazına gidelim” diyenler olur) yani biriyle iletişim anlamında daha rahat edebilmeyi sağlayan şeyler, dini çağrıştıran işaretler, soyut şeylerin somut şeyler üzerindeki etkisi, o inancın gereklerinin çoğunlukla temsilinde önemli bir yer tutan işaret / bina ya da kurumlar, dinî mekanlarda en çok kullanılan işaretler, kullanıldığı yerin dinî mensubiyetini gösteren işaretler, dini temsil eden veya o dini anlamamıza ve yaşamamıza yardımcı olan (cami, Kur’ân-ı Kerim gibi) unsurlar, bir inancın somutlaşmış hali, karşılaştığında sana bir dini hatırlatan öge, görsel olarak baktığımızda kişinin dinî inancını belirten nesneler, toplumdaki dinî unsurları ifade eden simgeler” gibi tanımlamalarla anlatmışlardır.

Bunlardan en önemli bulduğunuz 5 tanesini söyler misiniz? sorusuna bayan katılımcılardan 13 kişi cami, 13 kişi tesbih, 11 kişi haç işareti, 9 kişi başörtüsü, 9 kişi seccade, 6 kişi Kur’ân-ı Kerim, 5 kişi Kâbe, 4 kişi sakal, 3 kişi hilal, 3 kişi ezan, 3 kişi namaz takkesi, 2 kişi pardesü, 2 kişi cevşen, 2 kişi minare, 2 kişi kilise, 2 kişi çarşaf (örtü), 2 kişi Allah (c.c.) ve Muhammed (s.a.v.) yazıları, 2 kişi Davud (a.s.) yıldızı, birer kişi ise yeşil renk, Güneş, kalp, kelime-i tevhid, vav harfi, imam hatip okulları, mescit, Arapça, minare resimleri, zikirmatik, çan, alem, ihram, gamalı haç, namaz, oruç, zekat, hac, selavat getirmek, elif ve lam harfleriyle hazırlanan takılar, dua / ayet yazılı bakır ya da porselen tabaklar, dinî isimlerin yazılı olduğu levhalar, rahle, Yahudi kipa ve saç tipi, Hristiyanların bellerine bağladığı zünnar, besmele yazısı ve türbe cevabını vermiştir.

Erkek katılımcılardan 14 kişi cami, 11 kişi hilal, 9 kişi Kâbe, 9 kişi başörtüsü, 9 kişi minare, 8 kişi tesbih, 8 kişi haç, 6 kişi namaz takkesi, 5 kişi Kur’ân-ı Kerim, 4 kişi seccade, 3 kişi ezan, 3 kişi sarık, 3 kişi cevşen (muska), 2 kişi sakal, 2 kişi cübbe, birer

kişi ise Kâbe'nin resmi, medrese, Arapça levhalar, türbe, mest, ibadetheneler (bütün dinler için), Davud (as) yıldızı, kipa, Mekke / Medine, Mescid-i Aksa, Esmâ-ül Hüsna, namaz / kurban / oruç, gümüş yüzük, fiziki görünüş (bıyık / saç / uzun sakal / yazın pardesü giyilmesi), üç hilal (yeşil bayrak üzerinde), yıldız, ay, put, inek, güneş, sinagog, kilise, haram / helal / hak / hukuk öğrenme, Buda heykeli, ay-yıldız, yeşil renk cevaplarını vermiştir.

Katılımcıların çoğunun belirttikleri semboller hakkında düşünceleri gerektiği, sonradan açıldıkları, bazılarının ise baştan sona zorlandığı görülmüş bu nedenle hiçbir katılımcı 5 sembolün tamamını söylemeye zorlanmamıştır.

2.2. Katılımcıların Dinî Sembollerin Anlamları Hakkındaki Görüşleri

Bu bölümde katılımcıların yukarıda bahsettikleri dinî sembollerin anlamları hakkında herhangi bir açıklama yapıp yapamadıkları, başka bir deyişle örnek olarak verdikleri dinî nitelikli semboller hakkındaki farkındalıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bahsedilen sembollerin anlamlarının doğru bir şekilde anlatılmasına önem verilmemiştir. Katılımcıların dinî nitelikli sembollerini algılama biçimi ve bunların anlamlarını ifade etme tarzlarına bakıldığında bayanların erkeklere oranla daha rahat açıklama getirebildiği görülmüştür.

Bu sembollerin anlamını biliyor musunuz? Biliyorsanız anlamları nelerdir? sorusuna bayan katılımcılardan 3 kişinin “hayır”, 1 kişinin “hepsini değil” cevabını verdiği, 1 kişinin “evet” cevabını vermesine rağmen kendi söylediği semboller için herhangi bir açıklama getiremediği, “evet” cevabı veren 3 kişinin de sembollerin anlamlarını açıklamakta hayli zorlandığı ama bir açıklama getirebildikleri görüldü.

Geri kalan 22 bayan katılımcı (30 bayan katılımcının % 73,3’ü) “evet” demiş ve rahat cevaplar verebilmiştir.

Verilen cevaplar arasında:

Aynı soruya erkek katılımcılardan 1 kişinin “hayır”, 1 kişinin “emin değilim” cevabını verdiği, 8 kişinin “evet” cevabını vermesine rağmen kendi söyledikleri semboller için herhangi bir açıklama getiremediği, “evet” cevabı veren 4 kişinin de sembollerin anlamlarını açıklamakta hayli zorlandığı ama bir açıklama getirebildikleri görüldü. Geri kalan 16 erkek katılımcı (30 erkek katılımcının % 53,3’ü) “evet” demiş ve rahat cevaplar verebilmiştir.

2.3. Katılımcıların Dinî Sembolleri Kullanma Alışkanlıkları

Bu bölümde katılımcıların dinî nitelikli sembolleri kullanma, bulundurma alışkanlıkları incelenmiştir.

Bu sembolleri evinizde, işyerinizde, aracınızda ya da üzerinizde kullanır mısınız? Nasıl? sorusuna bayan katılımcılardan 5 kişi bu sembolleri kullanmadığını, bunlardan biri sadece başörtüsünü -namaz kılarken- kullandığını, 1 kişi kendisinin kullanmadığını ancak eşinin namaz takkesini ibadetlerinde kullandığını, 1 kişi bazılarını kullandığını, bekar ve kendini dindar olarak gören 1 kişi kullanmayı çok istese de dinimize ait bir işareti saygısızlık yapma korkusuyla üzerinde taşıyamadığını, 1 kişi kullanmadığını ancak yaşantısını etkilediğini, evli ve ikişer çocuklu 2 kişi bazen kullandıklarını belirtmişlerdir. Diğer 19 kişi (30 bayan katılımcının % 63,3'ü) bu sembolleri kullandıklarını belirtmişlerdir.

Kullananlardan biri; evinin salonunda yeşil rengi huzur verdiği için ve takılarda yıldız, hilâl, gümüş kullandığını belirtmiş. Sekiz kişi ibadette kullanılabilen tesbih, başörtüsü gibi nesneleri kullandıklarını; 2 kişi de sadece dinimize ait olanları kullandıklarını ifade etmişlerdir.

Dinî sembollerin bayanlar arasında genellikle ibadette ve takılarda kullanıldığı, dinî yazılı ve Kâbe resimli levhalar olarak da kullanılabildiği, sadece 1 kişinin bunları aracında da kullanabileceği bulgularına ulaşılmıştır.

Erkek katılımcılardan 11 kişi bu sembolleri kullanmadıklarını, 1 kişi çok nadiren kullandığını, 1 kişi kısmen kullandığını ve bunun evde okumak ve anlamak amacıyla Kur'ân-ı Kerim bulundurmaktan ibaret olduğunu, 1 kişi az sayıda kullandığını, 1 kişi kullanmak denmese de (Kur'ân-ı Kerim) bulundurduğunu belirtmiş, 11 kişi hiçbir şekilde kullanmadıklarını söylemiş, biri özellikle sadece evde kullandığını belirtmiş, 15 kişi ise bu sembolleri kullandıklarını söylemişlerdir.

Bu sembolleri kullanmadığını belirten erkek katılımcılar bu sembollerin yararı olduğuna inanmadığı, sade olmayı ve ilk bakışta herhangi bir din ya da grupta ilişkilendirilmeyi sevmediği, illa bulundurmak gerekmediği ve dinimizde bununla ilgili bir zorunluluk bulunmadığı, kişinin dinî inancının tanıtımı olan sembolleri bir insanın dinî inancını Allah'tan (c.c.) başka takdir edecek kimsenin olduğunu kabul etmediğinden, Hz. Ömer'in takke (esas sarıktır) taktığını ama Ebu Cehil ve Ebu Sufyan'ın da take (sarık) taktığını dolayısıyla eşi başörtüsü taksa da kendisinin bu

sembolleri kullanmadığını, bir öğretmen olarak öğrenciler ve toplum tarafından dinî sembollerle tanınmak istemediği ve vicdan, insanlık, hukuk, hakkaniyet gibi değerlerle tanınmanın daha önemli olduğu açıklamalarında bulunmuşlardır.

Kullanırım cevabını veren katılımcı erkeklerin çoğu evde ibadet amaçlı nesneler, bazıları evde bereket olsun diye duaların asılı olduğu levhalar, kimisi araçta ayetel kürsi ve araçta Arapça harflerle dualar kullandıklarını belirtmişlerdir.

Katılımcı erkeklerden 15 kişinin dinî sembolleri evde bulundurduğu, 9 kişinin bunları ibadet amacıyla kullandığı, biri bayrak olmak üzere 9 kişinin araçta bulundurduğu, 1 kişinin de gümüş yüzüğü takı olarak kullandığı ve bunu dinî bir sembol olarak algıladığı görülmüştür. Katılımcılar arasında bıyığını İslâmî kurallara uygun düzelttiğini söyleyen bir kişi de mevcuttur.

2.4. Dinî Sembollerin Bireyler Üzerinde Uyandırdığı Etkiler

Bu bölümde katılımcılardan dinî nitelikli sembollerin bireyler üzerinde nasıl bir etki uyandırdığı hakkında bilgi elde edilmeye çalışılmıştır. Soru katılımcılara açıklama yapılmadan doğrudan yöneltilmiş ancak cevap vermekte zorlananlara yöneltici olmamaya çalışılarak *gerekli, gereksiz vb.* gibi açıklamalarda bulunulmuştur.

Bu semboller sizde nasıl bir etki uyandırır (Gerekli / gereksiz / olumlu / olumsuz / fark etmez vb.)? sorusuna bayanların biri hariç tamamı dinî nitelikli sembollerin kendilerinde olumlu bir etki uyandırdığını doğrudan söylemiş ya da yorumlarıyla bunu ima etmiştir. 10 kişi düşüncelerine doğrudan “olumlu” diyerek, 3 kişi “gerekli” diyerek, 6 kişi “olumlu ve gerekli” diyerek başlamışlardır. 1 kişi sözlerine “fark etmez” diyerek başlamış bu tür sembollerin kendisinde herhangi bir duygu uyandırmadığını belirtmiştir.

Dinî semboller hakkında olumlu düşünen katılımcıların bu sembollerin maneviyatı arttırdığını, güven hissi verdiklerini, motivasyon sağladığını, insana manevi haz verdiğini, dindar olduğu imajı ve iman duygusu uyandırdığını, bazen huzur verdiğini belirttikleri ve sadece kendi dinimize ait semboller hakkında bu duyguları yaşadıkları görülmüştür. Aşağıda dinî sembollerin kendilerinde olumlu duygular uyandırdığını belirten ya da ima eden bazı bayan katılımcıların cevaplarına yer verilmiştir:

‘Olumlu duygular uyandırır, örneğin tesettür ve başörtüsü benim hayatımın bir parçası.’ (37 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli ve iki çocuk annesi)

‘Olumlu yönde etkileniyorum. Evimdeki dua içeren objelerin koruyucu olduğuna ve bereket getirdiğine inanıyorum.’ (37 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli ve iki çocuk annesi)

‘Kendi dinimin sembolleri ise huzur verir, kendimi mutlu hissederim.’ (40 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk annesi)

‘Olumlu etki uyandırır. İbadet etmeyi çağırıştırıyor.’ (43 yaşında, lisans mezunu, evli ve üç çocuk annesi)

‘Kur’ân-ı Kerim okurken, dinlerken beni manevi bir huzura götürür. Cami saygı duyduğum, önünden geçerken bile davranışlarıma dikkat ettiğim bir yerdir. Eskiden sakallı ve örtülü olanlara saygı duyuyordum, şimdi bunların kullanıldığını düşünüyorum. Uygun, gerçek amacıyla kullanılıyorsa dinî sembollerin gerekli olduğunu düşünüyorum.’ (41 yaşında, yüksek okul mezunu, evli ve iki çocuk annesi)

‘Önemli olduğunu düşünüyorum. Dinimle ilgili görevlerimi, amaçlarımı hatırlamama yardımcı olacağı inancındayım.’ (39 yaşında, lisans mezunu, bekar)

Erkek katılımcılardan 26 kişi (30 erkek katılımcının % 86,6’sı) dinî nitelikli sembollerin kendilerinde olumlu bir etki uyandırdığını belirtmiştir.

Dinî semboller hakkında olumlu düşünen erkek katılımcıların bu sembollerin gerekli olduğunu, ferahlık ve manevi huzur vererek aynı zamanda insanın kendisine çekidüzen vermesine de vesile olduğunu, manevi yönden kendisini rahatlattığını, rahatlatıcı ve koruyucu olduğunu, rahatlatıcı olduğu kadar sakinlik ve dinginlik verdiğini belirtmişlerdir. Aşağıda dinî sembollerin kendilerinde olumlu duygular uyandırdığını belirten ya da ima eden bazı erkek katılımcıların cevaplarına yer verilmiştir:

‘Olumlu bir etkisi var. Öbür dünyayı, ahireti hatırlatıyor. Manevi bir huzur veriyor. Kötülükten uzaklaştırıyor.’ (41 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk babası)

‘Tüm insanlar için saygı duyulacak bir şeydir.’ (55 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk babası)

‘Kendi dinimle ilgili olanların koruyuculuğuna inanırım.’ (44 yaşında, lisans mezunu, evli ve bir çocuk babası)

‘Bu semboller beni sevdiğim değerlerle bütünleştirir.’ (45 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli ve 4 çocuk babası)

‘Huzur verir. Güvende hissetmemi sağlar. Allah’a (c.c.) olan bağlılığımı artırır.’ (35 yaşında, lisans mezunu, evli ve bir çocuk babası)

‘Aslında kimseyi inancıyla değerlendirmek istemem ama kendi inancıma ait olanlar ferahlık, rahatlık verir.’ (50 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli ve dört çocuk babası)

Olumlu düşünmeyen 4 katılımcıdan 48 yaşındaki, lisans mezunu, evli ve iki çocuk babası bir katılımcı bu semboller hakkında hiçbir şey hissetmediğini belirtmiştir. Farklı düşünceleri olan diğer üç kişinin cevaplarına aşağıda yer verilmiştir.

‘Aşırı kullanılmadığı sürece olumlu. İnsanların inancının bir simgesi olarak üzerinde taşınabilir ama adam 10 katlı bina yapmış, kapının üstüne de “mülk Allah’ındır (c.c.)” diye yazmış. Buna kızıyorum. Bu tür gösterişçi davranışları uygun bulmuyorum.’ (51 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk babası)

‘Taşınmasını benimsemiyorum. Gereksiz olduğunu düşünüyorum. Hiçbir şey de hissetmem.’ (61 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk babası)

‘Gereksiz ve olumsuz. Sadece Kâbe’nin önemi var o da Allah’ın (c.c.) övdüğü bir yer olduğu için. Tesbih Budistlerden vb. geçmiş bir adettir mesela, Allah (c.c.) sayısal zekayı vb. kullanalım demiş.’ (57 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk babası)

Hem bayan hem de erkek katılımcılarla yapılan görüşmelerde, dinî nitelikli sembollerin bireyin kendi üzerinde uyandırdığı etkilerin neredeyse tamamının (55 kişi, % 91,6) olumlu olduğu gözlenmiştir.

2.5. Katılımcıların Farklı Bir Dine / İnanca Ait Sembolleri Kullanmaya Yönelik Tutumları

Bu bölümde katılımcıların farklı bir dine ya da inanca ait sembolleri kullanmaya yönelik tutumları incelenmiştir.

Farklı bir dinî inanca ait olduğunu düşündüğünüz sembolleri evinizde, işyerinizde, aracınızda ya da üzerinizde kullanır mısınız? Nasıl? sorusuna mülakata katılan bayanlardan 26 kişi “hayır”, 3 kişi “kesinlikle hayır” cevaplarını vermişlerdir. Bu bayanlar arasında % 96,6’lık bir orana karşılık gelmektedir. Aşağıda farklı bir dinî inanca ait sembolleri kullanmayacağını ifade eden bazı bayan katılımcıların cevaplarına yer verilmiştir:

‘Kesinlikle hayır. İmanlı insanın farklı sembollerle işi olmaz. İnsanı etkileyebilir.’ (50 yaşında, lisans mezunu, bekar)

‘Kullanmam. Bana ait olmayan, benim dinimi temsil etmeyen hiçbir şeyi kullanmam.’ (49 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk annesi)

‘Hayır, çünkü o simgenin temsili altında bulunmak istemem. Davut yıldızının Süleyman (a.s.) Mührü olduğunu bilmeme ve Hz. Süleyman’ı sevmeme rağmen, Yahudiliğin simgesi olarak bilindiği için kullanmak istemem.’ (33 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk annesi)

‘Hayır kullanmam. Bazen nazar boncuğu kullanabilirim.’ (36 yaşında, doktora mezunu, evli ve bir çocuk annesi)

‘Hayır, asla kullanmam.’ (37 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli ve iki çocuk annesi)

‘Hayır. Benim dinimi temsil etmez. Diğer dinlere mensup olanlara benzemek istemem.’ (35 yaşında, lisans mezunu, evli ve üç çocuk annesi)

‘Hayır. Bize ait olmadığı, bizi temsil etmediği için. Ayrıca -kendi çocuklarımla- zihnini bulandırmamak için. Küçük çocuklara farklı inançları anlatmak zor geliyor.’ (39 yaşında, lisans mezunu, evli ve üç çocuk annesi)

‘Kullanmam, çünkü benim için bir anlamı ve önemi yoktur.’ (39 yaşında, lisans mezunu, bekar)

‘Hayır. Zaten çevremizde olan şeyler değil. Alışkın olduğumuz şeyler değil.’ (43 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli ve iki çocuk annesi)

İnandığını ancak ibadetlerinin bir kısmını yerine getirebildiğini belirten ve kendisini dindar olarak algılayan 44 yaşındaki, lisans mezunu evli ve bir çocuk annesi, bayan katılımcı ‘farklı inançlara ait sembollerini çok gerekmedikçe kullanmadığını ama bunların kendisini rahatsız da etmediğini belirtmiştir. Aynı kişi daha önce dinî sembolün İslâm dinini temsil eden, ibadetle ilgili unsurlar olarak tanımlamış ve dinî nitelikli sembollerini takı olarak ya da evde ibadet esnasında kullandıklarını ifade etmiştir.

Aynı soruya mülakata katılan erkeklerden 29 kişi (mülakata katılan erkeklerin % 96,6’sı) “hayır”, 1 kişi “evet” cevabını vermiştir. Kullanmam diyen erkek katılımcılar farklı bir inanca ait sembolün Müslüman biri olarak kendileri için herhangi bir anlamı olmadığını, farklı algılanmak istemedikleri için, farkında olarak kullanmayacaklarını, inancıyla çeliştiği için kullanmadıklarını, inancına aykırı olduğunu ve inancına uygun olmadığını, dinî inançlarına ters olduğu için, dinimizce uygun görülmediğini düşündüğünden, sadece Müslüman olduğu için kullanmayacağını, kendi inancına ait bir sembolü bile bulundurmayaacağından, kendilerine ait bir değer olmadığından, kendileriyle kültürel ve dinî bir bağı bulunmadığını düşündüklerinden dolayı bu kanaatte olduklarını belirtmişlerdir. Aşağıda farklı bir dinî inanca ait sembollerini kullanmayacağını ifade eden bazı erkek katılımcıların cevaplarına yer verilmiştir.

‘Hayır. İnceledim zaman zaman. Kendi toplumumun boyutunda düşünürüm.’ (55 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk babası)

‘Hayır. Kendi inancımın sembolünü de kullanmam. Kendimi öyle ifade etmek istemem. Başörtüsü kullanılmasına dinin emri olduğu için karşı değilim.’ (40 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk babası)

‘Hayır, kullanmam. Kullanmamaya da dikkat ederim. Kendi dinimle çelişmemek için.’ (34 yaşında, lisans mezunu, evli ve bir çocuk babası)

‘Hayır. Dinî inançlarıma ters olduğu için.’ (41 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli ve bir çocuk babası)

‘Hayır. Benim keskin çizgim yoktur. Misafirim vb. Hristiyan da olabilir ve kendisi kullanabilir ama ben kullanmam.’ (44 yaşında, lisans mezunu, evli ve bir çocuk babası)

‘Hayır. O kültürle bütünleşmek istemem. Bir doğum günü ya da yılbaşı da kutlamam’ (45 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli ve dört çocuk babası)

‘Hayır. Benim inancım değil. Topluma yanlış akseder. Yanlış düşünce oluşur. Beni onlardan zannederler’ (42 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk babası)

‘Hayır. Onların bir anlam taşıdığına inandığım ve o anlamlar benim değerlerimi ifade etmediği için. Değerlerime ters düştüğü için.’ (33 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli ve bir çocuk babası)

‘Hayır. İslâm’a ait olmayan hiçbir sembolü asla kullanmam. İslâm sade, temiz ve halis bir halde Allah’a (c.c.) yönelmeyi içerir. Bunun için de duru ve temiz bir zihinle arındırılmış bir kalbe ihtiyaç var.’ (57 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk babası)

‘Hayır. Çünkü bir Müslüman olarak farklı olmak gerekir. Hatta başka sembolleri kullanmak dinimiz açısından sakıncalı olabilmektedir.’ (44 yaşında, lisans mezunu, evli ve üç çocuk babası)

İnandığını ama ibadetlerinin bir kısmını yerine getirebildiğini, dinle ilgisinin az olduğunu düşünen, 36 yaşındaki lisans mezunu bekar katılımcı farklı bir dinî inanca ait sembolleri kullanabileceğini belirtmiştir. Örneğin kendisine hediye olarak gelen biblo şeklindeki kutsal mekan şekillerini süs eşyası olarak bulundurabileceğini ifade etmiştir. Aynı katılımcı kendi dinine (İslâm’a) ait az sayıda dua, dinî yazı gibi sembolleri süs olarak masasının üstünde ve arabasında da Arapça dua yazısı bulundurduğunu beyan etmiştir.

Hem bayan hem de erkek katılımcılarla yapılan görüşmelerde, araştırmaya katılanların neredeyse tamamının (58 kişi, % 96,6) farklı bir dinî inanca ait olduğunu düşündükleri sembolleri kullanmayı kabul etmedikleri tespit edilmiştir.

2.6. Bireylerin Mensubu Olduğu Dinin Kutsal Metinlerinde Geçen Dinî Semboller Hakkındaki Farkındalık Durumları

Bu bölümde katılımcıların kendi dinlerinin kutsal metinlerinde geçen dinî nitelikli semboller hakkındaki farkındalıkları incelenmiştir.

İnandığınız dinin kutsal metinlerinde vb. (giyim, kuşam, kutsal mekan gibi) herhangi bir sembolden söz edilmekte midir? Edilmekteyse birkaç örnek verir misiniz? sorusuna araştırmaya katılan bayanlardan 21 kişi (bayanların % 70'i) "evet" cevabını vermiş ancak bunlardan 17'si cevaplarını örneklerle destekleyebilmişlerdir. Verilen örneklerde ağırlıklı olarak kadınların giyim-kuşamından, Kâbe'den, zeytin, Nur Suresi, Tin Suresi, denizlerden söz edilmiştir. Örnek vermekte zorlanan 3 katılımcı tesettürden bahsedildiğini, camide Kur'ân-ı Kerim yazısı, seccade ve tesbihlerin üzerinde semboller olduğunu belirtmişler, biri hiçbir örnek verememiştir. Aşağıda bu cevaplardan bazıları verilmiştir:

'Evet. Mescid, Kâbe, Mescid-i Aksa ve Müslüman kadının örtüsü.' (49 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk annesi)

'Evet. Mesela Kâbe'den, Sina Dağı'ndan, zeytinden, incirden, arıdan bahsedilir. Yıldızlardan da bahsedilir.' (44 yaşında, lisans mezunu, evli ve bir çocuk annesi)

'Evet. Nur suresinde başörtüsü vardır.' (50 yaşında, lisans mezunu, bekar)

'Evet. Nisa suresinde örtünmeyle ilgili ayetler var. Tur Dağı, Tin suresi var. Mekke'den emin belde olarak söz edilir.' (37 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli ve iki çocuk annesi)

'Evet. Bayan ve erkeklerin giyim ve kuşamıyla ilgili söz edilmektedir. Evimizde Kur'ân-ı Kerim'in bulunması da önemli bu anlamda.' (36 yaşında, doktora mezunu, evli ve bir çocuk annesi)

'Mescid-i Aksa, Mekke, Medine var. Nur suresinde ise başörtülerini yakalarının üstüne örtünler denilerek giyimden bahsedilmektedir.' (40 yaşında, doktora mezunu, evli ve iki çocuk annesi)

‘Evet. Ahzâb Suresi, 33 / 59’da “gözlerini haramdan sakınsınlar, ziynet yerlerini korusunlar” denir.’ (43 yaşında, lisans mezunu, evli ve üç çocuk annesi)

‘Evet. Nisa suresinde örtünmeden bahsediliyor. Tin suresinde kutsal mekandan bahsedilmektedir.’ (27 yaşında, lisans mezunu, bekar)

‘Evet. Başörtüsünü omuzlarınızı kapatacak şekilde örtün der. Miraç hadisesinde kutsal yerler var.’ (39 yaşında, lisans mezunu, evli ve üç çocuk annesi)

‘Evet. Giyim-kuşam, örtünme ile ilgili Nur Suresi gibi ayetler vardır. Tin suresinde Tur Dağı’ndan bahsedilir. Emin belde der. Safa ve Merve, Bakara suresinde zikrediliyor. “Şüphesiz Safa ve Merve Allah’ın (c.c.) nişanelerindendir. Kim Kâbe’yi hac eder veya umre yaparsa...” denilir.’ (33 yaşında, yüksek lisans mezunu, bekar)

‘Evet. Kadınların örtünmesi hakkında ayetler var. Kâbe, Kur’an-ı Kerim ve hadislerde var. Miraç’la ilgili, Mescid-i Aksa ve Mescid-i Haram’la ilgili konular geçer. İsra suresinde de var. (43 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli ve iki çocuk annesi)

“Evet” cevabını ima eden katılımcılardan biri, bir kısım sembollerin olup bir kısmının olmadığını belirtmiştir:

‘Kutsal mekanlar vardır ama kutsal kıyafet yoktur. Kâbe, Mescid-i Aksa, Medine-i Münevvere, Hacerül Esved, Hz İbrahim Makamı, Arafat, Sefa Merve tepeleri bu yerlere birkaç örnek olarak verilebilir.’ (33 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk annesi)

“Hayır” cevabını veren iki bayan katılımcı (mülakata katılan bayanların % 6,6’sı) cevaplarına bir açıklama getirme gereğini duymamışlardır.

Dört bayan katılımcı (mülakata katılan bayanların % 13,3’ü) bu konu hakkında bilgileri olmadığını belirtmiş ve soruya açıklayıcı bir cevap vermemişlerdir.

Üç bayan bu konuda net bilgilerinin olmadığını belirtmiş ancak belli açıklamalarda bulunmuşlardır. Aşağıda bu kişilerin cevapları verilmiştir.

‘Dinimizin sembollere karşı olduğunu düşünüyorum-putperestliğe geçiş olmaması açısından.- Ancak yine de bununla ilgili net bir bilgiye

sahip değilim.’ (37 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli ve iki çocuk annesi)

Yukarıdaki cevabı veren katılımcı daha önceki cevaplarında dinî sembolleri süs eşyası olarak ve ibadetlerinde kullandığını ve bunlardan olumlu yönde etkilendiğini, evinde bulunan dua içeren objelerin koruyucu olduğuna ve bereket getirdiğine inandığını belirtmiştir.

‘Kur’ân-ı Kerim’de, anlamını tam bilmediğim için bilemiyorum. Ancak hadis-i şeriflerde anlatıldığını düşünüyorum. Bunun dışında da bir bayanın kendine saygısı olmalı ve bazı yerleri örtmeli. Karşısındakinin dikkatini çekmeyecek şekilde giyinmeli.’ (41 yaşında, önlisans mezunu, evli ve iki çocuk annesi)

‘Maalesef bununla ilgili çok dikkatli bir gözlemci değilim herhalde. Hiçbir şekilde aklıma gelmiyor. Sadece hilal işaretini mihraplar ve değişik yerlerde gördüğümü biliyorum. Bazı edebi kitaplarda elif ve vav harflerinin de olduğu aklıma geliyor.’ (39 yaşında, lisans mezunu, bekar)

Erkek katılımcılarda “evet” diyenlerin sayısı bayanlara göre daha yüksektir. Katılımcı erkeklerden 27 kişi (erkeklerin % 90’ı) soruya “evet” cevabını vermiştir. “Evet” cevabını veren erkek katılımcıların verdikleri örnekler arasında başörtüsü, tesettür, örtünme, Kâbe ve Kur’ân-ı Kerim başlıca yerleri tutarken; temizlik, namaz kılınan yerin temizliği, Mekke, Medine, Kudüs, ihramda giyilen elbise, kıblenin Kâbe olduğu, erkeklerin avret yerlerini kapaması -setr-i avret-, hadislerde ezan, Safa, Merve, zemzem, Mescid-i Aksa, Hac, namaz gibi kavramlar da örneklerle dahil edilmiştir. Başka hiçbir açıklama yapmadan “hayır” diyen 2 kişi ve gerekçe belirterek “hayır” diyen 1 kişi vardır. 55 yaşındaki, lisans mezunu ve dinle ilgisinin az olduğunu belirten bu kişi açıklamasında başörtüsünün erkekler için bile ahlaki örtünme olarak geçmekte olduğunu belirtmiş, neyi kastettiğini tam olarak açıklayamamıştır. Açıklamadan; takke, sarık giyilmesi ya da Arapçada “hımâr” denilen çok amaçlı örtünün ahlaki veya töresel olarak kullanımının kastedilmiş olabileceği kanaatine varılmıştır. Katılımcı erkeklerden 1 kişi ise sorunun cevabı hakkında hiçbir fikrinin olmadığını –bilmediğini- ifade etmiştir. Aşağıda “evet” cevabı veren bazı erkek katılımcıların cevapları verilmiştir.

‘Evet. Nur ve Nisa surelerinde kadınların giyim şekli var. Hicretten söz edilir dolayısıyla Mekke ve Medine var.’ (36 yaşında, lisans mezunu, bekar)

‘Evet. Namazdaki giyim biçimi. Bitki isimleri, arı vb. gibi hayvanlar aleminden de örnekler var.’ (38 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk babası)

‘Evet. Ayetlerde başörtüsü ve Kâbe geçiyor. Cennetteki nimetler ve Cehennemdeki azap verici şeylerden de bahsediliyor.’ (54 yaşında, lisans mezunu, evli ve dört çocuk babası)

‘Evet. Sakal sünnettir. Gerisini şu an hatırlamıyorum’ (41 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk babası)

‘Evet. Kur’ân-ı Kerim’de dağlar, giyim gibi bazı semboller vardır.’ (44 yaşında, lisans mezunu, evli ve bir çocuk babası)

‘Takke, hadislerde geçer, onsuz namazın olmayacağı da (sarık vb. kullanmak sadece sünnettir) var. Ayette Cebel-i Tarık boğazından suların karışmadığı bir yer olarak bahsediliyor.’ (33 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli ve bir çocuk babası)

‘Evet. Bakara suresinde kıblenin Kudüs’ten Mescid-i Haram’a çevrilmesi, pek çok yerde Kâbe, muhtelif yerlerde başörtüsü, ses sembolü olarak peygamber hanımlarının yere sert basarak hal hal türü takılarının ses çıkarmaması ve belki topuklu giyerek zamanımızda da kadınların dikkatleri “tak, tak” diye seslerle üzerlerine çekmemesi.’ (50 yaşında,

yüksek lisans mezunu, evli ve dört çocuk babası)

‘Evet. Kâbe, Kudüs, zeytin, incir, gibi nesnelerin ismi geçer. Adı geçen meyvelerin kutsal olduğunu düşünmüyorum, faydalı bir besin olduğunu düşünüyorum. (61 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk babası)

‘Evet. Kutsal mekanlardan bahsedilmektedir. Ama bunları sembolleştirenlerin bizler olduğuna inanıyorum.’ (35 yaşında, lisans mezunu, evli ve bir çocuk babası)

‘Evet. Kâbe, Mescid-i Haram olarak geçiyor, Hz. İbrahim’in makamı ve mekanıdır. Kur’ân-ı Kerim’de geçer. Müslümanların ilk

kiblegahı Mescid-i Aksa da -Kudüs- geçer. Sina Dağı da geçer, Allah (c.c.) mekana sığmaz ancak Hz. Musa'nın duasıyla tecelli ettiğinden, Allah (c.c.) bir an oraya tecelli eder ve dağ tuz – buz olur.' (57 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk babası)

Bu bölümdeki soruya verilen cevaplarda toplamda 48 kişinin (katılımcıların % 80'i) "evet" cevabı verdiği görülmektedir. "Hayır" cevabı veren 5 kişinin toplama oranı % 8,3 civarındadır. Geri kalanlar ya emin değil ya da bu konuda fikir sahibi değildirler. Hem erkek hem de bayan katılımcıların öncelikleri kadınların giyim kuşamı olmuş, daha sonra kutsal mekanlardan çokça bahsedilmiştir.

2.7. Katılımcıların Dinî Sembollerin Dinî Kimlikle İlişkisi ve Bunları Bulundurma Gerekliliği Hakkındaki Görüşleri

Bu bölümde katılımcıların dinî nitelikli sembollerin dinî kimlikle ilişkisi ve bunları bulundurma gerekliği hakkındaki görüşleri incelenmiştir.

Dinî semboller, dinî kimliğin bir parçası mıdır? Kendi inancımıza ait semboller bulundurulmalı mıyız? Neden? sorusuna 24 bayan katılımcı (bayanların % 80'i) dinî sembollerin dinî kimliğin bir parçası olduğunu belirtmiştir. Olumlu görüş bildirenlerden 5 kişi bunları bulundurmanın bir zorunluluk olmadığını belirtirken geri kalan 19 kişi bunların bulundurulmasının gerekliğini belirtmişlerdir. Öne sürülen gerekçeler bu semboller bulundurulduğunda insanın davranışlarında daha dikkatli ve özenli olacağı, Allah'ın (c.c.) nişaneleri ve sünnetin gereği olduğu için, bilinç altımızı etkilediği ve hatırlamamızı sağladığı için, safımızı belli ettiği yani hangi dine mensup olduğumuzu belli ettiği için, bizi koruduklarına inandığımız için, manevi yönden huzurlu olmamıza yol açtığı için, seccade ve eşarp gibi gerekli objeler oldukları için, ibadetler esnasında bu sembollerden bazılarını ihtiyaç duyduğumuz için, dinimizi hatırlattığı için, sevdiğimiz ve inandığımız dini somut olarak görmek istediğimizden, bulundurursak daha hatırlatıcı olduğundan gibi görüşlerle ifade edilmiştir. Aşağıda bu cevaplardan bazıları verilmiştir:

'Her iki soruya da evet. Örneğin başörtüsü dinî bir semboldür ve inancın gereğidir. Kiliseler nasıl Hristiyanlığınsa, ezanın okunması da İslâm'ın gereğidir.' (50 yaşında, lisans mezunu, bekar)

‘Evet. Semboller kişinin bir şeye ait olma duygusunu pekiştiren, belirten araçlardır.’ (40 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk annesi)

‘Bence bir parçasıdır. Bunlarsız din olmaz diye düşünüyorum. Bu sembollerin evde bulundurulması gerekenleri bulundurmalı, diğerlerine de saygı duymalıyız.’ (41 yaşında, önlisans mezunu, evli ve iki çocuk annesi)

‘Evet. Dinî kimliğin bir parçasıdır. Bunları bulundurmak şart değil. Bir sembol taşımaya gerek yok ki. İnaniyoruz zaten’ (39 yaşında, lisans mezunu, evli ve üç çocuk annesi)

2 bayan katılımcı soruya farklı açılardan yaklaşmıştır. Aşağıda cevapları verilmiştir.

‘Tamamen kişisel kriterlere bağlı olarak değişebilecek bir durumdur.’ (34 yaşında, yüksek lisans mezunu, bekar)

‘Elbette ki tam bir parçası olduğunu söyleyemem. İnsanların bazen kalbindeki ile, yaptıkları, sergiledikleri bambaşka oluyor ama tam inanarak semboller bu amaçla taşıyanların sayısının da çok olacağını söyleyebilirim.’ (39 yaşında, lisans mezunu, bekar)

Araştırmaya katılan bayanlardan 4 kişi soruya olumsuz cevap vermiştir. Bunlardan biri gerekçe olarak bunları bulundurmanın gereği olmadığını, bir diğeri sembollere gerek olmadığını belirtmiştir. İkinci katılımcı daha önceki cevaplarında dinî semboller kullanmadığını ancak bunların gerekli olduğunu belirtmiş kendi üzerinde olumlu etki uyandırdıklarını belirtmiştir. Aşağıda diğer iki katılımcının cevapları verilmiştir:

‘Öyle biliniyor ama olmamalı. Bunları bulundurmak zorunda değiliz, din insanın içinde, vicdanındadır.’ (43 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli ve iki çocuk annesi)

‘Sembolle din olmaz inancındayım. İman kalptedir, şekillerde değil. İnsanlar boynuna Allah (c.c.) lafzı takıp dindar olduğunu düşünüyorlarsa bu bir handikaptır.’ (33 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk annesi)

Aynı soruya 23 erkek katılımcı (erkeklerin % 76,6’sı) dinî sembollerin dinî kimliğin bir parçası olduğunu belirtmiştir. İlk bölüme olumlu görüş bildirenlerden 8 kişi

bunları bulundurmanın bir zorunluluk olmadığını belirtirken geri kalan 15 kişi bunların bulundurulmasının gerekliliğini belirtmişlerdir. Öne sürülen gerekçeler çoğunlukla bu sembollerin bulundurmanın inancımızın gereği olduğu, unutmamak ve bize ait şeyler olduğu için, ibadet amaçlı olanları bulundurmamız gerektiği, hatırlatması için, inandığımız gibi yaşamamız gerektiği için, onu görüp bir şeyleri hatırlamak için, üzerimizde manevi olarak olumlu etki bıraktığını düşündüğü için, gerek duyduğumuzda bulundurmanın gerekli olduğu için, dini yaşamamıza yardımcı olduğu için gibi görüşlerle ifade edilmiştir. Aşağıda bu cevaplardan bazıları verilmiştir:

‘Evet. Ok ve yay misali yaptığımız ibadetlere ivme -hız- kazandırır. Tatlı gibidir, yemeden yaşayabiliriz ama onla daha güzel.’ (33 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli ve bir çocuk babası)

‘Evet. Kimisini kalbimizde bulundurmalıyız. Cami gibi olanları da dinî yaşantımız içerisinde kullanmak mecburiyetindeyiz.’ (34 yaşında, lisans mezunu, evli ve bir çocuk babası)

‘Dinî kimliğin bir parçasıdır. Cenab-ı Hakk’ın bulundurmak ve taşımakla zorunlu kıldıkları elbette olmalıdır. Örneğin tesettür de bir sembol olarak algılanabilir ve inancın gereğidir. Lakin bir tesbih ya da benzeri bir sembol her zaman her yerde bulundurulamayabilir.’ (40 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli ve iki çocuk babası)

‘Evet. Kur’ân-ı Kerim vb. gibi bazıları evet bulundurulmalıdır. Ama takke, tesbih, şalvar vb. çok da önemli değil.’ (54 yaşında, lisans mezunu, evli ve dört çocuk babası)

‘Evet, mutlaka bir parçasıdır. Evet, bunları bulundurmak gerekir ama bulundurmaktan ziyade içini doldurmak gerekir. Kâbe’nin resmini koyup da, cevşeni takıp da, Kur’ân-ı Kerim’i duvara asıp da gereğini yapmamak bir şey ifade etmez.’ (38 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli ve iki çocuk babası)

Dinî sembollerin dinî kimliğin bir parçası olduğunu belirten ancak bunları bulundurmanın bir zorunluluk olmadığı görüşünde olan 8 erkek katılımcıdan 5’i özellikle ezan gibi duyuşsal sembollerin dinî kimliğin bir parçası olduğunu ama dinen sembollerin bulundurmamak gibi bir zorunluluğun bulunmadığını, bunlara saygı gösterip sahip çıkmamız gerektiğini ibadet için olanlar hariç diğerlerini bulundurmaya gerek

olmadığını ancak bulundurana da saygı duymamız gerektiğini çünkü bulunduran kişinin kendini öyle ifade etmesinin de normal olduğunu belirtmişlerdir. Aşağıda bazı erkek katılımcıların cevapları verilmiştir:

‘Evet, parçasıdır ama bulundurup bulundurmamak kişi ile ilgilidir. Herkes dinî kimliğini illaki açıkça teşhir etmek zorunda değil. Mesela elinde Kur’ân-ı Kerim ile dolaşması gerekmez.’ (51 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk babası)

‘Evet ama bulundurmak şart değil. Din insanın içindedir. Başkalarına göstermeye gerek yok. Çok aşırı kullanmaya gerek yok.’ (41 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk babası)

‘Evet, parçasıdır. Hayır, bunları isteyen bulundurur. Başkalarını rahatsız edebilir. Yurt dışında haç, Hz. İsa vb. de oluyormuş, evlerde görsem ben de bunlardan rahatsız olabiliyorum.’ (55 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk babası)

‘Evet, parçasıdır. Fakat bunları bulundurmamalıyız. Bulundurduğum şeyden başka inanca mensup olan kişilerin rahatsız olmasını istemem.’ (61 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk babası)

3 erkek katılımcı soruya farklı açılardan yaklaşmıştır. Aşağıda cevapları verilmiştir:

‘Farketmez.’ (50 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk babası)

‘Bulundurmakta bir beis yoktur. Kişiden kişiye değişir. Kimileri inançlarını dışarıya yani sosyal çevreye ifade etmeyi, göstermeyi ister. Kimileri içinde yaşar.’ (37 yaşında, doktora mezunu, evli ve iki çocuk babası)

‘Olmaması lazım ama günümüzde öyle. İbadet için gerekli olanlar hariç, bulundurmamalıyız. Çünkü dindarlık kişinin yaşayışıdır, kişinin takkesi ya da yüzüğü değildir.’ (50 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli ve dört çocuk babası)

Araştırmaya katılan erkeklerden 4 kişi soruya olumsuz cevap vermiştir. Aşağıda olumsuz cevap verenlerden bazılarının cevapları verilmiştir.

‘Hayır, ama temsil ve dışı ifade aracıdır. Bulundurulabilir çünkü ibadette gerekli olanlar kullanılabilir. Diğerleri çok gerekli değil.’ (36 yaşında, lisans mezunu, bekar)

‘Hayır. Çoğu insan dinî kimliğin bir parçası olduğunu düşünüyor. Takkesiz namaz kılmıyor, tesbih kullanıyor, vb. Gelenekselleşmiş bunlar. Aslında olmasa da olur. Çoğunun hiçbir kutsallığı yok. Takkeler bile Budistlerden geçmiş. İnsanlar ana gâye olan Allah’a (c.c.) ulaşmayı unutur araçları yani sembolleri amaç haline getirir. Önemli olan kalplerdir, şekilsellik önemli değildir. Hadislerde Allah’ın (c.c.) suretlerimize, mallarımıza -içinde semboller de var- bakmadığı, ancak kalplerimize -gönüllerimize- ve ona uygun olarak yaptığımız işlere baktığı geçmektedir.’ (57 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk babası)

Mülakata katılanlardan 47 (% 78,3) kişinin dinî sembollerin dinî kimliğin bir parçası olduğu konusunda olumlu düşündüğü bunlardan 13’ünün bu sembolleri bulundurma zorunluluğunun bulunmadığını belirttikleri görülmüştür.

Katılımcıların 8’i (% 13,3) dinî sembollerin dinî kimliğin bir parçası olmadığını ve bunları bulundurmanın da gerekli olmadığını belirtmişlerdir.

5 katılımcı (% 8,3) soru hakkında “evet” ya da “hayır” dememiş bunların kişisel kriterlere ve kişilerin yaptıklarına göre değiştiğini, kendileri için farketmediğini, içinde yaşanan zamanda sembollere değer verildiğini ama böyle olmaması gerektiğini belirtmişlerdir.

2.8. Katılımcıların Dinî Nitelikli Sembollerin Bulundurmanın

Faydaları Hakkındaki Görüşleri

Bu bölümde katılımcılardan dinî nitelikli sembolleri bulundurmanın faydaları hakkındaki düşünceleri öğrenilmiş ve incelenmiştir. Yönlendirmeden kaçınmak için sorunun sadece ilk bölümü sorulmuş; şayet katılımcı ilk soruya cevap vermekte çok zorlanırsa, sorunun ikinci bölümü katılımcının işini kolaylaştırmak amacıyla sorulmuştur.

Dinî nitelikli sembolleri bulundurmanın bir faydası var mıdır? Bunların “dikkatli ol sen Müslüman’sın, buna uygun davranmalısın vb.” gibi uyarıcı anlamları

var mıdır? sorusuna katılımcı bayanlardan 25 kişi (bayanların % 83,3'ü) “evet” cevabını vermiş, 5 kişi (bayanların % 16,6'sı) ise bu sembollerin herhangi bir faydasının bulunmadığını belirtmişlerdir. Aşağıda bu cevaplardan bazıları verilmiştir:

6 bayan katılımcı evet cevabı vermelerinin nedenini bu sembollerin kişinin davranış kontrolünü ve daha dikkatli davranmayı sağlaması, bulundurduğu bu sembolle uygun davranmaya çalışmasına yol açması olarak izah etmişlerdir.

‘Elbette vardır. Öncelikle manevi bir rahatlık verir, huzur verir. Ayrıca günlük hayatın kargaşasında mensubu olduğumuz dinin gerektirdiği gibi davranmadığımızda bize doğru yolu hatırlatıcı etkisi olduğunu düşünüyorum.’ (40 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk annesi)

‘Vardır. İnandığım, taşıdığım bu sembolle uygun davranmalıyım derim.’ (49 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk annesi)

‘Evet faydası vardır. Bulduğum ortamda dini çağrıştırır, ibadeti hatırlatır, davranış kontrolü sağlar.’ (43 yaşında, lisans mezunu, evli ve üç çocuk annesi)

Katılımcı bayanlardan üçü kendi iç kontrollerinin yanında, başkalarının da kendileri hakkında fikir yürütmelerine ve davranışlarını buna göre şekillendirmelerine yol açtığını belirtmişlerdir.

‘Evet. Ben tesettürlü biriyim. Hem kendi iç kontrolüm için önemli hem de dışarıdaki insanların size bakışı açısından ve davranışlarını ayarlamaları açısından önemli olduğuna inanıyorum.’ (37 yaşında, yüksek lisans mezunu, bekar)

‘Evet. Örneğin erkekler başörtülü bayanlarla tokalaşmakta daha çekingen davranıyorlar.’ (27 yaşında, lisans mezunu, bekar)

‘Evet. Bu semboller karşıdaki insanların benim hakkımda fikir yürütmesine sebep olabilir.’ (35 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk annesi)

Bayanlardan 7 kişi evet dinî nitelikli sembollerin manevi, rahatlatıcı ya da psikolojik (olumlu) etkileri olduğunu, huzur verdiğini, kendilerini iyi hissettirdiğini veya kendilerini bir inanca ait hissettirdiğini belirtmişlerdir.

‘Evet. Kişinin kendini iyi hissetmesini sağlayabilir. Mesela cevşen taşırken sıkıntı ve belaları uzaklaştırdığıma inanırım. Kişiy e Allah’ı (c.c.) hatırlatabilir.’ (43 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli ve iki çocuk annesi)

‘Evet. Manevi yönden rahatlatır. Kendini bir dine - inanca ait hissetmeyi sağlar.’ (50 yaşında, lisans mezunu, bekar)

‘Evet. Bu sembolleri bulundurmak beni psikolojik olarak rahatlatır ama baskı uyandırmaz.’ (36 yaşında, doktora mezunu, evli ve bir çocuk annesi)

Bir bayan dinî nitelikli sembollerin kendisine kim olduğunu hatırlatma konusunda çok yardımcı olacağını belirtmiştir.

‘Benim için kesinlikle böyle uyarıcı bir anlamı ve etkisi vardır. Kim olduğumu hatırlatma konusunda çok yardımcı olacağını düşünüyorum ama taşımak konusunda saygı sebebiyle endişem var.’ (39 yaşında, lisans mezunu, bekar)

Hayır cevabı veren beş bayan katılımcı bu sembollerin bir faydası olmadığını düşündüklerini belirtmişlerdir. Aşağıda bu cevapların bazıları verilmiştir.

‘Hiçbir faydasının olduğunu düşünmüyorum. Bazen de Allah (c.c.) lafzı takıp dekolte giyinen insanlar var. Demek ki (dinî semboller) bizi etkilemiyorlar. Bu tipler bana çok itici geliyor.’ (33 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk annesi)

Aynı katılımcı daha önce de sembolle din olmadığı inancında olduğunu belirtmiş, imanın şekillerde değil, kalpte olduğunu ifade etmiştir.

‘Uyarıcı anlamı olabilir ama farklı bir faydası olduğuna inanmıyorum. Kalpte bittiğine inanıyorum.’ (39 yaşında, lisans mezunu, evli ve üç çocuk annesi)

Katılımcı daha önceki sorularda sembollerin dinî kimliğin bir parçası olduğunu, kendisi de başörtülü olduğunu, ibadet için gerekli olmayan sembolleri bulundurmanın şart olmadığını belirtmiştir.

‘Anlamı yoktur. İnsan yaşantısı ile örnek olmalı. Yani yaşantı daha etkili olur.’ (32 yaşında, lisans mezunu, üç çocuk annesi)

Aynı soruya erkek katılımcılardan 19 kişi (erkeklerin % 63,3'ü) “evet”, 9 katılımcı (erkeklerin % 30'u) “hayır” cevabını vermiş, geri kalan 2 katılımcı (erkeklerin % 6,6'sı) bunların gereksiz ama kısmen faydalarının olabileceğini olduğunu, ya da kendileri için fark etmediğini belirtmişlerdir. Evet cevabı veren erkeklerde bir kişi insanın inandığı ve düşündüğü şeylerin bir şekilde hayatına aksetmesi gerektiğini, bir diğer kişi huzurlu olduğunu ve koruyuculuğuna inandığını, bir kişi güven duygusu verdiğini (Müslüman'sın, vb.), bir kişi dinimizi hatırlattığını ve bir kişi de dini hatırlatması kadar insanlar ve Allah (c.c.) arasındaki inanç birliği adına iletişim ve manevi bağları sağladığını belirtmişlerdir. Aşağıda evet diyen bazı diğer erkek katılımcıların cevapları verilmiştir:

‘Evet. Özellikle küçük yaştaki çocuklara gereklidir.’ (42 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk babası)

Evet cevabı veren 6 erkek katılımcı dinî nitelikli sembollerin kişinin psikolojisi açısından faydalı olduğunu belirtmişlerdir. Bu katılımcılardan biri aynı zamanda güven duygusu verdiğini, bir diğeri de psikolojik faydayı belirtirken bunların koruyuculuğu da olduğunu bariz bir şekilde vurgulamıştır.

‘Evet. Kişinin psikolojisi açısından. Yaşadığımız düşünceye olan sevgimizi belirtir.’ (45 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli ve dört çocuk babası)

‘Evet. Kişiler üzerinde psikolojik rahatlama aracı olarak kullanılabilir. Benim için çok geçerli bir araç değil.’ (36 yaşında, lisans mezunu, bekar)

Katılımcı önceki cevaplarında dinî sembollerin dinî kimliğin bir parçası olmadığını, az sayıda dinî sembolü rahatlatıcı, koruyucu ve güven duygusu verdikleri için bulundurduğunu belirtmiştir.

‘Evet, kısmen. Ben bunların psikolojik bir etkisi olduğuna inanıyorum. İnsan kendini güvende hisseder, ait olduğu dinî inanca saygısını da gösterir. Bu bir kültür olmuş, çoğunlukla çok inanmayan bir insan bile evinde Kur’ân-ı Kerim bulundurur.’ (51 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk babası)

‘Evet, olumlu etki bırakır. Psikolojik olarak ve koruyucu etkisi vardır. Kaza, bela ve musibetlerden korur. Hayrın ve şerrin Allah’tan

(c.c.) geldiğine inandığımız için bunları bulundurursak Allah (c.c.) bizi korur.’ (41 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli ve bir çocuk babası)

Katılımcı daha önceki cevaplarında kendisini dindar olarak gördüğünü belirtmiş, dinî sembolleri koruyuculuğuna inandığı ve kendi üzerinde olumlu bir etki uyandırdığı için bulundurduğunu ifade etmiştir.

‘Dinen bir faydası olmasa da, psikolojik rahatlama, huzur ve güvende hissetme açısından fayda sağlayabilir.’ (35 yaşında, lisans mezunu, evli ve bir çocuk babası)

‘Sadece psikolojik faydası var. Hayatımızda kendine bir çeki - düzen verme açısından bir düzen oluşturuyor neticede. Putlaştırılabilir, bir şeyin aşırısı her zaman zararlıdır.’ (38 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli ve iki çocuk babası)

Erkeklerden iki katılımcı dinî sembollerin otokontrol açısından faydalarına değinmiştir.

‘Evet. Manevi yönden faydaları vardır. İnsanı frenler, uyarıcı anlamı vardır. İnsan hareketlerine çeki düzen verebilir.’ (41 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk babası)

‘Evet. İnsanı otokontrol açısından olumsuzluklardan korumaktadır.’ (44 yaşında, lisans mezunu, evli ve üç çocuk babası)

Üç erkek katılımcı bu sembollerin etkisinin kişiden kişiye değiştiğini vurgulamışlardır. Aşağıda bu cevaplardan birisi verilmiştir.

‘Faydası kişiye göre farklı yorumlanabilir. Dinî sembolleri bulundurmak -taşımak elbette bir temsil meselesini gündeme getirir.’ (40 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli ve iki çocuk babası)

Evet ya da hayır cevabı vermeyen 2 erkek katılımcı bu sembollerin gereksiz olduğunu ama kullanılmasının kendileri için fark etmese de mümkün olabileceğini belirtmişlerdir. Aşağıda bu cevaplardan birisi verilmiştir:

‘Gereksiz görüyorum ama bunları tıpkı trafik işaretleri gibi daha çok ikazcı – uyarıcı olarak kullanmanın kısmen faydası olabilir. Özellikle çocuk yetiştirmede olumlu etkisi olabilir.’ (50 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli ve dört çocuk babası)

Hayır cevabı veren dokuz erkek katılımcı bu sembollerin bir faydası olmadığını düşündüklerini belirtmişlerdir. Aşağıda bu cevapların bazıları verilmiştir:

‘Hayır. İnsanlar kendilerini öyle ifade etmeyi sevebilir. Anlamı yok.’ (40 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk babası)

‘Hayır. Hiçbir faydasının olmadığını düşünüyorum.’ (61 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk babası)

‘Araçlar amaç edilmedikçe ana gayeye ulaşmak için bir amacı yoktur. Temiz olan her yerde namaz kılınabilir. Yeryüzü bize mescit kılındı çünkü. Seccade secde edilen örtü demektir mesela. Eğer birisi seccadesiz namaz kılınmaz derse bu dinin ruhuna aykırı olur.’ (57 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk babası)

Bayan katılımcılara göre erkek katılımcılardan doğrudan evet diyen ya da bunu ima eden kişi sayısında % 31,57’lik bir azalışın bulunduğu görülmektedir. Aynı şekilde hayır cevabını veren 5 bayan katılımcıya, hayır cevabını veren 9 erkek katılımcının oranının % 80’lik bir artış gösterdiği tespit edilmiştir. Bayanlarda evet ya da hayır cevabını verenler bayanların % 100’ünü oluştururken, erkeklerden 2 katılımcı (erkeklerin % 6,6’sı) “gereksiz ama olabilir”, “fark etmez” gibi farklı cevaplar da vermişlerdir.

2.9. Dinî Sembollerin Bireylerin Alışveriş Alışkanlıkları Üzerindeki Etkileri

Bu bölümde dinî nitelikli sembollerin katılımcıların alışveriş alışkanlıkları üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Alışveriş yaptığınız yerlerde kullanılan dinî semboller tercihinizi etkiler mi? Neden? sorusuna bayan katılımcılardan 22 kişi (bayanların % 73,3’ü) “evet” cevabını vermiştir. 6 bayan katılımcı (bayanların % 20’si) ise bu sembollerin alışveriş tercihlerini etkilemediğini belirtmişlerdir. 2 bayan katılımcı (bayanların % 6,6’sı) bu sembollerin alışveriş tercihlerini etkilemediğini ifade etmelerine rağmen, sonraki açıklamalarından, tercihlerinin etkilendiği anlamı çıkmaktadır.

Evet cevabı verenlerin etkilenme sebepleri arasında bu yerlerin dürüst ve güvenilir olduğuna inanmak, dinî hassasiyeti olan birinden almanın vicdanını rahatlatması, özellikle gıda maddelerinde daha güvenilir bir yer olduğuna inanılması,

kendi fikrinden olanı desteklemek, mescit varsa etkilenmek gibi nedenler bulunmaktadır. Aşağıda bu cevaplardan bazıları verilmiştir.

‘Evet. Sünnete ve Kur’ân-ı Kerim’e uygun yaşayan birilerinden almak içimi rahatlatır. Aldığı-sattığı şeylere dinî hassasiyetini yansıttığını düşünürüm.’ (37 yaşında, yüksek lisans mezunu, bekar)

‘Etkiler, çünkü mensubu olduğum dinde helal dairesine çok önem verilmiş olup bu sembollerin (İslâmî sembollerin) olduğu yerde de bu semboller görmek manevi bir rahatlık verir. Doğru yerde olduğum hissiyatını uyandırır.’ (40 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk annesi)

‘Evet. Kendimi daha yakın hissedirim.’ (27 yaşında, lisans mezunu, bekar)

‘Evet. Doğrusu inançlı insanlardan alışveriş yapmayı tercih ederim. İçkili (alkollü içki) yerlerden alışveriş yapmam.’ (50 yaşında, lisans mezunu, bekar)

‘Eğer çok baskıcı ise etkiler ama içten duygularla yapılıyorsa etkilemez.’ (44 yaşında, lisans mezunu, evli ve bir çocuk annesi)

Katılımcının kendisini baskı altında hissettiğinde yönelimlerinin değişebildiği görülmüştür.

‘Bu tarz yerlerde dinî sembollerin kullanılmasını doğru bulmuyorum. Ancak yine de tercihim güvenilirlik noktasında olumlu yönde etkiliyor.’ (37 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli ve iki çocuk annesi)

‘Kısmen etkiler. Mesela Umreye giderken öyle bir yerden alışveriş yaptık. Avrupa ülkesinde olsaydım etkilenebilirdim. Mesela Bosna Hersek’e gittiğimde turumuz buna dikkat etmişti. Biz de dikkatliydik.’ 43 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli ve iki çocuk annesi)

Hayır cevabı verenlerin bu sembollerin kullanılmasını genelde bir dini istismar aracı olarak gördükleri algılanmaktadır.

‘Etkilemez. Gerek de görmüyorum. İnsanların dinî duygularının suistimal edilmesine gerek yok.’ (32 yaşında, lisans mezunu, evli ve bir çocuk annesi)

‘Hayır. Son zamanlarda pazarlama aracı olarak kullanıldığı için tercihlerimi hiç etkilemez.’ (39 yaşında, lisans mezunu, evli ve üç çocuk annesi)

‘Hayır. Özellikle de satıcı konumundaki kişi malını satmak için bin takla atıyorsa kullandığı dinî sembolleri çıkarı için kullandığını düşünüyorum ve bu da beni olumsuz etkiliyor.’ (33 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk annesi)

‘Hayır. Tercihimi etkilemez. Ben sadece (dinimizce) yasak olan ürünleri satın almam, içeriğini incelerim.’ (36 yaşında, doktora mezunu, evli ve bir çocuk annesi)

İki bayan katılımcının bu sembollerin alışveriş tercihlerini etkilemediğini ifade etmelerine rağmen, sonraki açıklamalarından, tercihlerinin dinî sembollerden etkilendiği anlamı çıkmaktadır. Yine de bu kişiler ayrı bir grupta incelenmiştir.

‘Bu semboller alışverişimde etkili değildir. Ancak içeri girdiğimde bir Kur’ân-ı Kerim okunan, bir de (alkollü) içki içilen bir yerle karşılaşırsam alışverişimi Kur’ân-ı Kerim okunan yerden yaparım.’ (41 yaşında, yüksekokul mezunu, evli ve iki çocuk annesi)

‘Hayır. Bazen kıyafet üzerindeki haç ve benzeri işaretler bulunan, farklı dinlere ait olan resimli eşyaları almam.’ (43 yaşında, lisans mezunu, evli ve üç çocuk annesi)

Araştırmaya katılan erkeklerden sadece 9 kişi (araştırmaya katılan erkeklerin % 30’u) “evet” cevabını vermiştir. 21 kişi (araştırmaya katılan erkeklerin % 70’i) ise “hayır” cevabını vererek bu sembollerin alışveriş tercihlerini etkilemediğini belirtmişlerdir. Evet cevabı veren erkek katılımcıların helal - haram hassasiyetleri, bu sembollerin bulunduğu yerleri kendilerine daha yakın hissetmeleri, v.b. gerekçeleri bulunmaktadır. Aşağıda bu cevaplardan bazıları verilmiştir:

‘Etkiler. Dinimizin haram saydıklarını kullanmak istemem.’ (46 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk babası)

‘Özellikle yurt dışında etkiler. Helal gıda tercihimizi etkiler. Yurt içinde gıda anlamında helal gıda sertifikalı ürünleri tercih ederim. Diğer ürünlerde kalite - fiyat önemli.’ (35 yaşında, lisans mezunu, evli ve bir çocuk babası)

‘Evet. Aynı kořullarda / kalitede iki yeri dűřűndűğűműz zaman, dinű sembolleri içeren yeri tercih ederim. Kendime daha yakın hissettiğim için.’ (33 yařında, yűksek lisans mezunu, evli ve bir ocuk babası)

‘Evet. Daha gűvenilir buluyorum. Örneğin kesimle ilgiliyse dinű çerçevede kesilip kesilmediği önemli.’ (45 yařında, lisans mezunu, evli ve iki ocuk babası)

İki erkek katılımcı sembollerden etkilenmekle birlikte, bu sembollerin kullanımına eleştirel bir açıdan da bakmışlardır.

‘Evet, etkiler. Dinű hassasiyetlerimizden dolayı daha yakın hissederim kendime. Ama bazıları da dinű sembolleri kullanarak insanları kandırmaya çalıřıyorlar.’ (38 yařında, yűksek lisans mezunu, evli ve iki ocuk babası)

‘Etkiler. Ancak kullanılan dinű sembollerin ait olduėu din ve onun mensuplarının insanlara bakıřı, yaklařımı, saygınlıėı beni zaman zaman tereddűte dűřűrűr.’ (40 yařında, yűksek lisans mezunu, evli ve iki ocuk babası)

İki erkek katılımcı kısmen, biri ise bazen de olsa etkilendiklerini belirtmişlerdir.

‘Kısmen etkiler. Dűkkűn isimleri, dűkkan sahibi, çalıřanların dıř gűrűnűřleri önemlidir. űnkű benimle aynı gűrűř ve inançta olan kiřinin kazanmasını tercih ederim.’ (34 yařında, lisans mezunu, evli ve bir ocuk babası)

‘Kısmen, etkilenirim. Biraz rneği ters yűndeki durumlardan vereyim. Alkol ve sigara satan, cinsel içerikli gűrűntű olan yerlerden alıřveriř yapmam.’ (44 yařında, lisans mezunu, evli ve ű ocuk babası)

‘Bazen etkiler. Nazar boncuėu veya yűzűk gibi řeyler.’ (44 yařında lisans mezunu, evli ve bir ocuk babası)

Hayır cevabı veren erkek katılımcıların (21 kiři) aynı cevabı veren bayan katılımcılara (6 kiři) % 250 oranında artıř gűsterdiği gűrűlmektedir. Alınan űrűnűn kalitesinin, satıcının dűrűstlűğűnűn ve doėru tutumunun bu kiřilerin űzerinde daha etkili olduėu gűrűlmektedir. Ařaėıda bu cevaplardan bazıları verilmiřtir:

‘Hayır. Ticaret farklı, inanç farklı. Peygamberimiz Hz Muhammed’in (s.a.v.) bile Yahudilerle vb. (Medine sűzleřmesi)

alışveriş, ticaret yaptığını biliyoruz. (42 yaşında lisans mezunu, evli ve iki çocuk babası)

‘Etkilemez. Satıcının dindarlığından ziyade ürün kalitesine ve satıcının doğruluk - dürüstlüğüne dikkat ederim. Sosyolojideki rasyonel seçim teorisi, sembollerin pazarlamada nasıl kullanıldığını gösterebilir.’ (36 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli ve iki çocuk babası)

‘Hayır, etkilemez. Önemli olan aldığımız malın kalitesi ve satıcının tutumudur.’ 36 yaşında, lisans mezunu, bekar)

‘Hayır. Kamuya açık alanlarda böyle sembollerin bulunması doğru değildir. Toplumda gruplaşmalar yol açabilir. Musevilere ayrı, Müslümanlara ayrı yer gibi. Mesela “mülk Allah’ındır (c.c.)” lafı sırf şov için. Dairenin birisini fakire bedava kiralsın görelim.’ (51 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk babası)

‘Hayır. Tercih sebebim değildir. Menfaat temini gibi geliyor. Samimi olarak kişinin ismi “Kevser” diye bir işyerine kendi adını bile koysa bu davranış bende antipati bile oluşturuyor.’ (50 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli ve dört çocuk babası)

‘Hayır. Aksi tesir yaratır. İstismar vasıtası olarak kullanıyorlar. Çoğu insanı etkiler, mesela “ebrar” lokantası yani iyiler lokantası desen. Adamın dürüstlüğüne, ihtiyacıma dönük arz yapıp yapmadığına vb bakarım. (50 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk babası)

‘Hayır. Benim için önemli olan satıcının ilgi ve alakası ve alacağım ürünün kalitesidir.’ (41 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk babası)

Hayır cevabı veren dört erkek katılımcının çok etkilenmedikleri ya da eskiden etkilendikleri ama artık etkilenmedikleri tespit edilmiştir.

‘Hayır, çok etkilemez. Çünkü ihtiyaçlarımı karşılaması benim için esastır. Şekilcilik esas değildir.’ (41 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli ve bir çocuk babası)

‘Çok etkilemez. İhtiyacım ve iyi malsa alırım ama örneğin içkili (alkollü içki) bir yerden de almam. Yahudi bir doktor iyiye muayeneye giderim.’ (45 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli ve dört çocuk babası)

‘Eskiden - önceden çok etkilerdi beni ama artık etkilemiyor. Sakal bırakıyor, namaz kılıyor ama gereğini yerine getirmiyor. Üzerinde taşıdığı sakal vb sembol uyuşmuyor inancıyla.’ (54 yaşında, lisans mezunu, evli ve dört çocuk babası)

‘Artık etkilemiyor. Alışverişte öncelikle fiyatın uygunluğu ve kalite tercih sebebidir. Artık içselleştirdim, samimiyetine inanmıyorum, bir kısmının takiiye yaptığına inanıyorum.’ (37 yaşında, doktora mezunu, evli ve iki çocuk babası)

2.10. Katılımcılara Göre Dinî Nitelikli Sembollerin Din ve Dindarlıkla İlgili Düzeyi

Bu bölümde katılımcılardan dinî nitelikli sembollerin din ve dindarlıkla ilgili düzeyi hakkındaki görüşleri alınmaya çalışılmış ve incelenmiştir.

Sizce ayet, dua, kutsal yerlerin resimlerini içeren levhalar, şekiller vb semboller din ve dindarlıkla ilişkili midir? sorusuna 30 bayan katılımcıdan 13 kişi (bayanların % 43,3’ü) “evet” , 6 kişi (bayanların % 20’si) “hayır” cevabını vermiş, 7 kişi (bayanların % 23,3’ü) bu sembollerin din ve dindarlıkla kısmen ya da bazen ilişkili olduğunu ve her zaman ilişkili olmadığını belirtmiş, 2 kişi (bayanların % 6,6’sı) bu konuda kararsız olduklarını, 2 kişi ise (bayanların % 6,6’sı) bu sembollerin din ile ilgili olduğunu ama dindarlıkla ilgisinin bulunmadığını belirtmiştir. Evet cevabı verenler bu sembolleri din ve dindarlıkla ilgili bulduklarını, inancı olmayanın bu sembolleri kullanma sebebinin olmadığını, bireyin dindar olduğunu kanıtlamasa da dinle ve dindarlıkla ilgili bulduklarını belirtmişlerdir. Aşağıda bu cevaplardan bazıları verilmiştir.

‘İnsan sevdiği, kabul ettiği, inandığı bir dini, sembollerle daha da canlandırıp, çocuklarına da etki etmesini sağlar.’ (49 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk annesi)

‘İlişkilidir. İnancı olmayan neden kullansın ki?’ (30 yaşında, lisans mezunu, evli ve bir çocuk annesi)

‘İlişkilidir. Bence kişiler inandıkları, sevdikleri ya da ders vermesi anlamında hatırlatıcı bir etki oluşturmasını düşündükleri şeyleri kullanarak, bunların dindarlıklarını canlı tutmada bir parça etken

olabileceğini düşünmektedirler.’ (40 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk annesi)

Evet cevabı verenlerden 4 kişi dindarlıkla ilgili olduğunu bir şekilde belirtmişlerse de bu konuya eleştirel yaklaşmışlardır. Aşağıda bu cevaplardan bazıları verilmiştir.

‘Evet. Dinî resim ve semboller dine ait bilgileri anımsatır. Dindar olduğunu kanıtlayan şeyler değildir. Simgedir.’ (35 yaşında, lisans mezunu, evli ve üç çocuk annesi)

‘Evet. Gerçi bazıları müşteri celbetmek için yapar ama su-i zan değil, hüsnü zanla karşılamak gerekir. Dindar insanların daha dürüst olduğuna dair bir ön kabulümüz vardır. Her ne kadar bazen hayal kırıklığına uğrasak da...’ (50 yaşında, lisans mezunu, bekar)

Kararsız kaldığını belirten iki bayan katılımcıdan biri sembollerin içselleştirilmiş olması gerektiğini belirtmiş, sözlerine şöyle devam etmiştir;

‘Sembollerini kullanıp hayat şekline getirememiş olan kimseler de var. Bu başörtüsü için de böyle. Çoğu zaman namazsız başörtülü kimselerle veya namaz kılan örtüsüz kimselerle karşılaşıyoruz.’ (37 yaşında, yüksek lisans mezunu, bekar)

Bu sembollerin din ve dindarlıkla kısmen ya da bazen ilişkili olduğunu ve her zaman ilişkili olmadığını belirten 7 bayan katılımcıdan bazılarının cevapları aşağıda verilmiştir.

‘Bazen olmayabilir, çünkü bazen sadece gösteriş için kullanılıyor.’ (48 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli ve iki çocuk annesi)

‘Bu soruya tam olarak evet demek isterdim ama çelişen durumlar gördüğüm için bir kısmı diye cevap vermek istiyorum. Bazen evet, inanarak ve davranışlarında göstererek taşıyorlar sembollerini, bazen de evet sembol var ama davranışa, hayata yansıtılmamış.’ (39 yaşında, lisans mezunu, bekar)

Bu sembollerin din ile ilgili olduğunu ama dindarlıkla ilgisinin bulunmadığını belirten iki bayan katılımcı fikirlerini şu şekilde beyan etmişlerdir:

‘Din ile ilişkilidir. Mesela camilerdeki süslemeler, çiniler, ahşap oymaları, minare üzerindeki hilâl. Dindarlık ile ilişkili olduğunu düşünmüyorum. Örneğin hoşuna giden el sanatları tablolarını beğenip asabilir. Dinî inancı olmayabilir, hoşuna gittiği için alır ve asar. Ama Hristiyanlarda kiliseler ve dine ait olan semboller dindarlık ile ilişkilidir. İnsanlar üzerlerinde haçı taşır, evlerinde de dine ait semboller vardır.’ (36 yaşında, doktora mezunu, evli ve bir çocuk annesi)

‘Evet, dua vb. dinle ilgilidir ama resimler vb. sembollere farklı açıdan yaklaşmak gerekir. Dindarlıkla ilişkili değildir, birey inanır ama dindar değildir belki. Kişiye göre değişir. Dindar olmayan biri hatıra olarak bu sembolleri bulundurabilir ama bunlar onun için bir anlam ifade etmeyebilir.’ (43 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli ve iki çocuk annesi)

Hayır cevabı veren bayan katılımcıların tamamının, soruda verilen duruma eleştirel yaklaştıkları saptanmıştır. Aşağıda bu cevaplardan bazıları verilmiştir.

‘Hayır. Dindarlık imandır, yaşayıştır. İnsanlar peygamber izinde yaşamıyorlarsa, sembolleri ne kadar kullanırlarsa kullansınlar, hiçbir anlamı yoktur.’ (33 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk annesi)

‘Hayır, değildir. Gösteriş amacıyla da takılabilir. Elif veya vav pek çok evde süs diye kullanılabilir. Evlerde kullanıldığında kişinin kalben dindarlığa biraz daha yatkın ama işyerlerinde kullanıldığında gösteriş ya da ticari amaçlı olabileceğini düşünürüm.’ (39 yaşında, lisans mezunu, evli ve üç çocuk annesi)

‘Din, Allah (c.c.) ile kul arasındaki bağıdır. Sembol, levha, şeklin dindarlıkla alakası olmamalı.’ (32 yaşında, lisans mezunu, evli ve bir çocuk annesi)

Araştırmaya katılan 30 erkek katılımcıdan 15 kişi (erkeklerin % 50’si) “evet”, 6 kişi (erkeklerin % 20’si) “hayır” cevabını vermiş, 5 kişi (erkeklerin % 16,6’sı) bu sembollerin din ve dindarlıkla kısmen ilgili olduğunu, kişiye göre değiştiğini vb. belirtmiş, 4 kişi ise (erkeklerin % 13,3’ü) bu sembollerin din ile ilgili olduğunu ama dindarlıkla ilgisinin bulunmadığını belirtmiştir. Evet cevabı verenler bu sembollerin dinî hassasiyetin bir göstergesi olduğunu, ibadetleri hatırlatıcı ve ibadetlere isteklendirici

olduğunu, bireyin dindar olduğunu kanıtlamasa da dinle ve dindarlıkla ilgili bulduklarını belirtmişlerdir. Erkek katılımcılardan 6 kişi hiçbir eleştiri getirmeksizin dinî sembollerin din ve dindarlıkla ilişkili olduğunu belirtirken diğer 9 kişi bu konuya eleştirel bir açıdan da yaklaşmışlardır. Aşağıda bu cevaplardan bazıları verilmiştir.

‘Evet. Örneğin insan evini süslerken bile tercihinde (insan resimleri vb. olmaz tabi) inandığı şeyler ya da dindarlıktaki seviyesiyle orantılı hassasiyet gösterir.’ (33 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli ve bir çocuk babası)

‘Evet. Örneğin ben Kâbe resmini gördükçe namaz kılarım. İmkanlar ölçüsünde orayı ziyaret etmek isterim. Müslüman gibi yaşamak yani.’ (45 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk babası)

‘Evet. Kişi bu sembolleri asarak vb. kendini ifade etmeye çalışır. Sembollerden ziyade, anlam, emirler ve yasakları daha çok önemserim. Son yıllarda yeniden Müslüman olmayı öğreniyoruz. Gelenekseli öğrendik, yeniden öğreniyoruz.’ (40 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk babası)

Evet cevabı veren ancak durum eleştirel yaklaşan 9 kişi mevcuttur. Bunlardan bazılarının cevapları aşağıda verilmiştir.

‘Evet. Genel olarak ilişkilidir. İnanan biri kullanır bunları ama bunu bir çıkar amaçlı kullanmaması lazım. Geçmiş tecrübelerimde bazıları, bazı firmalar bu konuda beni şaşırttı.’ (54 yaşında, lisans mezunu, evli ve dört çocuk babası)

‘Evet. Dindar olmayan ya da inançsız biri evinde bunları bulundurmaz. Ama bazıları ortama göre, ticari amaçlı satış vb. amacıyla bulundurabilir. Helal kesim mesela, adam dindar olmayabilir ama kâr amacı vardır. Adam sahtekar değil, ticari düşünüyor. Dindar olmayan pek bulundurmaz.’ (41 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli ve bir çocuk babası)

‘Evet ilişkilidir. Bunları bulunduranların çoğunun kendini dindar göstermek ve çıkarları uğruna taşıdıklarına inanıyorum. Saf, temiz, halisane niyetlerle taşıyanlar da var ama çok az.’ (61 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk babası)

‘Evet, ilgilidir ama suistimale de açıktır. Ticari bir yönü olduğunu düşünüyorum. Yine de, mesela Kâbe’nin resmi oraya gidemeyen birisi için dinin yaşanması açısından (aşırıya kaçmamak kaydıyla) faydalı da olabilir. Cevşen, Yasin-i Şerif vb. de kâr amacıyla çoğaltılıyor - satılıyor. Ama bunları alan ya satan kişiye acıdığı (kapıya gelip satanlar da var) için ya da yararına inandığı için alır. (51 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk babası)

‘Evet, fakat bunları çok fazla göz önünde sergilemek insanların dini basitleştirmesine yol açabilir. Bence dinî semboller her yerde kullanılmamalı, bir ağırlığı olmalı, mahremiyeti olmalı, çoğu kutsaldır.’ (41 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk babası)

‘Evet, dindarlıkla ilişkili. İnsan (pozitif anlamda) kendi imanı ve dinî algıları ölçüsünde öyle şeylere değer veriyor. Bazıları da gösteriş meraklısıdır. Dinî semboller prestij, statü, değerli olma, ticari kaygı amacıyla mesaj vermede kullanır. Herkesin kalbindekini Allah (c.c.) bilir, dolayısıyla sembollere takılmaktan ziyade, dini yaşamak daha önemlidir.’ (38 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli ve iki çocuk babası)

‘Evet. Ama insanlar dini, ticari amaçlı ya da kendi çıkarlarına kullanmadıkları sürece din ve dindarlıkla ilişkilidir. Samimi kullananlar da var. Menfaat için kullananlar da var.’ (35 yaşında, lisans mezunu, evli ve bir çocuk babası)

Bu sembollerin din ve dindarlıkla kısmen ilgili olduğunu, kişiye göre değiştiğini vb. belirten 5 erkek katılımcıdan bazılarının cevapları aşağıda verilmiştir.

‘Birebir ilişkili değildir. Dış görünüş, görüntü insanları yanıltıcı olabilir. İnanç, kul ve Allah (c.c.) arasındadır. Görüntü olarak dışa çok dindar görünüp te bu bir menfaat aracı olarak kullanılabilir.’ (36 yaşında, lisans mezunu, bekar)

‘Kullanan kişiye göre değişir. Kullanan kişi inancında samimiyse bu semboller görmek onu mutlu eder, aksi takdirde menfaat sağlamak amacıyla kullanılmış olur.’ (34 yaşında, lisans mezunu, evli ve bir çocuk babası)

Bu sembollerin din ile ilgili olduğunu ama dindarlıkla ilgisinin bulunmadığını belirten 4 erkek katılımcıdan bazıları fikirlerini şu şekilde beyan etmişlerdir:

‘İnançla ilişkilidir ama birey dindar olmayabilir. İnanmıyorsa bunları kullanmaz. Sarhoş biri bile bunları kullanabilir. Dindar olmayabilir ama inançsız değildir.’ (45 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli ve dört çocuk babası)

‘Evet, dinle ilişkilidir ama bunları bulunduranların illa dindar olması gerekmiyor. Dindar olmayan biri de Müslüman olduğu için bunları bulundurabilir. Alıp takmasa bile, hediye gelir kullanır.’ (49 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk babası)

Hayır cevabı veren erkek katılımcıların, aynı cevabı veren bayan katılımcılarda olduğu gibi tamamen olmasa da soruda verilen duruma eleştirel yaklaştıkları saptanmıştır. Aşağıda bu cevaplardan bazıları verilmiştir:

‘Hayır. Kesinlikle hayır. Bazıları bunları kullanarak kendilerini farklı göstermeye çalışır (menfaat için). Bazıları da inancından dolayı bulundurur, kurunun yanında yaşı da yakmayayım.’ (44 yaşında, lisans mezunu, evli ve bir çocuk babası)

‘İkisiyle de ilgili değildir. Din bunları asın, bulundurun demiyor ki. Ancak Hz Muhammed (s.a.v.) zamanında “seriyye” denen, peygamberin bizzat katılmadığı askeri hareketler, müfrezeler vardı. Peygamber (s.a.v.) onlara “bir yere vardığınızda dinleyin, ezan sesi duyulursa orası müslüman bir beldedir, yoksa dikkatli olun” demiş ve uyarmıştır. Ölçü ezan sesi olur bu durumda. Ezan başörtüsü gibi dinen gerekli olanlar hariç evde asılan panolar vb. gibi diğerleri yobazlığın ölçüsüdür.’ (50 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli ve dört çocuk babası)

‘Hayır. Duvarlara asılması vb. ne dinle ne de dindarlıkla ilgilidir. Eskiden resme de iyi gözle bakılmazdı, evler sadeydi. Psikolojik olarak dinî baskıyla bilmeyen insanları etkiler. Birey bir sahtekarın yazdığı yazıyı üstünde taşır, korunmaz da zaten. Kur’ân-ı Kerim “tedebbür edin” yani ince ince düşünün der. Sıffin savaşında Hz. Ali’nin ordusu kazanırken, Muaviye mızraklara Kur’ân-ı Kerim sayfaları geçirdi, insanlar bunlara karşı savaşamadı, İslâm dünyası büyük zarar gördü.

Emeviler güçlendi vb.’ (50 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk babası)

SONUÇ

Yapılan araştırmada, bireylerin cinsiyet, medeni durum, çocuk sahibi olup-olmama, yaşanılan yer, eğitim ve gelir durumu ne olursa olsun yaşantılarında önemli buldukları birtakım dinî semboller olduğu görülmüştür. Araştırmaya katılanların tümü dinî olarak algıladıkları birkaç sembolün adını verebilmiş ve bunların ifade ettiği anlamlar hakkında yorumlarda bulunmuşlardır.

Araştırmaya katılan kadın ve erkekler kıyaslandığında, araştırmada kadınların bulundurduğu dinî sembollerin anlamlarını erkek katılımcılardan daha fazla bildikleri veya bunların anlamları hakkında açıklama yapabildikleri görülmüştür. 22 bayan, 16 erkek katılımcı dinî sembollerin anlamları hakkında oldukça rahat konuşabilmişlerdir. Geri kalan katılımcıların anlamlarını tam açıklayamamaları da sembollerin anlamlarını umursadıkları görülmüştür. Anlamlarını çok fazla bilmeseler de bunları bulundurmaının inancımızın bir gereği olduğunu, bunların manevi olarak hatırlatıcı, rahatlatıcı vb. olumlu etkilerinin bulunduğunu belirtmişlerdir.

Araştırmaya katılan bayan katılımcılardan *beşinin*, erkeklerden ise *on birinin* dinî sembollerini kullanmadıkları, geri kalanların bir şekilde kullandıkları ya da çevrelerinde kullanıldığı ve kendilerinin de buna sıcak baktığı görülmüştür. Dinî semboller, bayanların erkeklere oranla daha fazla kullandığı ve bunların genellikle ibadette ve takılarda kullanıldığı, dinî yazılı ve Kâbe resimli levhalar olarak da kullanılabildiği görülmüştür. Erkeklerde ise çoğunlukla evde ibadet amaçlı nesneler olarak bulundurulduğu görülmüştür. Erkeklerden bazıları bu sembollerini araçta Âyetü'l-Kürsî ve Arapça harflerle dualar olarak kullandıklarını da belirtmişlerdir. Bayanlardan sadece bir kişinin bunları aracında da kullanabileceği bulgularına ulaşılmıştır.

Dindarlığı “kişinin mensubu olduğu dinin inanç, ilke, pratik ve sembollerini içselleştirip bunları tutum ve davranışlarında sergilemesi” diye tanımlayabiliriz.¹⁸⁸ Araştırmada bireylerin kendi hakkındaki dindarlık algısıyla dinî semboller arasında doğrudan olmasa da bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya katılanların yaklaşık % 87’sinin kendisini bir şekilde dindar ya da çok dindar olarak algıladıkları ve hem bayan hem de erkek katılımcılarla yapılan görüşmelerde, dinî nitelikli sembollerin bireyin kendi üzerinde uyandırdığı etkilerin neredeyse tamamının (55 kişi, % 91,6) olumlu olduğu gözlenmiştir. Bununla birlikte kendi hakkındaki dindarlık algısı yüksek

¹⁸⁸ Abdurrahman Kurt, *İşadamlarında Dindarlık ve Dünyevileşme*, Emin Yayınları, Bursa, 2009, s. 22.

olup da dinî sembollerini gereksiz bulup bunlar hakkında hiçbir şey hissetmediğini belirtenler de olmuştur.

Bireylerin büyük çoğunluğunun farklı bir dinî inanca ait sembollerini cinsiyet, yaşanılan yer, vb. fark etmeksizin yakınlarında bulundurma eğiliminde olmadıkları belirlenmiştir. Hem bayan hem de erkek katılımcılarla yapılan görüşmelerde, araştırmaya katılanların neredeyse tamamının (58 kişi, % 96,6) farklı bir dinî inanca ait olduğunu düşündükleri sembollerini kullanmayı kabul etmedikleri tespit edilmiştir. Bir bayan ve bir erkek katılımcının ise farklı inançlara ait sembollerini bulundurmadıkları ancak bunların yakınlarında bulunmasından rahatsız olmayacakları belirlenmiştir.

Araştırmaya katılan bayanların % 70'i, erkeklerin ise % 90'ı altıncı soruya verdikleri cevaplarda, inandıkları dinin (İslâm'ın) kutsal metinlerinde sembollerden söz edildiğini belirtmişlerdir. Hem erkek hem de bayan katılımcıların öncelikleri kadınların giyim kuşamı olmuş, daha sonra kutsal mekânlardan çokça bahsedilmiştir. Katılımcıların çoğu inandıkları dinin kutsal metinlerinde dinî sembollerden söz edilip edilmediğini bilmekte ve *on dokuz* bayan, *on beş* erkek katılımcı bunları bulundurmanın gerekliliğine inanmaktadır. Araştırmaya katılanların yarıya yakını (26 kişi) bu sembollerini bulundurmanın zorunluluğuna inanmadıklarını yedinci soruya verdikleri cevaplarda belirtmişlerdir. Hipotezde savunulan iddianın aksine, tamamı üniversite mezunu olan katılımcıların tamamına yakınının İslâm dininin kutsal metinlerinde geçen semboller hakkında bilgi sahibi oldukları ancak katılımcıların yaklaşık yarısının da bunları bulundurmanın zorunluluğuna inanmadıkları görülmüştür.

Katılımcı bayanların % 80'i, erkeklerin ise % 76,6'sı dinî sembollerin dinî kimliğin bir parçası olduğunu belirtmiştir. Tüm sorulara verilen cevaplarda çoğunluğun ise bu sembollerini rahatlatıcı, huzur verici, hatırlatıcı vb. gibi özellikleriyle; dinî sembollerin kişisel olmayan, evrensel ve aşkın bir anlama sahip olan bir olgu olduğu hakkındaki hipotezi destekleyen mahiyette cevaplar verdiği tespit edilmiştir. Dinî nitelikli semboller hakkında genelde olumsuz fikir beyan eden kişilerin görüşlerinde dahi öyle olmaması gerektiği halde dinî nitelikli sembollerin toplumca etkilenilen bir olgu olduğu fikri öne çıkmaktadır.

Araştırmaya katılan bayarlardan *yirmi beşi*, erkeklerden ise *on dokuzu* dinî sembollerini bulundurmanın faydalı olduğuna inandıkları yönde cevaplar vermişlerdir. Tüm katılımcıların % 73,3'ünün dinî nitelikli sembollerini bulundurmanın bir şekilde

faydalı olduğunu belirttikleri tespit edilmiştir. Oranın fazlalığı hipotezi destekler mahiyettedir.

Bireyin duyguları karşılaştığı belli semboller karşısında korunma ve arınma isteği ile aktif hale gelmekte ve dinî nitelikli sembollerle karşılaşan birey içinde yetiştiği ve yaşamını devam ettirdiği kültürel ortamın da kendisine sunduğu davranış kalıplarına uygun tepkiler vermekte, buna uygun davranışlar sergilemektedir. Sembollerin etkisiyle yoğunlaşan duygular da bireyi davranışlara ve bu sembollerde ifade edilen tasavvuru gerçekleştirmeye yönlendirmektedir. Görüşme boyunca, tüm sorulara verilen cevaplardan dinî sembollerin bireylere ibadeti ve dini hatırlatması vb. özellikleriyle hipotezdeki dinî sembollerin ifade ettikleri anlamlarla insanları bu ifade edilen tasavvuru gerçekleştirmeye yönlendirdiği yönünde bir sonuç çıksa da alışveriş alışkanlıklarında erkeklerin dinî sembollerden pek etkilenmediği görülmüştür. Bayan katılımcılardan *yirmi ikisi* (bayanların % 73,3'ü), erkeklerden ise sadece *dokuzu* (araştırmaya katılan erkeklerin % 30'u) alışveriş yaptıkları yerlerde kullanılan dinî nitelikli sembollerin tercihlerini etkilediklerini belirtmişlerdir. Bu toplam katılımcı sayısının yarısı gibi bir rakamı ifade etmektedir. Erkeklerin alışveriş tercihlerinin bayanlara oranla çok daha az etkilendiği görülmektedir.

Yapılan araştırmada dinî sembollerin kişisel olmayan, evrensel ve aşkın bir anlama sahip olmalarına karşın kişiler üzerinde bıraktıkları etkilerin derinlikleri bakımından tarafsız (nötr) bir olgu olmadığı görülmüştür. Bayan katılımcılardan *on üç*, erkek katılımcılardan ise *on beşinin* dinî nitelikli sembollerin din ve dindarlıkla doğrudan ilişkili olduğunu belirtmelerinden yola çıktığımızda mülakata katılanlardan *yirmi sekizinin*, yani toplam katılımcıların % 46,6'sının dinî nitelikli sembolleri din ve dindarlıkla doğrudan ilişkili gördükleri, geri kalanların farklı yaklaşımlar içinde bulundukları tespit edilmiştir. Sembol; kişi tarafından anlaşılıp kişi ona göre hareket ettiği zaman, buna davranış diyoruz. Sembolleri bulundurmanın vb. din ile ilgili olsa da, bunun davranışa dönüşmediğini ve dindarlıkla ilgisi olmayabileceğini savunanlar da olmuştur. Dinî duyguları içselleştirerek yaşayan bir bireyin bu sembolleri inancının bir süsü gibi görüp daha çok lezzet alabileceği ya da bunlar hiç olmadan da dini yaşayabileceği görülürken, pek inançlı olmayan birinin de, farklı amaçlar için bu sembolleri kullanabileceği, bulundurabileceği yargılarına ulaşmıştır.

Dinî bir sembol; görülen ya da duyulan bir şekilde ortaya çıkan, ancak sadece görme duyusuyla algılanamayacak kadar görülenin veya duyulanın ötesinde bir gerçekliğe işaret eder. Dolayısı ile dinî nitelikli bir sembol, ruhun derinliğine, bilinçaltına etki ederek inanan bireyde birçok aşkın duygular uyandıracak bir niteliğe sahiptir.

“Yaşadığımız çevredeki nesneler bizim için farklı anlamlar ifade eder. Nesnelere, içinde yetiştiğimiz kültürel ortamın etkisiyle kazandığımız anlamların bizde oluşturduğu çağrışımlarla yaklaşıyoruz. İnsanoğlu tarihten günümüze yaşadığı kültürel ortamdan etkilenme sonucu çeşitli nesnelere sembolik anlamlar yükleyerek onları farklı kılmıştır. Anlam yükleme olumlu veya olumsuz bazen de aynı nesneye hem olumlu hem de olumsuz yönde olmuştur. Bu işleyişin en ileri safhası olarak olumlu anlamlar yüklenen nesneler kutsanmaya, olumsuz anlamlar atfedilenlerde ise lanetlenmeye kadar gitmiştir.

Sembolik anlamların yüklenmesinde toplumların üretim tarzları, kültür, din gibi faktörler belirleyici olmuştur... Sembolik anlamların yüklenmesinde dinler etkin rol üstlenmişlerdir. Kutsal kitaplar ve din kurucularının yaklaşımları belirleyici faktörlerin başında gelmiştir. Dinî metinlerde nesnelere yaklaşım, din kurucularının söylemleri olumlu veya olumsuz sembolik anlamlar yüklenilmesine neden olmuştur. Müslümanlar Kur'an ve hadislerde haklarında olumlu söylemlerin olduğu nesnelere daha olumlu yaklaşmışlardır. Aynı durum diğer dinler için de geçerlidir. Örneğin İncil'de ekmeğin Hz. İsa'nın bedenini, şarabın ise kanını sembolize ettiğinin belirtilmesi üzerine Hristiyanlıkta şarap ve ekmeğe olumlu yaklaşım hep olumlu yönde olmamıştır. Olumlu sembolik anlamlar yüklenildiği kadar olumsuz anlamlar da yüklenmiştir. Bütün kültürlerde ve dinlerde çeşitli nesnelere olumsuz anlamlar yüklenmektedir. Örneğin Kur'an'da olumsuz anlamlar yüklenmesi ve etinin yenmesi yasaklanan domuzla (Kur'an, 2:173; 5:3; 6:145; 16:115) ilgili olarak kültürümüzde lanetlemeye varan inanç ve tutumlar geliştirilmiştir. Üçüncü bir yöntem olarak ise nesnelere hem olumlu hem de olumsuz anlamlar yüklenmektedir.”¹⁸⁹ Bu duruma örnek olarak ‘kan’ verilebilir. Örneğin, Yahudi kültüründe hem “hayat verici” (Levililer, 17:11) hem de “toprağı kirletici” (Tekvin, 4:8-12) olarak görülmüştür. Bazı

¹⁸⁹ Özer, a.g.m., ss.108-110.

kültürlerde “zorlukların (savaş, kıtlık, doğal afetler vb.) şiddet derecesine göre hayvan ve hatta insan kanı akıtılarak yaşanan sıkıntılarla baş edilmeye çalışılmıştır.”¹⁹⁰

Denilebilir ki insan yaşantısında yer alan her şeyin ve insanın her davranışında, kültürel boyut kadar psikolojik bir boyutun da olduğu muhakkaktır. Çevresindeki sembollerden sahip olduğu değerlerin de etkisiyle olumlu ya da olumsuz etkilenen insanın bu etkilenmesinde psikolojik faktörler oldukça önemlidir. İnsanın yaşantısında, bir tür kutsiyet atfederek yer verdiği semboller ise başta dinî, sonra sosyolojik ve psikolojik unsurların etkisi ile insanın duygularını harekete geçirici bir etkiye sahiptir.

Sembollerin iki önemli unsuru vardır. Bunlardan biri, sembolleştirilen madde, öteki ise bu maddenin temsil ettiği ve esas sembolleştirilen maddeden daha öte bir unsur olan manevi gerçekliktir. Bu iki unsurun işbirliğiyle işlev gören sembol, hayatın her alanına ait olabilir. İnsanın kullandığı dilden, ürettiği sanat eserlerinden, tabiatta hazır bulunan ay, yıldız, su, bozkurt, kuş gibi varlıklara kadar her şey sembol olarak kullanılabilir ve kullanılmıştır da. Bir milletin müşterek ülküsünü temsil eden ve “bayrak” denilen sembol en aziz hatıra ve duygularla, bir milletin dinî, maddi ve manevi tüm değerleriyle somut bir hale gelir. Türk bayrağı, onu gören, taşıyan, ona dokunan bir vatanperverde kahramanlık, cesaret, gurur, sevgi, ait olma gibi duygulara yol açar. Bayrak, kadim milletimizin, millet olabilme şuurundaki her bir bireyinin, savaş yıllarında da pek çok kez yaşanan, şehadete her zaman hazır eden duygularla yüklenmesine yol açar. Ülkemizde şehidin tabutuna sarılan bayrak şehadete ulaşanların yakınlarını da sarar adeta, bireyde ahlaki bir kuvvet uyandırır ve şehidin son örtüsü olmakla kalmaz Arif Nihat ASYA’nın kaleminde “mavi göklerin beyaz ve kırmızı süsü” olur, “ kız kardeşin gelinliği” olur, “tarih” olur, “şeref” olur ve nihayetinde toplumu saran bir “şair” olur.

“Lisan sembolünün başka bir çeşidi, akidelerdir: Eski Hristiyan kilisesinde, dinin hakikatlerini ifade etmeğe çalışan akidelere *synibolon* -sembol- denilir ve bu suretle onun aşılamaz sınırları ima edilirdi. -Lisan sembollerinin yanında, *faaliyet* yahut *merasim sembolleri* vardır; çünkü ayinler, ilahi bir hakikati temsil etmek maksadı ile tesis edilmiştir- ayin, ekseriya mitolojide anlatılan mistik hakikatın bir tekrarlayışı, ezelde vaki olan hadiselerin bugünkü hayatta hazır bulundurulmasıdır.”¹⁹¹

¹⁹⁰ Özer, a.g.m., s. 110.

¹⁹¹ Annemarie Schimmel, “Dinde Sembolün Fonksiyonu Nedir?”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/741/9460.pdf> , (07.05.2015).

Sanat eserlerindeki dinî semboller tamamen insan zihninin bir ürünü olabileceği gibi, tabiat sembollerinin temsili şeklinde ortaya çıkıp birbirlerinin alanına da girebilirler. Yılan doğadan alınan bir sembol olarak özellikle batı dünyasında hile ve nankörlüğün bir sembolü olarak kullanılır. Hristiyan ve Yahudilerde yılan insanların sahip olduğu asli suçun bu dünyada yaşayan ve en eski hayvan türlerinden biri olan yılan ile sembolize edilmesi adettir. Yılan sembolü Hristiyan bir kişide itici bir güce sahipken yine doğadan gelen, vaftiz esnasında Hz. İsa'nın başına konan beyaz güvercin ise takdis eden kuvvetiyle masumiyeti sembolize etmektedir. İnanan bir Hristiyan için yerin karanlığından çıkarılan yılan sembolü iç karartıcı, göklerden inen güvercin sembolü ise ferahlatıcı bir etkiye sahiptir.

Birçok kültürde çeşitli sembollere dinî anlamlar yüklendiği açıktır. Dinî bir sembol olarak telakki ettiğimiz ezanın Türk toplumunun bireylerini etkilemesi ile ilgili olarak Yahya Kemal Beyatlı şunları der: “Bin üç yüz sene evvel Hazreti Muhammed’in (s.a.v.) Bilal-i Habeşi’den dinlediği ezan, asırlarca sonra bizim semamızda hem dinî hem de milli bir musiki olmuştu. O anda semamızın mağfiret aleminden gelmiş ledunni bir sesle dolduğunu hissederdim.”¹⁹²

“İslâm dinine göre, ezan genel manada dinin temel inançlarının özeti olup Müslümanlara hem dinî inançlarını hatırlatmakta hem de onları namaza davet etmektedir. Bu anlamda ezan, dinî bir sembol olarak Müslümanlar için ortak bir dinî ve kültürel anlam taşır.”¹⁹³

Ezan sembolüyle yoğunlaşan duyguların etkileme gücü sadece Müslümanlarla da sınırlandırılmaz. Ünlü Alman, İslâm bilimcisi Annemarie Schimmel (mezar taşıdaki Tasavvuf ehlinin sıkça kullandığı ‘insanlar uykudadır, öldüklerinde uyanırlar’ ifadesine de binaen sonradan Müslüman olduğu söylenir) 1952 yılında Türkiye’yi ilk ziyaretinde ezan sesinin kendisini çok etkilediğini belirtir.¹⁹⁴

“Yahudilik için boru, Hristiyanlar için çan ne ise Müslümanlar için de ezan aynı fonksiyonu görmektedir. Uzun bir tarihi süreçte İslâm dininin önemli sembollerinden biri haline gelen ezanın etki ve fonksiyonları sadece dinî alanla sınırlı değildir. Söz

¹⁹² Yahya Kemal Beyatlı, *Aziz İstanbul*, Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 120-122.

¹⁹³ Hâbil Şentürk, “Namaz İbadetinin Uyandırdığı Duygu ve Düşünceler Üzerine Pilot Bir Araştırma: SDÜ İlahiyat Fakültesi Örneği”, *SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Isparta, 2004, S.13, s. 41.

¹⁹⁴ Annemarie Schimmel, *Visible Islam in Modern Turkey*, Editörler: Adil Özdemir ve Kenneth Frank, St. Martin’s Press, New York, 2000, “Önsöz”.

gelimi, günde beş vakit okunuyor olması, bir anlamda ezanın gündelik yaşamın bir parçası olduğunun önemli bir göstergesi konumundadır.”¹⁹⁵

Ezanı terk etmek, İslâm dinine göre büyük bir günahdır. Çünkü ezan, anlamı bakımından hem namaz hem de İslâm için bir davettir. Ayrıca ezan, müminleri, Allah’a (c.c.) ve Resulüne itaat etmeye, dinî konularda uyanıklığa ve sorumlulukları yerine getirmede bir bilinç hali kazanmaya çağırır.¹⁹⁶

Ezan tıpkı bayrak gibi hürriyetin de bir sembolüdür. “Mekke döneminde ezan okunması pek mümkün olmamıştı. Ancak Müslümanlar Medine döneminde hürriyetlerine kavuşunca ezan okunmaya başlanmış ve böylece dinî hürriyet sembolü olarak kabul edilmiştir. Nitekim düşman istilasına uğrayan Müslüman topraklarında ilk yapılan şey, ezanın okunmasını engellemek olmuştur. Müslümanların fethettikleri yerlerde de fetih sembolü olarak şehrin kalesine bayrak dikilmiş; sultan adına ezan ve hutbe okunmuştur.”¹⁹⁷

Bununla birlikte kiliselerde çan çalınması İslâmiyet’teki ezanın tam karşılığı, yani sadece ibadete çağrı değildir. Çan sesleri dua ya da ayin saatini bildirmenin yanında vaftiz, nikah, ölüm için yapılan dinsel törenlere eşlik eder; festivaller, kraliyet ailelerinde doğumlar, orduların zaferi gibi toplum için önemli olan olayları da duyururlar.

Necip Fazıl Kısakürek’in ‘iç insanla dış dünya arasındaki geçişkenliği başarıyla sergileyen’ Çan Sesi adlı şiirindeki”¹⁹⁸

“Odamda yanan mumu üfledi bir çan sesi.

Gözlerim halka halka gördü bu uçan sesi...”¹⁹⁹

mısralar “yabancı bir medeniyetin ve inanç kategorisinin ses planında gelen, fakat peşinde sürüklediği sembol değerler, imgeler ve çağrışımlarla onu da aşan bir ifadesidir... Çan sesinin insana ürperti veren çıkardığı “korkunç” sesiyle yabancılığı kolektif şuuraltıyla birleşerek şairin ruhunun derinliklerindeki suları uyandırır.”²⁰⁰ algısını oluşturabileceği gibi, bir başkasında, Hristiyan medeniyetine daha aşına birinde,

¹⁹⁵ Kirman, *a.g.e.*, s. 11.

¹⁹⁶ Serinsu vd., *a.g.e.*, s.83.

¹⁹⁷ Ali Himmet Berki ve Osman Keskiöğlu, *Hatemü'l Enbiya Hz. Muhammed ve Hayatı*, DİB Yayınları, Ankara, 1996, s. 198 ; Kirman, *a.g.e.*, ss. 39-40.

¹⁹⁸ Cafer Gariper, “Necip Fazıl’ın Çan Sesi Şiirine Hermeneutik Bir Yaklaşım”, *İlmi Araştırmalar Dergisi*, İstanbul, 2005, S.19, s.67.

¹⁹⁹ Necip Fazıl Kısakürek, *Çile*, b. d. Yayınları, İstanbul, 1997, s. 121.

²⁰⁰ Gariper, *a.g.m.*, s.70

özellikle bir Hristiyanda coşkun ve aşkın duygulara da yol açabilecektir. Araştırmamız da farklı dinî inanca ait dinî sembollerin kullanılmasına, bulundurulmasına vb. karşı bir psikolojik isteksizliğin varlığını kanıtlamaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, araştırmamıza katılan katılımcılarla yapılan görüşmelerde, araştırmaya katılanların neredeyse tamamının (58 kişi, % 96,6) farklı bir dinî inanca ait olduğunu düşündükleri dinî nitelikli sembollerini kullanmayı kabul etmedikleri tespit edilmiştir.

İslâm toplumuna özgü ve onun en güzel ve anlamlı alışkanlıklarından bir sembolik hareket de, başta cami olmak üzere, evlere girerken ayakkabıları çıkarmaktır. Bu davranışın iki temel anlamı ve yararından söz edilebilir. “Bunların başta geleni, hijyen, yani temizlik ve dolayısıyla sağlıktır. İkincisinde ise daha çok sosyo-psikolojik bir anlam gizlidir; yani eve giren şahıs, ayakkabılarını dışarıda bırakmakla, “senin malında–mülkünde gözüm yok” demek istemektedir... Camiye gelince, şüphesiz gene sağlık koşulları başta olmak kaydıyla, mademki burası Tanrının evidir, manevi mülkiyeti sadece O’na aittir; o halde bu hakka ve mülkiyete saygılı olmak gerekir, der gibiyiz... Bu hareketi, bedenimizi maddesel dünya ile irtibatlayan ayakkabılardan soyutlamak isteği şeklinde de yorumlamak mümkündür.”²⁰¹

Önemli dinî semboller olan ibadet mekânları, birer toplanma ve bir araya gelme yeri olarak sosyal etkileşimin de yüksek olduğu yerlerdir. İslâm dininde cami sadece ibadet amacı ile kullanılmaz, aynı zamanda sosyal yaşamın da bir merkezidir aslında. Camiler sosyal örgütlenmenin en güzel örneklerindendir.

Yaşamını özgür bir birey olarak devam ettirebilme isteği, koruma ve korunma isteği, değerli ve güzel olana ulaşma isteği, güç ve itibar elde edebilme isteği gibi unsurlar ferdin davranışlarının psikososyal temellerini oluşturan etkenlerdir. Aile, ekonomi, eğitim, hukuk, siyaset ve en önemlisi de din, toplumu oluşturan yapı taşları olarak bireyi aşar ve bireyin üzerinde olan ve hem toplumu hem de toplumu oluşturan bireyi etkisi altına alan çeşitli kurallar koyarlar.

Hayatın işleyişini sağlayan kurallar ise somut değil soyuttur. Soyut durumların daha iyi anlaşılması ise sembollerle mümkündür. Din toplumsal sistemde sembol üreten ana bir merkez konumundadır. Dinin sembol üretmekte kısır kaldığı durumlarda ideolojiler sembol üretmeye başlar. Ancak dinin sembolleri, dünyevi sembollerden farklı olarak aşkındır ve din ürettiği sembollerin de etkisiyle, bireyleri dengeleyen,

²⁰¹ Ersoy, *a.g.e.*, ss. 69 – 70.

toplumsal ilişkilere yön veren ana sistemdir. Toplumsal oluşumları gerçekten anlayabilmek için toplumsal ilişkileri şekillendiren ve inananların davranışlarına anlam veren dinî sembollere de bakmak, bunların toplum üzerinde ne kadar etkili olduğunu bilmek gerekir.

“İslâm’da bütün ibadetler, özü itibarıyla kulun Allah’a (c.c.) yönelişi; huzuruna çıkıp kulluğunu, sevgi, saygı, şükür ve bağlılığını arz edişi; bir başka ifade ile manevi planda kulun Allah’a (c.c.) yolculuğu demektir. Bu durum mahiyeti gereği hac ibadetinde daha bir belirginleşir, adeta somutlaşır.”²⁰²

Hac ibadetinde, Kâbe’yi ve diğer kutsal mekanları görmek ve oralarda ibadet etmek Müslüman bireyin manevi duygularında önemli psikolojik değişimlere yol açabilir. “Dünyanın en büyük İslâm cemaatinin mahşeri andıran, tam bir kulluk ve eşitlik manzarası içinde Allah’a (c.c.) yönelmesi, onların her birinin bireysel ve sosyal duygu ve düşünceleri üzerinde önemli tesirler icra edecektir.”²⁰³ Ayrıca Hac ibadeti esnasında “... bir bilgi ve fikir alış verişi, kültürleşme, bakış açılarının değişmesi, görüş ufuklarının açılması söz konusu olmaktadır.”²⁰⁴

Erkeklerin kafalarına giydikleri takke veya benzeri aksesuarları kullanma alışkanlığı Hristiyanlık gibi bazı diğer dinlerde de görülse bile takke günümüzde daha çok Müslümanlara mal edilen bir dinî semboldür. Aslında Müslüman erkeklerin baş kısmı örtülü olması gereken avret yerlerinin dışındadır. Hac ve umreye gidildiğinde erkekler ihramda iken başlarını örtmezler. Buna rağmen İslâmiyette önemli olan her ne kadar namazı dosdoğru kılmak olsa da erkeklerin takke veya sarık ile namaz kılmaları bazı Müslüman toplumlarda adet haline gelmiştir. Bunun bir nedeni de namaz için takke, sarık ya da cübbe giymenin Hz. Muhammed’in (s.a.v.) sünneti olması ve bunları giymenin faziletine inanılması olarak görülebilir.

Bilhassa Arap ve Asya ülkelerinde erkeklerin namaz ibadeti esnasında takke veya benzeri bir şey giymesi gelenek halini de aldığından, bu toplumlarda erkeklerin başları açık olarak ibadet etmeleri hatta başları açık olarak gezmeleri hafiflik ve İslâmi manada yeterince terbiye olmamış, zayıf bir şahsiyet özelliği olarak görülebileceğinden bu tür toplumlarda takke veya benzeri bir sembol kullanmak daha doğru bir davranış

²⁰² Şentürk, *a.g.e.*, s. 74.

²⁰³ Şentürk, *a.g.e.*, s. 75.

²⁰⁴ Hüseyin Certel, “Psikolojik Bir Yaklaşımla Hac İbadeti”, *Türk Yurdu*, Ankara, 1994, s. 84.

şekli olarak görülür. Araştırmamıza katılan kırk yedi kişi de (24 bayan ve 23 erkek katılımcı) dinî sembollerin dinî kimliğin bir parçası olduğunu belirterek toplumsal anlamda dinî sembollerin, hayatımızda oynadığı Müslüman bir kimliğe sahip olma etkisini ortaya koymaktadır.

Sünnet olarak adlandırılan erkeklik organının gulfesinin (sünnet derisinin) kesilmesi çok eski ve çok yaygın bir âdettir. Müslüman ve Yahudi (Yahudilerde Berit Mila olarak adlandırılır) toplumlarda bu adet devam ettirilmektedir. Sünnet her ne kadar sağlık nedenleri gibi sebeplerle diğer toplumlarda da uygulanabilir olsa da, Müslüman ve Yahudi toplumlarda din kaynaklı bir davranış olduğu için dinî bir semboldür. Örneğin yakın çevrede sünnet olmamış ya da yeni Müslüman olmuş bir erkeğin bulunduğu duyulursa, insanlar seferber olup (bir hayır kurumu gibi) bu kişinin sünnet olmasına yardım etmek için çalışmaya başlar.

Mezarlıkları düşündüğümüzde, farklı dinlere mensup bireylerin mezarlıklarının da genellikle farklı yerlerde bulunduğu ve mensup oldukları dinlere ait sembollerin bu mezarlıklarda çokça kullanıldığı görülür. Sadece mezar taşlarının şekillerinden ve bu taşların üzerindeki işaretlerden, yani dinî nitelikli sembollerden bile meftunun hangi dinden olduğu anlaşılabilir ve bu konuda başka bir açıklamaya ihtiyaç duyulmaz. Tam olarak bilmediğimiz bir yer dahi olsa, kendi dinimize ait sembollerini gördüğümüz mezarların yanından geçerken dinî ritüellere uygun davranışlar sergileme ihtiyacını hisseder ve genellikle buna uygun davranır, dua ederiz.

Mardin’de hac vazifesini ifa edip geri gelen Müslüman hacıların (genellikle müstakil) evlerinin ana giriş kapısı üstüne Arapça yazılı çeşitli yazılar, ayetler vb. yazılır. Bu yolla evdekilerin hacı oldukları topluma, diğer hemşehrilere duyurulmuş olur. Bu duyurunun yanında, eve giren misafirlerin de buna uygun davranması gerektiğini hatırlatıcı bir mesaj olarak da algılanabilir. Bu davranış, dinî nitelikli sembollerin sadece kişisel değil tüm topluma hitap eden, mesaj verici, hatırlatıcı özelliklerinin en belirgin şekillerinden biridir.

Dinî sembollerin en basitlerinden biri olan ve hemen hemen tüm Müslümanların evlerinde bulunan, birinin işyerinde gördüğümüzde ‘bu kişi namazında niyazında, bir insanmış’ dedirten (bu karşısındakileri ticari v.b. amaçlarla yanıltıcı bir etki oluşturmak için de konulmuş olabilir) seccadelerde bile belli özellikler aranır. Hemen hemen hiçbir Müslüman üzerinde insan figürü ya da insan resmi bulunan bir seccade üzerinde namaz

kılmak istemez. Özellikle Müslüman olmayanların çok olduğu ve İslâmî hassasiyetin az olduğu ülkelerde üretilen seccadelerde insanı vb. andıran figürler görmekteyiz, çevremizdeki hiç kimse bunları bilinçli olarak alıp kullanmak istememektedir.

İnsanların günlük hayatlarındaki semboller bize pek çok şey anlatır. Üzerinde tuğra sembolü olan bir yüzük takmış kişiyi görünce ‘Bu kişi Osmanlı’yı çok seviyor olmalı’, gümüş yüzük takmış bir Müslüman’a ‘dindar’, altın yüzük takana ‘Allah (c.c.) ıslah etsin’ , bıyığı dudaklarının az altına kayana başka, top sakal ya da keçi sakalı diye tabir edilen türlerde sakal bırakana başka bir gözle bakıldığı; bütün bu sembollere doğru – yanlış anlamlar yüklendiği hepimizce aşikârdır. Okumak, araştırma yapmak, neye inandığını bilmek ve bilerek inanmak İslâmın ilme verdiği özel önemin farkında olmak inandığını içselleştirebilmek çok önemlidir. “Kur’an’ın ilk inen âyetleri okumayı emretmiş, ilmin en önemli âleti olan kaleme de işâret etmiştir.”²⁰⁵

“Her sembol gören göze, duyan ruha hitap eder.”²⁰⁶ Bütün bunlardan hareketle dinî nitelikli sembollerin psikososyal açıdan bireyleri, kitleleri yönlendirebilen ve etkileyebilen önemli rollere sahip olduğu söylenebilir ama unutulmamalıdır ki kalpler sembollerle değil, ancak Allah’ı (c.c.) anmakla huzur bulur.

²⁰⁵ Alâk, 96/1-5; Hâbil Şentürk, *İbâdet Psikolojisi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 12.

²⁰⁶ Mustafa Onur Ustaoglu, *Sembol*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 3.

KAYNAKÇA

- Ağoğlu, Zeynep Erdem, “Dini Ziyaret Yerleri ve Halk İnanışları Açısından Kızılcahamam-Çamlıdere”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dinler Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2009.
- Alalu, Suzan vd., *Yahudilikte Kavram ve Değerler*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın AŞ, İstanbul, 1996, s. 230.
- Armaner, Neda, “Kültürümüzün Son Elli Yılı İçinde Din Psikolojisi Alanında Hizmet Edenler”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, İstanbul, 1973, S.50. Yıl sayısı, ss. 221–227.
- Arsalan, Mustafa, *Türk Popüler Dindarlığı*, Dem Yayınları, İstanbul, 2004.
- Ata, Mehmet Mahfuz, “Zemzem Suyu ve Özellikleri”, *Ekev Akademi Dergisi*, y.y., 2013, S.56, ss. 375–398.
- Atasagun, Galip, *İlahi Dinlerde Dini Semboller*, Sebat Ofset Matbaacılık, Konya, 2002.
- Aydın, Hayati, *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1999.
- Aygün, Abdullah, “Kur'an'a Göre Ümmet-i Muhammed'in Özellikleri”, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sakarya, 2008.
- Ayten, Ali, *Psikoloji ve Din*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- Bayley, Harold, *The Lost Language of Symbolism*, Rowman and Littlefield, New Jersey, 1968.
- Berki, Ali Himmet – Kesioğlu, Osman, *Hatemü'l Enbiya Hz. Muhammed ve Hayatı*, DİB Yayınları, Ankara, 1996.
- Beyatlı, Yahya Kemal, *Aziz İstanbul*, Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1999.
- Bilgegil, Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgat)*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1980.
- Bozkurt, Nebi, “Tesbih” maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011, c.40.
- Brandon, S.G.F., *A Dictionary of Comparative Religion*, Weidenfeld and Nicolson, London, 1970.
- Cerrahoğlu, Münir, “Mitolojilerde ve Türkiye’de Derlenen Masallarda Narın Yeri”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2012, S. 7/1, ss. 643–651.
- Certel, Hüseyin, “Psikolojik Bir Yaklaşımla Hac İbadeti”, *Türk Yurdu*, Ankara, 1994, ss. 14–20.
- Certel, Hüseyin, *Din Psikolojisi*, Tuğra Ofset, Isparta, 2011.
- Çetin, Özer, “Kültürlerarası Din Psikolojisi Açısından Kan Sembolizmi”, *Kalem Uluslararası Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, İstanbul, 2012, S.2, ss. 107–142.
- Demirci, Kürşat, “Tesbih” maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011, c.40.
- Duncan, William Cecil, *History of the Early Baptists: From the Beginning of Gospel to the Rise of Affusion As Baptism and of Infant Baptism*, L. Alex Duncan & Company, Third Edition, New York, 1857.
- Durand, Gilbert, *Sembolik İmgelem*, çev. Ayşe Meral, İnsan Yayınları, İstanbul, 1998.
- Eliade, Mircea, *Dinler Tarihine Giriş*, çev. Lale Arslan, *Kabalcı Yayınevi*, İstanbul, 2009.

- Emin, Ahmed, *İslâmın Bugünü*, çev. Abdülvehhab Öztürk, İslâm Yay., Ankara, 1972.
- Encyclopedia Britannica*, Chicago, 1970, c. VI.
- Ersoy, Necmettin, *Semboller ve Yorumları*, Dönence Basım ve Yayın Hizmetleri, İstanbul, 2007.
- Fromm, Erich, *Rüyalar, Masallar, Mitoslar*, Arıtan Yayınevi, İstanbul, 1992.
- Gariper, Cafer, “Necip Fazıl’ın Çan Sesi Şiirine Hermeneutik Bir Yaklaşım”, *İlmi Araştırmalar Dergisi*, İstanbul, 2005, S.19, ss. 67–78.
- Güç, Ahmet, “Kible” maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002, c.25.
- Gündüz, Şinasi (ed.), *Yaşayan Dünya Dinleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010.
- Güngör, Erol, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, Ötüken Neşriyat AŞ, İstanbul, 2000.
- Heyet, *İlmihal*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2012, c. I-II.
- Hinnels, John R., *The Penguin Dictionary of Religions*, Allen Lane, England, 1984.
- Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, TDV. Yay., Ankara, 1993.
- İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, Muhammed b. Mükerrrem, Daru Sadr Yay., Beyrut, 1990.
- Karataş, Mustafa, *İbadetlerde Ruh ve Şekil İbadet mi Ayin mi?*, Nûn Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- Kılıç, Sadık, *İslâm’da Sembolik Din*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995.
- Kısakürek, Necip Fazıl, *Çile*, b. d. Yayınları, İstanbul, 1997.
- Kirman, M. Ali – Günaydın, Mehmet – Apaydın, Halil, *İbadete Çağrı Olarak Ezan*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2007.
- Koca, Selçuk Kürşad, “Genel Hatları İle Kültür ve Sembol İlişkisi”, *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, Sakarya, 2010, S.2, ss. 87–94.
- Koç, Bozkurt, “Ergenlikte Benlik Gelişimi ve Din”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2003.
- Kurt, Abdurrahman, *İşadamlarında Dindarlık ve Dünyevileşme*, Emin Yayınları, Bursa, 2009.
- Kurt, Abdurrahman, “Dindarlığı Etkileyen Faktörler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa, 2009, S.2, ss. 1–26.
- Leaman, Oliver, *İslam Estetiğine Giriş*, çev. Nuh Yılmaz, Küre Yayınları, İstanbul, 2010.
- Mengüşoğlu, Takiyettin, *İnsan Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1988.
- Meslin, Michel, *Encyclopedia of Religion*, c. II, Thomson Gale, United States of America, 2005.
- Mevdûdî, Ebu’l-Alâ, *Tefhimu’l-Kur’an*, I, çev. Komisyon, İnsan Yay., İstanbul, 1987.
- Okumuş, Ejder, *Gösterişçi Dindarlık*, ARK Kitapları – ÖZGÜ Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- Özer, Süleyman, “Psiko – Sosyal Açından Dinî Anlatı – Dinî Yaşantı İlişkisi”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş, 2006.
- Öztürk, Resul, “İslam Öncesi Arap Toplumunun Tanrı Tasavvuru ve Bu Tasavvurun İslam’ın Tanrı Tasavvuruna Etkisi Sorunu”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Samsun, 2008, S.2, ss. 133–157.
- Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur’an’ın Temel Kavramları*, Yeni Boyut Yay., İstanbul, 1991.
- Parlatır, İsmail, vd., *TDK Türkçe Sözlük*, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, 1998, c.2.

- Sahillioğlu, Halil, “Altın” maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, c.2.
- Schimmel, Annemarie, *Dinler Tarihine Giriş*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1955.
- Schimmel, Annemarie, *Visible Islam in Modern Turkey*, Editörler: Adil Özdemir ve Kenneth Frank, St. Martin’s Press, New York, 2000.
- Serinsu, Ahmet Nedim vd., *Dini Terimler Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2009.
- Seyidoğlu, Halil, *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı – Toplumsal Bilimler Alanında Tez Seminer, Makale ve Rapor Hazırlama Kılavuzu*, Olgaç Matbaası, Ankara, 1979.
- Şentürk, Habil, “Namaz İbadetinin Uyandırdığı Duygu ve Düşünceler Üzerine Pilot Bir Araştırma: SDÜ İlahiyat Fakültesi Örneği”, *SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Isparta, 2004, S.13, ss. 37–62.
- Şentürk, Habil, *İslami Hayatın Psikolojik Temelleri*, Tuğra Ofset, Isparta, 2008.
- Şentürk, Habil, *İbâdet Psikolojisi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- Şentürk, Habil, “Küreselleşme Çağında İnsan, Din ve Medeniyet Kavramlarına Psikososyal Açıdan Bir Bakış”, *SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Isparta, 2009, S.23, ss. 103–120.
- Şentürk, Habil, *Din Psikolojisine Giriş*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2017.
- TDK Türkçe Sözlük*, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, 1998, c.2, s. 1927.
- Temren, Belkıs, *Tasavvuf Düşüncesinde Demokrasi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995.
- Tillich, Paul, *Symbols of Faith, Religious Language and The Problem of Religious Knowledge*, Editör: Ronald E. Santoni, Bloomington (Indiana University Press), London, 1968.
- Tillich, Paul, *İmanın Dinamikleri*, çev. Fahrullah Terkan - Salih Özer, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2000.
- Tillich, Paul, “Din Dilinin Doğası”, çev. Aliye Çınar, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa, 2002, S.2, ss. 227–236.
- Turan, Maşallah, “Kur’ân’ın Anlaşılmasında Sembolizm Tartışmaları”, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya, 2006.
- Uçar, Tefik Fikret, *Görsel İletişim ve Grafik Tasarım*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 2004.
- Underhill, Evelyn, *Worship*, Harper & Brothers, New York, 1937.
- Ustaoglu, Mustafa Onur, *Sembol*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2014.
- Uysal, Veysel, *Türkiye’de Dindarlık ve Kadın*, Dem Yayınları, İstanbul, 2006.
- Ünal, Sadettin, “Kâbe” maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, c.24.
- Waardenburge, Jacques, “*Symbolic Aspect of Myth*”, *Myth Symbol and Reality*, Editör: Alan M. Olson, Notre Dame Press, London, 1980.
- Yazır, (Elmalılı) Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur’an Dili*, III, Azim Dağıtım, İstanbul, ts.
- Yıldırım, Murat Hakan, *Yahudi ve Hristiyan Kaynaklarında Tanrı İmgesi*, Ozan Yayıncılık Ltd., İstanbul, 2010.
- Zöngür, Canan Sönmezdağ, “Hinduizm’in Önemli Tanrı ve Tanrıça Heykelleri”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, y.y., 2017, S.52, 2008, ss. 113–147.

İnternet Kaynakları

- Annemarie Schimmel, “*Dinde Sembolün Fonksiyonu Nedir?*”,
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/741/9460.pdf> , (07.05.2015).
<http://mentalfloss.com/article/24948/skullcaps-popes-vs-rabbis-whats-difference> ,
(05.05.2015) .
<http://tr.wikipedia.org/wiki/Başörtüsü> , (01.05.2015).
<http://tr.wikipedia.org/wiki/Istavroz> , (01.05.2015).
<http://tr.wikipedia.org/wiki/Sinagog> , (01.05.2015).
<http://tr.wikipedia.org/wiki/Şofar> , (01.05.2015).
http://tr.wikipedia.org/wiki/Yedi_Kollu_Şamdan , (02.05.2015).
http://en.wikipedia.org/wiki/Religious_symbolism , (05.05.2015).
http://tr.wikipedia.org/wiki/Yahudi_sembolizmi , (06.05.2015).
http://tr.wikipedia.org/wiki/Yin_ile_Yang , (09.05.2015).
<http://tr.wikipedia.org/wiki/Tallit> , (04.08.2015).
<http://www.bibilgi.com/nar> , (04.08.2015).
http://turkcebilgi.com/çan_çalmanın_tarihçesi , (18.11.2015).
<http://tr.wikipedia.org/wiki/İchthys> , (18.11.2015).
<http://onedio.com/haber/64-ulkenin-bayraginin-temsil-ettigi-dini-semboller-410819> ,
(08.02.2016).
<http://www.mailce.com/buda-kimdir-ne-zaman-yasamistir-budizm-nedir-buda-inancinin-ilkeleri-nelerdir.html> , (06.04.2016).
<http://www.hindoloji.com/index.php/hindistan/semboller?start=7> , (06.04.2016).
<http://www.hindoloji.com/index.php/hindistan/semboller?start=7> , (06.04.2016).
<http://www.solakkedi.com/hayat%20bilgisi/budizm/009.html> , (06.04.2016).
<http://www.onikibilgi.com/lotus-ciceginin-anlami/> , (06.04.2017).
<https://www.altayli.net/mitolojilerde-ve-turkiyede-derlenen-masallarda-narin-yeri.html> ,
(04.02.2018).
http://www.sevivon.com/index.php?option=com_content&task=view&id=34#Content ,
(28.02.2018).
http://www.sevivon.com/index.php?option=com_content&task=view&id=26#Content ,
(28.02.2018).
http://www.sevivon.com/index.php?option=com_content&task=view&id=26#Content ,
(28.02.2018).

EKLER

Ek. 1 Mülakat Formu

KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Bu görüşme, dinî nitelik taşıyan sembollerin psikososyal etkilerini araştırmak amacıyla hazırlanmıştır. İsim yazmanıza gerek yoktur. Vereceğiniz tüm bilgiler gizli tutulacak ve sadece araştırmanın amacı doğrultusunda kullanılacaktır.

1- Cinsiyetiniz? () Erkek () Kadın

2- Yaşınız? ()

3- Medeni durumunuz? () Bekar () Evli () Diğer.

4- Çocuk sayısı? (.....)

5- Öğrenim durumunuz? (En son mezun olduğunuz okul)

() İlkokul () Ortaokul () Lise () Yüksekokul () Lisans

() Y. Lisans () Doktora

6- Sosyo-Ekonomik durumunuz?

() Ortanın altı () Orta () Ortanın üstü () Cevapsız

7- Mesleğiniz?

() Ev Hanımı () Esnaf () Memur () İşçi

() Öğretmen () Öğrenci () Emekli () İşsiz () Diğer.

8- Ömrünüzün çoğunu geçirdiğiniz yer?

() Köy () İlçe merkezi () İl merkezi () Büyükşehir

9- Dininiz?

() İslâm () Hristiyan () Musevi () Diğer.

10- Kendinizi dinî yaşantı bakımından nasıl görüyorsunuz?

() İnaniyorum ve bütün ibadetlerimi yerine getiriyorum

() İnaniyorum ama ibadetlerimin bir kısmını yerine getirebiliyorum

() İnaniyorum ama hiçbir ibadetimi yerine getiremiyorum

() İnanimıyorum

11- Kendinizi dindarlık bakımından hangi grupta görüyorsunuz?

() Çok Dindar () Dindar () Dinle İlgisi az () Dinle İlgisi Yok

GÖRÜŞME SORULARI

Görüşme no:

Tarih:/...../.....

Saat:

Yer: Şehir:

1- Dinî sembol denince ne anlıyorsunuz? Sizce dinî nitelik taşıyan semboller nasıl tanımlanabilir? Bunlardan en önemli bulduğunuz 5 tanesini söyler misiniz?

.....
.....
.....
.....

2- Bu sembollerin anlamını biliyor musunuz? Biliyorsanız anlamları nedir?

.....
.....
.....
.....
.....

3- Bu sembolleri evinizde, işyerinizde, aracınızda ya da üzerinizde kullanır mısınız? Nasıl?

.....
.....
.....
.....
.....

4- Bu semboller sizde nasıl bir etki uyandırır (Gerekli, gereksiz, olumlu, olumsuz, fark etmez vb.)?

.....
.....
.....
.....
.....

5- Farklı bir dinî inanca ait olduğunu düşündüğünüz sembolleri evinizde, işyerinizde, aracınızda ya da üzerinizde kullanır mısınız? Nasıl?

.....
.....
.....
.....
.....

6- İnandığınız dinin kutsal metinlerinde vb. (giyim, kuşam, kutsal mekan gibi) herhangi bir sembolden söz edilmekte midir? Edilmekteyse birkaç örnek verir misiniz?

.....
.....
.....
.....
.....
.....

7- Dinî semboller, dinî kimliğin bir parçası mıdır? Kendi inancımıza ait sembolleri bulundurmalı mıyız? Neden?

.....
.....
.....
.....
.....
.....

8- Dinî nitelikli sembolleri bulundurmanın bir faydası var mıdır? Bunların “dikkatli ol sen Müslümansın, buna uygun davranmalısın vb.” gibi uyarıcı anlamları var mıdır?

.....
.....
.....
.....
.....
.....

9- Alışveriş yaptığınız yerlerde kullanılan dinî semboller tercihinizi etkiler mi? Neden?

.....
.....
.....
.....
.....
.....

10- Sizce ayet, dua, kutsal yerlerin resimlerini içeren levhalar, şekiller vb semboller din ve dindarlıkla ilişkili midir?

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Görüşmeye katılımınız ve araştırmaya katkınız için çok teşekkürler.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Adı ve Soyadı : Muhammet Orhan YARDIMCI
Doğum Yeri ve Yılı : MARDİN / 1974
Medeni Hali : Evli ve Üç Çocuk Babası

Eğitim Durumu :

Lisans Öğrenimi : Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü,
İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (1996)
Lisans Öğrenimi : Anadolu Üniversitesi, İktisat Fakültesi,
Kamu Yönetimi Bölümü (2016)
Yüksek Lisans Öğrenimi : Süleyman Demirel Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı,
Din Psikolojisi Bilim Dalı (2018)

Yabancı Dil(ler) ve Düzeyi :

1. İngilizce / C1 (Avrupa Ortak Dil Çerçevesi)
2. Almanca / A1 (Avrupa Ortak Dil Çerçevesi)
3. Arapça / A1 (Avrupa Ortak Dil Çerçevesi)

İş Deneyimi :

1. Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Öğretmen

Bilimsel Yayınlar ve Çalışmalar :

1.
2.
3.